

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПОДСТВО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

No. 1 (526), January, 1992, Vol. XLV

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відп. Ред. і Літер. Ред. — мгр Ольга Керзюк
Технічний Редактор — Володимир Гуменюк

Члени Редакційної Колегії:

д-р А. Бедрій, проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай,
ред. С. Караванський, мгр О. Коваль, проф. д-р В. Косик,
проф. д-р О. Кушпет, інж. В. Олесків, д-р Б. Стебельський,
проф. д-р П. Цимбалістий

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Тел.: 071 607 6266/7

Факс: 071 607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом, не завжди відповідають
поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1992 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 ф.фр.	1200 ф.фр.	250 ф.фр.
Вел. Британія	ф.30.00	ф.16.00	ф.3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н.м.	65 н.м.	12.50 н.м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адре-
су Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 1 (526)

СІЧЕНЬ, 1992

Річник XLV

Зміст I-ої книжки

— НАРОДЕ УКРАЇНСЬКИЙ, В УКРАЇНІ І НЕ В УКРАЇНІ СУЩИЙ	3
<u>У присвяті Дням проголошення Державности, Соборности і Крутянського Чину</u>	
Олександр Олесь: ВОЛЯ УКРАЇНИ	5
Микола Щербак: ВОГНЕННЕ СЛОВО	6
<u>VIII Надзвичайний ВЗ ОУН</u>	
— ПОСТАНОВИ В ДІЛЯНЦІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ	8
— ПОСТАНОВИ ЩОДО СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ПЕРЕХОДОВОГО ЕТАПУ	14
— ПОСТАНОВИ ЩОДО НАУКОВИХ СПРАВ	20
— ПОСТАНОВИ В СПРАВАХ КУЛЬТУРИ	23
— ПОСТАНОВИ ЩОДО СЕКТОРА ІНФОРМАЦІЇ	25
— ПОСТАНОВИ В СПРАВАХ УДП, КОНСТИТУЦІЙНИХ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ	28
<u>Питання національного визволення</u>	
Ярослав Сватко: ДОБА І ДОЛЯ (Продовження, 5)	30
Григорій Приходько: ВІЙСЬКОВА СИЛА НАЦІЇ	41
Петро Часто: ЯКБИ ВИ МАЛИ ВІРУ ХОЧ ЯК ГРІЧІЧНЕ ЗЕРНО	45
Орися Матешук: МУЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК-ПОЛІТВ'ЯЗНИВ	52
<u>Література</u>	
Степан Сапеляк: ЛІТУРГІЯ НА ЧЕСТЬ СВЯТОЇ ПОКРОВИ В ХАРКОВІ	61
Микола Шатилов: ЛІТУРГІЯ СПОКУТИ	68
Василь Барладян: КОЗАК З КОБЗОЮ	75
<u>Наука, дослід</u>	
А. Щербатюк: СПІВУЧАСНИКИ ОДНІЄЇ ІСТОРІЇ	82
Петро Стецюк: УКРАЇНСЬКА ПРАВОВА ДУМКА НА ЧУЖИНІ І ПРОЦЕС ПОВУДОВИ СУВЕРЕННОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	93
Д. С.: НЕЗВИЧАЙНИЙ ЛІТНІЙ СЕМЕСТР	94
Дмитро Степовик: ПІЗНАВАЛЬНІ ПОЇЗДКИ ДО БАВАРІЇ	97
<u>Спогади</u>	
Григорій Куценко: СПОГАДИ (Слідство, суд, етап, продовження, 3)	100
Михайло Зеленчук: ПІДПІЛЬНА БОРОТББА В ОСТАННІЙ СТАДІЇ — 1950-1955	104
<u>Огляди, рецензії</u>	
Володимир Жила: ВКЛАД УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО СВІТУ НА ПІДНЕСЕННІ	113
Василь Лев: ДУЖЕ ВАЖЛИВА І КОРИСНА КНИЖКА	119
Ганна Черінь: ТЯЖКЕ ЖИТТЯ ПАТРІОТА-ІДЕАЛІСТА	124
* * *	
— ПОСМЕРТНА ЗГАДКА (сл. пам. проф. д-р Володимир Янів)	128

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

НАРОДЕ УКРАЇНСЬКИЙ, В УКРАЇНІ І НЕ В УКРАЇНІ СУЩИЙ!

Христос Родився!

Вітаємо Тебе, Український Народе, що прийняв Бога, Ісуса Христа в зарані своєї історії і повірив у незнищиму правду Його Слова.

Його слово було, є і буде в началі життя усього живого, а в першу чергу людини, наділеної творчою силою і свідомістю вибирати між злом і добром і творити добро або зло.

Бог сотворив усе життя на землі, сотворив життя і у всесвіті, якого не знаємо, і Тебе сотворив, Український народе, як і усі інші народи на землі, і наділив їх талантами та місією, яку мають здійснити у своєму призначенні.

І від самого початку життя земського став вибір перед людиною і народами. Став вибір між добром і злом, між правдою і брехнею, між любов'ю і ненавистю, між бажанням волі і незалежності у творчій праці рук і ума та поміж насильством терору та грабунку.

І воплотилося все зло у Диявола — антипода Бога, що дав людині пізнання законів добра, правди і любови. Наділений великою силою примани розкошами життя дочасного, відвертає Диявол людину від добра вічного, добра духового, незнищимого, від добра, призначеного людині Богом.

І йде велика боротьба між Богом і Дияволом у наших душах, кожної людини зокрема, в кожному народі і між народами від початку їх створення. І не має миру між людьми і між народами. Володіє Сатана не лише одним Каїном, а мільйонами каїнів, іродів, лєніних і сталінів, і вони не переводяться.

І не буде їм переводу на землі і не буде миру між людьми і народами, поки царство Диявола в душах людських, поки орди каїнів топчуть правду, волю і гідність людини, поки хижацька зависть і ненависть грабити буде урожаї творчих народів, їх свободи і працю.

Український народе! Як Ірод Христа, Тебе прагнуть убити, і як фарисеї розп'яти на хресті, щоб Ти не жив. Щоб з Тобою померла і правда, яка є в Тобі, і призначення боронити її, волю народів і свободу людини.

Ти, український народе, обрав шлях, яким прийшов на землю Христос. Прийшов дорогою любови і жертви. І обрав Ти шлях

мирної творчої праці та перетворив землю у рай на землі. Це сталося сім тисяч років тому, коли Ти кинув першу жменю пшениці у рідний чорнозем і тисячі років дав тобі Бог миру. І ти зформувався духово тоді як нарід найвищої цивілізації бронзової доби в Європі.

І стала Україна на грані двох світів творити нове життя, як зоране поле, готове на засів Христа. Стала Україна приманою Сходу і Півночі своїми багатствами та плодами рук творчих. І стало твоїм призначенням, Народе український, стояти на сторожі не лише власної землі, але й захищати усю Європу від орд азійських кочових на Сході. На Твоїх мечях і жертві крові зломилась орда Сходу. Збереглося християнство на Заході, але не для Божої правди стали «хрестоносцями» Твої сусіди.

Ти, український народе, поніс слово Боже і слово правди на Північ. Об'єднав мисливські народи у Київській державі України-Руси, дав їм своє багатство духа тисячоліть. І постав нарід московський на Півночі, що дух Каїна опутав його і зависть на багатство України перемогла науку Христа, їм дану Україною.

І замінив московський нарід закони «Руської правди» і науку Христа царським деспотизмом, рабством духа і кріпацтвом. І пішов насильством меча на руїни київської св. Софії і цілого українського народу, щоб загарбати овочі його праці. Диявол приступив до керманичів народу московського вповні, коли він прийняв науку Маркса і Леніна про людину і Бога, науку ненависти, терору і вбивства.

Український народе, Ти найкраще знаєш свої жертви і страти. Московський Ірод у Тобі бачив Христа і правду на землі, він прагнув, як Ірод, вбити Тебе.

Український народе! Ти все прагнув миру і творчого спокою. Але мир не може існувати, як довго існує Диявол, як довго існує зло і неправда, як довго існує злочин і грабіж. Зло мусить уступити, Диявол мусить відійти! Мусить перемогти правда Христа і народів у Христі вірних, бо він прийшов до всіх народів і рас.

Христос прагнув миру, але без зла, без Диявола. Тому сказав, що приносить не мир, а меч. Він приніс війну усім Дияволам зла, брехні і насильства. Війну неволі, і рабства. І Ти, український народе, на Його жнивах!

Христос родився! Христу слава! Україні слава!

Січень, 1992 року

ПРОВІД
Організації Українських Націоналістів

У присвяті

Дням проголошення Державности, Соборности
і Крутянського Чину

Олександр ОЛЕСЬ

ВОЛЯ УКРАЇНИ

Крики. . . Усміхи привітні. . .
Прапори. . . пісні. . .
— Будьте мужні, непохитні,
Єдністю міцні!

Свято волі. . . скрізь бенкети. . .
Мрій, надій рої. . .
— Зброю в руки! За мушкети!
Будуть ще бої! . .

Де дівались пута, ґрати. . .
Люди, як брати. . .
— Вартові, вночі не спати!
Пильно стерегти!

Розчинилися темниці. . .
Друзі серед нас. . .
— Будьте тверді, як із криці:
Бавитись не час!

Скільки сонця і блакиті —
В небі на землі! . .
— Чи рушниці всі набиті?
Гострені шаблі?

Гей, стрільці, як слід влучати
І назад не йти!
Вартові, вночі не спати!
Пильно стерегти!

Микола ЩЕРБАК

ВОГНЕННЕ СЛОВО

(Віршована інтерпретація промови української письменниці Людмили Старицької-Черняхівської на похороні Героїв Крут 19 березня 1918 року на Аскольдовій Могилі в Києві над Дніпром)

... І їх нема. . . Чия важка могила
Зависочіла праведним хрестом?
Кого Вітчизна тут похоронила
На верхогір'ї, над святим Дніпром?

Їх, воїнів, що у похмурім полі
Від ворога не знали вороття. . .
Їх, лицарів, що віддали за Волю
І молодість, і радість, і життя. . .

.

Тоді вони пішли у стужу,
Пропасницею ніч недужу,
Щоб біля Крут залізною стать
І загатить прорвану гать!

Не загатили. . . Полягли
В снігу. . . Серед важкої мли. . .

Допоки, люди, сонця-світу,
То будуть згадувать повік
І кров'ю й жахом перелите,
Як біса слово: большевик!

... Колись розкаяний Каїн,
Що брата свого убив,
Тікав од страху стежками
Серед зарощених нив.

І юродивий Юда,
Що грішно продав Христа,
Як зникла з очей полуда,
Мов неприкаяний став.

Оглушений важко глумом,
Не стерпів намулу мук,
І гнаний, немов самумом,
Сам зачепився за сук.

А біснуватий большевик
До оргій, до розбою звик,

Стріляв, і різав, і колов,
Розстрошував злорадно кості,
І п'яний тішився од злости,
Допоки труп не захолов. . .

Вгамуйся, серце. . . Спокою не руш. . .
Прислухайся до голосу їх душ:

- Як вони нас катували!
- Вістрями очі виймали. . .
- Багнетами протинали. . .
- Їх тішили наші муки,

Коли крутили нам руки,
Захлиналися, як вампіри,
Заюшені кров'ю, звірі. . .

. . . В той день, коли вони у Київ
Удерлися, як татарва,
Біль гострий серце наче виїв,
І з туги никла голова.

Прийшла до мене скорбна мати
І слізною мовила: — Яка
Недоля! . . Важко розказати. . .
Я мала — Боже мій! — сінка.

Як сонце в небі! . . Він пішов
Тоді до Крут. Пішов у бій!
І не вернувся. . . Стигне кров. . .
О, де ти? Де ти, сину мій?!

Коли б я заломила руки
І проблагала: — Пожалій! . .
То він би не пішов з розпуки
Туди, де кат і лиходій.

Та я. . . Не сила розказати!
Перехрестила я дитя. . .
Його чекала друга Мати,
Її жалі, її життя. . .

О, рідна Мати-Україно,
Благословенна з матерів,
Клянемося Тобі уклінно
Життям і дочок, і синів —
У цій Аскольдовій Могилі,
Де Володимирська Гора,
Ми їх, поляглих, схоронили,
Та воля наша не вмира!
Як бурі дужого Дніпра!

VIII Надзвичайний ВЗ ОУН

ПОСТАНОВИ В ДІЛЯНЦІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ

Відновлення УССД з її бл. 60 млн. населення, економічним багатством, завдяки її геополітичному положенню призведе до розпаду тюрми народів на євразійському просторі. Це матиме вирішальне значення для нового укладу сил і на інших континентах. Тому Україна є світовою проблемою міжнародної політики. Наріжним каменем української міжнародної політики є визвольна боротьба української нації, яка спирається виключно на власні сили. Тривалим чинником української визвольної міжнародної політики є спільний фронт поневолених російським імперіалізмом і комунізмом націй, які мають тотожну визвольну мету, що дає органічну підставу спільної боротьби, згідно з концепцією АБН.

Політична концепція ОУН є за національний принцип організації світу проти імперіального, за новий антикомуністичний соціальний лад в лоні нації, за відстоювання ідейних і моральних вартостей людини і нації, за усувереннення всіх націй світу, ліквідацію колоніалізму і насильницьких державно-політичних конструкцій.

Співпраця України з іншими державами світу залежить від ставлення даної держави до УССД і розвалу російської імперії на національні суверенні держави поневолених народів в їхніх етнографічних кордонах. Економічна інтеграція західних держав та намагання створити європейську федерацію чи конфедерацію служать для противників визволення поневолених народів за претекст, щоб твердити, що в Європі період «малих» незалежних держав минув і що інтеграція на Заході вимагає інтеграції і втримування «федеративних» зв'язків на Сході.

Кризова ситуація, яка постала в комуністичному таборі з часу заломання монолітності й упадку комуністичної системи в колишніх сателітних країнах, не використовується як слід потугами вільного світу, хоча прагнення поневолених народів в СРСР повернути собі повну свободу і політичну суверенність не зменшується, а постійно зростає. Держави вільного світу, сповідуючи власний прагматизм, не зацікавлені визвольною боротьбою поневолених народів, тому й не мають політики визволення. Західні потуги не використовують навіть міжнародних і політичних можливостей, які їм дає міжнародне право чи навіть советське кон-

ститутційне законодавство, щоб полегшити долю народів, поневолених в ССРСР.

Дух сучасної епохи визначають національні сили, тому всякі намагання придушити прагнення поневолених Московою народів до суверенності і державності є злочином, а мовчання чи навіть приховане бажання Заходу зберегти Російську імперію було б страшною і жорстокою несправедливістю. Справа державності України й інших поневолених народів заторкує в найширшому засягу два континенти — Європу і Азію, а з тим, посередньо, весь розвиток політичних подій у світі.

Москва, свідомо ваги України, намагається всіма силами не допустити до того, щоб Україна стала міжнародною проблемою. Звідси її заходи ізолювати Україну від світу, дозволяючи тільки на зносини України із світом, як провінції «советської» Росії. У рамках цієї політики Москва робить усе можливе, щоб ізолювати український визвольний рух, розповсюджуючи наклепи, представляючи його як «фашистський» чи «антисемітський», щоб перешкодити співпраці між ним і політичними колами західних країн.

ОУН є в авангарді визвольних змагань українського народу за побудову і закріплення самостійної соборної держави.

Концепція зовнішньої політики ОУН є державницькою, вона базована на всеохоплюючих інтересах України і не залежна від внутрішнього і зовнішнього укладу політичних та ідеологічних сил і угруповань.

При здійснюванні завдань зовнішньої політики, ОУН є також в авангарді визвольних змагань усіх народів Російської імперії за побудову самостійних держав поневолених націй на етнографічних територіях і за мирне полагодження кривд, заподіяних імперією.

Самостійна Україна — територією, населенням та економічним потенціалом європейська потуга — повинна стати партнером у міжнародних зносинах держав Європи і світу, з рівноправною участю в політичних, економічно-торговельних і культурних інституціях, для нормування і забезпечення мирного співробітництва.

Відносини з державами-сусідами базуватимуться на взаємних інтересах, мирному полагодуванню пограничних розмежувань і на невтручанні у внутрішні справи сусідів.

ОУН протиставиться всякій дискримінації націй, расизмові, старшобратству, антисемітизму, націонал-соціалізму і всякого роду тоталітаризму.

Покращення взаємин між жидами і українцями на базі взаємного визнання прав на власні національні держави — України й Ізраїлю — позитивне явище.

ОУН за порозуміння з польським народом на засаді визнання етнографічних кордонів між обидвома народами і на засаді респектування держави кожного з них та спільного фронту проти спільних ворогів.

ОУН бореться проти Російської імперії, а не проти держави російського народу на його етнографічній території. ОУН не виключає із спільного фронту проти російського імперіялізму і комунізму тих російських сил, які будуть боротися за російську національну державу в її кордонах. Уважаємо, що природними союзниками України є в першу чергу народи, поневолені в СРСР та у вчорашніх сателітних країнах, а зокрема ближчі і дальші сусіди. Справжніми союзниками України можуть бути лише ті політичні сили інших народів, які визнають конечність існування української незалежної держави. Така засада стосується не тільки до політичних сил сусідів України, а й до інших країн світу. На такі вимоги спирається співпраця з усіма чужинецькими (напр. американськими, англійськими, французькими, німецькими, жидівськими й іншими) політичними організаціями й групами.

Найтривалішим природним спільним фронтом є Антибольшевицький Блок Народів (АБН) — координативний осередок національно-визвольних організацій поневолених російським імперіялізмом народів, визволення яких нерозривно зв'язане з визволенням України. Тривалість його в тому, що існують — тотожне становище його партнерів, взаємозалежність у спільній боротьбі, тотожність мети. Нема й реальної можливості сепаратного визволення котрогось із партнерів.

Європейська Рада Свободи — це форум співпраці представників поневолених в СРСР народів із народами в колишніх сателітних країнах, що ще далі змагаються за усунення комуністичної нomenклатури, з тими чинниками вільних націй Європи, які, зрозумівши суть російської експансії, узалежнюють безпеку і волю вільної решти Європи від ліквідації російської тюрми народів.

Світова Ліга за Демократію і Свободу, яка до 1990 року мала назву Світової Антикомуністичної Ліги (ВАКЛ), є покищо найширшим форумом, на якому ОУН має спроможність конфронтувати свої ідеї з офіційною політикою великодержав і через нього протидіяти російській та комуністичній офензиві на міжнародній арені.

У випадку червоного Китаю, при всій сприятливості для нашої визвольної справи його конфлікту з СРСР, не можна виключити можливості договорення. Конфлікт між Москвою і Пекіном має своє джерело в національних суперечностях, в імперіяльних інтересах, а щойно другорядним є ідеологічний конфлікт, як імперіялістична форма — прикриття національних інтересів. Претенсії Пекіну до означених країн — території, що їх окупує Москва, —

Західній Туркестан, Зовнішня Монголія, Сибір, які мають право на незалежність і соборність, — ускладнюють фронт поневолених націй, які не хочуть стати предметом окупації новим наїзником.

Україна буде свою визвольну концепцію на тривалому органічному інтересі поневолених націй, що мають ту саму мету: визволитися з-під російського рабства. Реальний фронт уже воюючих народів — співників України — певніший від сподівань на червоний Китай, що не перестав бути імперією.

В основу української зовнішньої політики кладемо принцип орієнтації на власні сили. Історія показала, що чужі сили, чи то з Заходу, чи то зі Сходу, завжди намагалися використати українське питання для своєї мети. Це стосується Росії, Німеччини та всіх інших чужих сил. Свідомість власних сил української нації, їхня розбудова і скріплення підносять здійснення української зовнішньої політики до рівня партнерства.

Коли Росія, попри власну кризу в ССРСР, ще сьогодні підтримує антиколоніальні рухи у залишках західних імперій, то Захід зобов'язаний всебічно підтримувати національно-визвольні рухи європейських і азійських народів, уярмлених в ССРСР, ідучи назустріч процесові деколонізації світу.

Захід повинен:

— систематично і пляново проводити політику визволення, постійно мобілізувати громадську думку проти жорстокого топтання основних прав націй і людини;

— підкреслювати суперечність між домаганням суверенітету для новоповсталих держав Африки, висуваним російськими імперіялістами, і одночасно позбавленням суверенітету т. зв. республік ССРСР;

— визнавати за речників поневолених націй не накинени їм «уряди», а представників національно-визвольних рухів.

Визнаємо такі принципи:

а) Кожній нації прислуговує право на національну державну незалежність на її етнографічній території. Таку концепцію визнає і здійснює ОУН упродовж всієї багаторічної боротьби за свою державу, у співпраці із своїми союзниками, організованими в АБН. Спільна боротьба ведеться під гаслом, що його висунула ОУН 1941 року — «Воля народам — Воля людині!».

б) Кожній людині повинні бути гарантовані людські права, визначені їй природним і Божим законами.

в) Кожна нація має право впорядковувати своє життя за власною подобою з власного рішення, власним волевиявленням.

г) Всілякі насильницькі державницькі творива, як «унії», «союзи», «федерації» — це історичні анахронізми.

г) Без суверенності нації немає прав людини.

д) Хартія ООН, резолюція ООН про деколонізацію й Універсальна Деклярація прав людини мають бути здійснені у всьому світі.

Маючи ясну напрямку, що у центрі нашої міжнародної політичної діяльності завжди мусить стояти Українська Самостійна Соборна Держава через розвал Російської імперії зсередини, VIII ВЗ доручає посилити визвольну міжнародну політику по лінії концепції розвалу імперії зсередини через спільний фронт поневолених націй та дальшого мобілізування у вільному світі приятелів проти Російської імперії.

З того випливають такі наші головні завдання:

1. Посилення зовнішніх акцій та інформації в обороні прав і інтересів України та інших поневолених націй, пам'ятаючи, що вимога Української Самостійної Соборної Держави не може бути підмінювана ніякими гуманітарними «популярними» гаслами та ідейками.

2. Дальша мобілізація світової громадської думки й розбудова спільного фронту протиросійських і протибольшевицьких сил у світі, які обстоюють розвал російської тюрми народів на незалежні національні держави.

3. Масовими акціями, маніфестаціями, демонстраціями мобілізувати широкі кола громадськості всіх країн та використовувати всі засоби інформації, щоб впливати на політику держав вільного світу, а також на інтелектуальні, студентські, профспілкові та церковні кола в сенсі наших ідей і концепцій.

VIII ВЗ доручає Проводові продовжувати наші зовнішньо-політичні заходи в магометанському світі і на Близькому Сході. Треба зрушити ісламські народи до боротьби проти атеїстичної та колоніальної Російської імперії, яка вже поневолює кількадесят мільйонів магометан у ССРСР, Афганістані й інших країнах та наміряється вести нові агресивні війни супроти магометанських народів.

VIII ВЗ стверджує повну правильність Постанов VII ВЗ щодо Китаю і других комуністичних країн Далекого Сходу. Ще більше уваги треба приділити Японії, як теж втримувати далі зв'язки з вільними країнами Азії. Японія сьогодні — це важлива демократична великопотуга в Азії, і в ній необхідно далі розбудувати зв'язки з прихильними нам колами та формувати проукраїнську групу.

Доцільно поробити заходи для встановлення бюро УДП-АБН-ЕРС у Страсбурзі для впливу на Європейський парламент і політичні кола, з ним пов'язані.

VIII ВЗ стверджує, що США, як головна потуга Західного світу, повинна захищати свободу народів і людини та допомагати визвольним рухам Москвою поневолених народів.

Домагатися, щоб США в першу чергу відкликали визнання України легально-складовою частиною ССРСР на зразок балтійських країн і відкликали визнання непорушності кордонів ССРСР. Тільки тоді США здійснить постанову, проголошену в законі про «Тиждень поневолених націй».

VIII ВЗ вважає конечним, щоб усі наші кадри доклали якнайбільше старань, щоб вплинути на уряди США, Канади, Великої Британії, Франції, Німеччини, Італії та Японії, щоби не рятували московську імперію, даючи їй економічну та технологічну допомогу.

ВЗ зобов'язує клітини ОУН докласти всіх зусиль у заходах, щоб США зрозуміли необхідність розвалу Російської імперії і дали всебічну допомогу українському визвольному рухові, як і визвольним рухам інших Москвою поневолених народів.

VIII ВЗ визнає важливість західних радіопередач для поневолених Москвою народів і особливу роль, яку відіграють ті передачі в ширенні правдивих даних про поневолені нації, зокрема їхні колишні могутні держави — як, наприклад, українську, і про політичні, культурні, релігійні заходи та акції української діаспори в змаганні за УССД.

VIII ВЗ доручає Проводові продовжувати акції щодо посилення західних радіопередач з відповідним змістом на Україну, підкреслюючи мобілізацію народних мас до національно-визвольної боротьби.

VIII ВЗ стверджує доцільність поширення Української Центральної Інформаційної Служби, поставлення її на рівні пресових агенцій. УЦІС повинна стати інформаційним центром про Україну.

Для здійснення своїх завдань Сектор зовнішньої політики потребуватиме більше кваліфікованих і високоідейних кадрів. Тому VIII ВЗ доручає призначення фондів на влаштування курсів зовнішньої політики ОУН.

VIII ВЗ висловлює подив героїчному змагові Словинії та Хорватії до національної незалежності, солідаризується і підтримує народи Литви, Латвії, Естонії, Грузії, Вірменії та Молдавії в їхньому рішучому відстоюванні національної незалежності та відкиненні Москвою зарядженого референдуму.

VIII ВЗ вважає великим позитивним явищем відновлення явної діяльності АБН на територіях поневолених народів ССРСР, як теж у Мадярьщині, Болгарії та Румунії.

Українці поза межами Батьківщини — це важливий чинник нашої сили в мобілізації громадської думки в сенсі ідей Воюючої України. Це чинник нашої міжнародної політики.

ПОСТАНОВИ ЩОДО СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ПЕРЕХОДОВОГО ЕТАПУ

Стратегія

Мета ОУН — визволити батьківщину і відновити Українську Самостійну Соборну Державу. Неможливо здійснити визволення частинами — напівнезалежності не існує. Неможливо здійснити удержавлення частинами — напівсуверенності не існує. Тому домагання мети мусить бути безкомпромісове.

Сили, які є проти української самостійності — окупанти України, — не є готові відступити, віддати багате майно України. В тім випадку боротьба неминуча.

Питання конкретне: проти кого ми боремося? На початку ХХ ст. московська імперія мала царську форму. На короткий час, під Керенським, імперія мала «федерально-демократичну форму». За останніх 70 років імперія визначалася большевицькою формою, як Союз Советських Соціалістичних Республік. Щоб розвалити імперію, треба розкласти Союз.

Розклад Союзу залишається паперовим у випадку збереження «советських республік». Советські республіки є безумовно речниками советської влади. Збереження цих республік залишає можливість відновлення союзу. Тому, єдина гарантія реального визволення — ліквідація цих адміністративних органів сучасного варіанту московської імперії.

Розклад сучасного варіанту московської імперії не вповні захистить Україну від нових спроб московського імперіялізму. Є можливість, що старі або нові форми імперіялізму з'являться. Потрібно продовжувати боротьбу, доки всі ті спроби будуть припинені. Тільки при їхнім припиненні буде ґрунт підготовлений до здійснення Української Самостійної Соборної Держави.

До боротьби з московським імперіялізмом і до створення УССД український націоналізм закликає всю українську націю. Кожна національно свідома українська людина, незалежно від віку, соціального статусу, освіти, віровизнання, політичних поглядів, повинна бути трактована як потенційний борець за самостійну Україну.

Члени національних меншостей, які визнають необхідність самостійної України, зачисляються до української нації. Ті, що не визнають такої потреби, зачисляються до речників московського імперіялізму.

Всі державні нації, навіть ті з демократичним ладом, мають керуючу політичну силу — уряд. Бездержавні нації мають навіть більшу потребу керуючої політичної сили. Визвольний процес,

який провадиться на принципах анархії чи отаманщини, є безкорисний.

Українська нація має керуючу силу — Організацію Українських Націоналістів. Авторитет ОУН є закріплений історичними подіями. ОУН доказала свою спроможність створити Українську Повстанську Армію та зформувати два революційні уряди — УДП і УГВР.

Українська нація і її провідна сила ОУН мають природніх альянтів — усі народи, які є поневолені сучасною большевицькою формою московської імперії.

Український націоналізм відкидає будь-які спільні фронти з великими державами. Великі держави, з історичного досвіду, мають імперські або неоімперські тенденції. Хто одержує допомогу від великих держав, той стає їхньою маріонеткою.

Тактика

Український визвольний процес вимагає стратегії безкомпромісного домагання — боротьби. Основне тактичне питання таке: яким шляхом найкраще вести боротьбу — легально-мирним чи революційним? Знаючи великі жертви попередніх змагань українського народу за волю, є природно вийти на легально-мирний шлях. Але факти доводять протилежне. Московсько-большевицька імперія рядить Україною тоталітарними способами. Москва не визнає законного правління, воно розуміє тільки силу. Вживати законні методи проти незаконної влади є ілюзією. Тільки сила — максимальна конфронтація з окупаційною владою — може відбити тоталітарного ворога.

Виринає друге тактичне питання: чи можна провадити боротьбу революційним шляхом без збройного конфлікту? Знаючи, що існує цілий діапазон конфронтаційних метод, крім бойового удару, — бойкоти, економічні страйки, політичні страйки, масові демонстрації, голодівки, громадська непокор, природним є прагнення уникнути кровопролиття. Але факти знову говорять за себе. Сила московсько-большевицької імперії полягає в її надпотужних мілітарних й таємно-поліційних засобах. Було б історичним дивом, коли б Советський Союз не застосував своєї збройної сили в обороні своєї влади.

Той факт, що український націоналізм визнає, що революційний шлях є єдиною правильною дорогою і що збройний конфлікт є неминучим, ще не означає, що український націоналізм «закликає націю кидати себе сліпо на барикади».

У справі оптимального ослаблення ворога перед остаточним ударом, є необхідно визвольному рухові визначити і надати беззбройним революційним діям відповідну ціль. Якщо є правда, що бойкоти, страйки і т.п. не можуть самі собою прогнати Москву з України, то правдою є, що такі акції, вірно спрямовані, можуть психічно та фізично виснажити пануючу владу.

В справі оптимальної підготовки до кінцевого удару, необхідно визвольному рухові, перш за все, переконати широкі маси народу, що така форма боротьби є дійсно потрібною. На Західній Україні треба належно усвідомлювати населення, що існування ОУН-УПА на галицько-волинських землях захистило їх від великого терору і голоду, які Сталін влаштував на Східній Україні. На Східній Україні треба належно усвідомлювати населення, що Сталінові вдалося встановити терор і спричинити голод на наддніпрянських землях тому, що не існувала сила типу ОУН-УПА, щоб захистити їх.

Черговий крок у правильній підготовці до бою полягає в поширенні людських ресурсів визвольного руху. Поширення не означає, що ОУН відходить від свого основного принципу: «Якість, а не кількість».

Третій крок у правильній підготовці до бою полягає в розширенні інформаційних ресурсів визвольного руху — у збиранні точних даних про важливих осіб і установи пануючого режиму. В той сам час є потреба ввести в оману інформаційну мережу влади — КГБ та МВД.

Остаточний крок у правильній підготовці до бою полягає в розширенні матеріяльних ресурсів визвольного руху — фондів, зброї, транспорту і т.п. З часом виникає потреба розпочати систему революційного податку.

У справі оптимального пристосування бойового зудару до обставин, є необхідно визвольному рухові добре зрозуміти умови нації та умови ворога і вибрати варіант удару, який реально підходить тим умовам.

В умовах, де нація не є готова або де ворог ще певною рукою тримає владу, рекомендується шлях розбудови підпілля. В тому випадку ОУН творить глибоко законспіровані сітки, які мають за ціль влаштовувати всілякі парамілітарні акції, щоб підірвати авторитет большевицької влади.

В умовах, де нація уже дозріла або де ворог непевно тримає владу, рекомендується шлях мобілізації національних сил до повстання. В тім випадку ОУН відкрито агітує нарід, щоб кількома швидкими і масовими ударами повалити ворожу владу.

В умовах, де криза влади вже дійшла до такого стану, що Советська Армія починає розкладатися, рекомендується шлях організування власних збройних сил. В тім випадку ОУН скеровує свої зусилля на те, щоб відламати українські частини від Советської Армії і направити їх проти окупаційної влади.

Національно-визвольні змагання революційного типу мають діалектичну динаміку. З одного боку, провадиться відвойовуюча акція, чи точніше — знищення окупаційної системи. З другого боку, є потреба провадити державотворчу працю, чи точніше — розбудову «національної влади». З причин, пов'язаних з помилками державотворчої праці в ранішій історії України, український

визвольний рух має докладний доказ як найбільше успішно приступити до розбудови «національної влади», тобто із створенням війська.

Українські частини, які відломляться від Советської Армії та перейдуть на сторону визвольного руху, репрезентують перше потенційне джерело людських ресурсів. Українські ветерани Советської Армії, спеціально «афганці», репрезентують інше потенційне джерело ресурсів. Можна вважати, що знайдуться рекрути між бойовими групами ОУН. У випадку повстання можна теж числити, що знайдуться рекрути між самоозброєними елементами народу. Військо довго не втримається без першорядного штабу старшин. В якнайкоротшому часі після створення війська треба, щоб це військо забезпечило управління елементарними адміністративними сітками на визволених українських землях.

Перед революційним урядом постануть два критичні завдання. На внутрішньому відтинку уряд мусить якнайшвидше добитися нормалізації основних функцій суспільства. На зовнішньому відтинку уряд мусить якнайшвидше вислати своїх представників до всіх важливих держав світу з місією провадити інформаційну роботу — протиставитися большевицько-московській пропаганді та висвітлювати прагнення України до незалежності.

В усіх фазах революційного процесу український визвольний рух мусить знаходити спільну мову з визвольними фронтами інших народів, поневолених Москвою. Вже існує потенційне координаційне тіло — Антибольшевицький Блок Народів. В часах рішучого зудару з імперією буде необхідно, щоб АБН прибрав форму мілітарного договору типу НАТО. Керуючий принцип був би: «Наступ проти одного народу в складі АБН — це наступ проти всіх народів АБН».

Всі авторитетні сили на Україні під час визвольних змагань — революційний уряд, військо, ОУН — мусять тримати тверду лінію проти будь-якого типу погромів. Треба відкрито заявити, що всі погромники будуть трактовані як вороги українського народу.

Завершальний момент в українському визвольному процесі прийде з проголошенням самостійної держави. Необхідно, щоб у підготовці до цього урочистого акту всі існуючі державні центри національних урядів в екзилі передали свої мандати революційному урядові в Краю. Тоді акт буде мати за собою сильнішу юридичну підставу.

Справа ядерної зброї

1. Керуючі політичні сили України мусять мати відпрацьовану відповідь на те, як поступати з ядерною зброєю на Україні. Рекомендується до уваги такий плян:

а) керуючі політичні сили України та підлеглі їм Збройні Сили мають створити спеціальну комісію, до якої належали б особи, які найкраще ознайомлені зі специфікою ядерної зброї;

б) завдання цієї комісії — створити спеціальний охоронний загін, обов'язок якого був би забезпечити ядерну зброю від усякої форми саботажу та запевнити контролю над нею.

2. Якою повинна бути надалі ядерна політика керуючих політичних сил України? Маючи гіркий досвід чорнобильської аварії, можна припустити, що вирине природне застереження щодо всяких форм ядерної сили. Це може довести до однобічного роззброєння. В умовах сучасної світової геополітики, це був би помилковий крок. Перш за все, не можна повністю виключати, що Москва не залишиться загрозою; далі — маючи в руках ядерну зброю, вона зможе вдатися до ядерного шантажу. Крім того, поширення ядерної зброї серед країн Третього світу йде швидким темпом. Не є відомо, якою буде їхня політика супроти України. Беручи все це до уваги, доцільніше було б вести наступну лінію:

а) керуючі політичні сили України заявили б, що Україна рішуче висловиться проти того, аби «першою застосувати» ядерну зброю;

б) керуючі політичні сили України закликали б до світової конференції з питань ядерного роззброєння, на якій Україна буде готова приступити до поступової ліквідації свого ядерного арсеналу водночас з іншими ядерними потугами світу.

Нова Весна Народів

За часів московських царів ідеологи намагалися прикрити імперський ухил свого народу концепцією «єдиної і неділимої Росії». В першу чергу вони старалися довести світові, що Фінляндія, Польща, Україна, балтійські землі, Кавказькі землі, Середньозіятські землі не були нічим іншим, як провінціями «ширшої» Росії. Вони твердили, що мови тих народів — ближчі чи далші стародавні діалекти російської мови. Врешті, вони пробували показати, що в модерних часах історія тих земель й історія Росії — нерозривно пов'язані. Базуючись на тих ствердженнях, московські ідеологи засуджували всі спроби до національної незалежності фінів, поляків, українців і інших, як «іредентизм».

Українські ідеологи, особливо творці модерного українського націоналізму — Микола Міхновський і Дмитро Донцов, висунули протилежну концепцію-гасло «Київ проти Москви». Міхновський заявив, що історія вказувала на нерозривну ворожість між двома «братніми» народами — українським і московським. Донцов, опираючись на історію, також підкреслював, що ця ворожість виходила із глибокої духовної протилежності — європейства України і азійства Москви.

Світ швидко zareагував на концепцію, висунену українськими ідеологами. Якщо така віддаль і ворожість існували між «корінними» народами «матірньої Росії», то тим більше не було підстави для близькості між «Росією» та іншими народами, поневоленими у царсько-московському ярмі.

Бачачи, що ідея «єдиної і неділимої Росії» програвала, московські ідеологи під час соціальних змагань раннього ХХ-го століття взялися створити нову концепцію, щоб прикрити свої імперські апетити, — «Союз Советських Соціалістичних Республік». Базуючись на марксистській ідеології, що існує природня дружба між пролетарями всіх народів світу в їхній боротьбі з пануючими класами всіх народів світу, вони намагалися довести, що концепція нації — безвартісна категорія мислення. Вони твердили, що національна концепція була на послугах пануючих клас, щоб розколоти солідарність між робітниками. Остаточо вони намагалися показати, що природня форма спілкування між національно різнорідними пролетаріатами — це світова соціалістична федерація. Базуючись на цих ствердженнях, вони засуджували всі форми націоналізму, як реакційні, антивизвольницькі, антилюдські форми спілкування між людьми.

Українські ідеологи, особливо мислителі українського націоналізму 1930 та 1940 років — Ярослав Стецько та Петро Полтава, удруге розвінчали московський обман і протиставили йому нову концепцію, ідею — «Воля народам! Воля людині!». Я. Стецько довів, що національні права і людські права — навіть в ширшому соціал-економічному сенсі — неподільні. Полтава вказував на факт, що нова кляса гнобителів — це якраз большевицькі вельможі. Світ знову ж зареагував на концепцію, видвигнену українськими ідеологами. Якщо де-буть у світі існувала чорна реакція, то вона існувала в штучному твориві — «Союзі Советських Соціалістичних Республік».

Нині московсько-большевицький союз переживає остаточну кризу. Треба сподіватися, що московські ідеологи готують нову ідею, щоб прикрити свої імперські інтенції. Риси цієї ідеї вже якоюсь мірою відомі. Можна назвати ту ідею умовно — «демократичний конфедералізм». Сьогодні москалям бракує слів, щоб вихвалювати концепцію «нового спільного європейського дому». Вони зачаровані канадською «альтернативою». Очевидно, прийшов час і третій раз — і треба молитися, щоб це був останній раз — українському націоналізмові висунути протилежну концепцію. Дивлячись на сучасну світову геополітику — події в Словенії, Хорватії, Еритрії і в багатьох інших країнах — не треба бути метеорологом, щоб знати, в який напрям вітри повіють, тобто, щоб знати, якою та нова концепція повинна бути. Можна легко ствердити, що надходить *«Нова Весна Народів»*.

ПОСТАНОВИ ЩОДО НАУКОВИХ СПРАВ

Зриваючи окови 70-літнього невільництва, Україна встає з неволі в повній своїй подобі.

Комуністична система Советського Союзу та його централістичний політичний і господарський лад довели до гострої економічної кризи й політичної безвихідности. У наслідок цього московський режим усвідомив собі, що стоїть над прірвою та що економічно-соціальна і політична ситуація можуть привести до вибуху і розвалу імперії. Щоб рятувати її, треба було піти на поступки внутрі і назовні. Звідтіля ідея та потреба «перестройки», тобто введення більш ліберального режиму і початків демократизації. «Перестройка» і «гласність» у скорому часі довели до того, що частина населення перестала боятися. Зникнення страху сприяло активізації ширших кіл громадянства. З цієї ситуації скористали поневолені Росією народи, провідні діячі яких висунули на перше місце національні вимоги, включно з реалізацією права виходу з СРСР, а згодом висунуено вимоги повної самостійности України.

Таким чином в Україні зайшли замітні зміни в політичному й господарському житті, зокрема в галузі преси, слухово-зорових медій, в діяльності культурних інституцій та товариств і українських Церков.

Проте цих змін майже не помітно в галузі науки (основних, точних і гуманітарних дисциплінах), що слід вважати наслідком диктатури державної влади в науці. Марксизм-ленінізм знищив поняття гідности людини і привів до тотального занепаду моралі і етики у праці й науці. Твердинею такої «науки» в Україні від 1930 років стала Академія Наук УРСР, яка донедавна являлась відомством московського центру та в інститутах якої, зокрема в ділянці основних (точних) наук, ще й досі російська мова вважається офіційною.

Проте під час останніх двох років відродження в Україні зарисовуються деякі зміни на науковому полі.

В першу чергу, спираючись на наукову традицію минулої діяльності Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, гурт українських вчених відновив діяльність цього Товариства, і також створились нові наукові і дослідні організації в Києві та в інших містах України (напр. Асоціація українських вчених, Наукове товариство ім. П. Могили та інші). Вони стали форумом звільненої від імперських пут та режимової диктатури науки. Знову, від 1990 року появляються тріщини в застійній стіні офіційної науки самої Академії Наук УРСР. Замітні вони в ще несміливих голосах

окремих вчених проти партійної політики керівних органів тої ж інституції, яка все таки перед місяцями вийшла з-під опіки Москви і перейшла під юрисдикцію міністерства освіти УССР.

Однак в історичних дослідженнях, що провадяться в Інституті історії Академії Наук, і далі панують непевність, страх шукати правду, об'єктивно насвітлювати минуле України. Навіть якщо дехто з істориків і відкидає «старшобратські» тези, то все ж таки відкликається до тези про «спільне етнічне походження» трьох народів, а це означає продовження визнання «древньоруської народности», якої ніколи не було.

Боротьба за вільну українську науку вже почалась. Вона буде розгортатися не лише під тиском загального національного відродження в Україні, але й під тиском діяльності українських вчених з діаспори. Важливе тут зокрема те, щоб українська наука, зокрема українські високі школи, зовсім звільнилися з залежності від Москви; щоб перестали підлягати московським центрам не тільки гуманітарні, але й основні і всі інші науки, які вже в цьому часі являються вкрай необхідними для державного будівництва та стабільного розвитку нації.

Узглядуючи велику роль, що її відіграє наука, зокрема наукові дослідження та їх застосування в розвиток держави і праця високих шкіл в Україні, беручи до уваги сучасний стан і прояви відродження вільної науки в Україні, VIII Надзвичайний Великий Збір ОУН доручає Проводові Організації Українських Націоналістів, її Секторові Наукових Справ:

1. Піддержувати справжні і незалежні від комуністичної партії та Москви українські дослідні й високошкільні інституції й організації в Україні.

2. Змагати до відділення науки від урядових чинників та плекання її на принципах високої моралі і етики.

3. Сприяти організації й розвитку інститутів та кафедр українознавства при університетах та інститутах України, допомагаючи їм потрібними науковими виданнями, зокрема тими, які появились в діаспорі.

4. Допомогати вченим України вивести українську науку на міжнародний форум і таким чином запізнати їх із науковими скарбами західного світу, а також запізнати наукові кола світу із науковими здобутками українських вчених, які до цього часу Москва приписувала собі.

5. Старатись полегшити доступ українських вчених до наукових серійних і неперіодичних видань західного світу, в яких вони змогли б публікувати висліди своїх наукових дослідів.

6. Допомогати українським професорам з України вести виклади та робити наукові дослідження в університетах країн діаспори.

7. Сприяти викладам наших професорів з-поза України, зокрема таких дисциплін: історії України, політичних наук, економіки, менеджменту та інших, потрібних в царині державного будівництва, в інститутах і університетах України.

8. Організувати курси українознавства у високих школах у країнах діаспори і допомогти студентам з України їх учащати.

9. Співпрацювати з Українським Вільним Університетом та іншими українськими високошкільними інституціями і науковими товариствами в країнах діаспори в питанні студій і літніх курсів.

10. Організовувати конференції у високих школах країн діаспори та України і там видвигати й обороняти правду про Україну та правові принципи її самостійності.

11. Установити окремі стипендії для студентів з України і діаспори, які працювали б над проблематикою української визвольної боротьби та її провідних постатей.

12. Сприяти і допомагати студентам і вченим України (організацією окремих курсів тощо) у вивченні щонайменше однієї із головних західноєвропейських мов, які являються основним ключем до серйозних наукових дослідів.

13. Стояти на сторожі вживання лише і тільки української мови в дотичних викладах, на конференціях в Україні і діаспорі.

14. Звертати увагу зокрема на те, що українська наука займається також питанням про те, як стоїть українська проблематика поза межами України і зокрема у країнах діаспори. Відомо, що на цьому відтинку постійно існує потреба зводити бій за місце України між культурними країнами світу і за правильне розуміння її минулого й теперішньої ситуації, головню у відношенні до боротьби українського народу за УССД.

15. Сприяти професійній спеціалізації та вишколам національних кадрів в Україні, щоб піднести весь нарід на високий рівень працездатності і підприємливості, а націю на якнайвищий рівень конкурентноздатності.

16. Допомогати організувати окремі курси, цикли викладів та семінари, що їх ведуть самостійницькі організації в Україні на спілку з організаціями та високошкільними інституціями української діаспори.

17. Організувати спеціальні конференції міжнародного характеру, в тематику яких входили б теми про самостійність України, визнання самостійної української держави іншими державами та їхні дипломатичні й економічні зв'язки з Україною.

18. З допомогою Головного Проводу організувати дослідні конференції виключно для активного членства ОУН.

ПОСТАНОВИ В СПРАВАХ КУЛЬТУРИ

Український нарід, як кожен інший нарід, покликаний Творцем до життя, обдарований талантами виявляти себе, свої творчі сили власного духа.

Духову творчість народу називаємо культурою. Культура — це духовий образ нації, через який вона усвідомлює світ явищ і себе, свій характер — свою індивідуальність, свою місію і призначення.

З джерел культурної свідомости вириваються духові сили, що живлять культуру нації, формують її соціальний уклад, а в тому й державне життя нації.

Кожна нація має власну генезу. Метрика часу формування народу є свідченням його культури від початків її появи. Українська культура своїми коренями сягає часів палеоліту, а згодом неоліту і доводить, що носій її — український нарід — є автохтоном на власній етнографічній території впродовж багатьох тисячоліть.

Український нарід і його хліборобська культура оформились на грані двох континентів: Європи та Азії.

Характер української культури вирізняє український нарід серед інших народів, і саме цей неповторний характер зберіг націю в боротьбі із наїзниками і окупантами, що бажали заволодіти найкращою у світі землею і багатствами України.

Самобутня українська культура зберегла найкращі зразки з часів, коли вона була творчо вільною, коли вона розвивалася в умовах державного розквіту.

Нація, втрачаючи культурну підметність та самобутність, втрачає власну оцінку життя, незалежність світогляду і власної творчості, а разом із тим перспективу майбутнього.

Тому націоналізм, як ідея нації, що охоплює усі ділянки її життя, змагає до повного і найкращого її вияву у самостійній і незалежній державі.

Боротьба за культурну підметність нації є одним із життєвих відтинків боротьби нації за духову самобутність і незалежність.

Поневолений нарід є загрожений ворожим втручанням у його духове життя, у його культуру. Ворог проникає у релігійне життя поневоленого народу, в його традиції соціального ладу, національного світогляду і творчих стилів мистецтва. Ворог намагається відібрати поневоленому народові пам'ять про його історію, його минуле, а науку про правду підмінює наукою обману.

Саме тому, що культура є образом кожної нації, окупанти намагаються знеособити поневолені народи, підчиняючи їх своєму духовому життю.

Прикладом культурного геноциду московських окупантів в Україні є теорія «дружби народів», «зближення народів» і «злиття націй». Мета цієї теорії — створити «інтернаціональну культуру советського народу», ліквідуючи національні культури поділом на «буржуазні» — віджилі та «пролетарські» — прогресивні. Ліквідуючи т. зв. буржуазні культури, окупанти ліквідують властиво культури національні, не лише за змістом, але й за формою.

Національна культура мусить бути вільною. Вільною мусить бути творчість індивідуальна, сперта на етичній і моральній відповідальності одиниць перед маєстатом живих і мертвих, народжених і ненароджених поколінь нації. Тільки незалежна і вільна творчість є справжньою культурою.

Тому боротьба за культурні цінності — це боротьба за національний характер народу, це боротьба за його майбутнє.

ОУН приділяє велику увагу ролі культури в боротьбі за духове життя нації, її світогляд, що виявляється у формах культурної творчості.

ОУН бореться за духову і організаційну незалежність українських Церков, за права незалежних виявів усіх ділянок культури, української мови, української науки, за привернення звичаїв та відродження знищених традицій, за свободну творчість в усіх галузях мистецтва.

ОУН вживає і вживатиме усіх засобів культурного багатства для збереження духового життя народу, підкреслюючи рівночасно велику роль культури в боротьбі за найважливішу мету — Українську Державність, яка єдина може забезпечити повний та найкращий розвиток усіх ділянок життя народу.

ПОСТАНОВИ ЩОДО СЕКТОРА ІНФОРМАЦІЇ

I. Загальні ствердження

1. Роля засобів масової інформації — інформувати суспільство про події, які мають відношення до життя суспільства у всіх його проявах.

2. Вільне слово стоїть на сторожі даного суспільства і є потужним середником у визвольній боротьбі поневоленого народу на батьківщині і поза її межами.

3. Історія людства дає багато прикладів ключової ролі, яку сповнило *вільне слово* у визвольних процесах даного народу — особливо у визвольній революції, яка має своє джерело у радикальних змінах у принципах, поглядах, почуваннях і емоціях поневоленого народу.

4. Медія складається з двох основних частин: передання об'єктивної інформації про події та їх аналіза.

5. Визвольна масова медія, базуючися на національній визвольній традиції, особливо наголошує стан поневоленого народу і вказує шлях до нормалізації його буття почерез самовизволення і побудову власної самостійної держави.

6. Своєчасне інформування, об'явлення становищ до окремих подій та загальних проблем, висвітлювання політичної програми і програми державного будівництва, поширення визвольно-державницької концепції та сприяння відродженню українського народу і його національної свідомості, поширення чинної прихильності серед національних меншин до визвольних процесів і побудови Української Самостійної Соборної Держави для усіх її громадян — це основні завдання визвольної масової медії.

7. Визвольна медія сповняє важливу роль у психологічній боротьбі проти окупаційної системи.

8. Передумовою виконання завдань, які стоять перед визвольною масовою мідією, є ефективне застосування (і удосконалювання) найновішої технології зв'язку, комунікації та інформації.

II. Середники поширення інформації

В систему поширення інформації входять такі чинники і середники: 1) Телебачення (українське і неукраїнське); 2) Радіомовлення; 3) Періодична преса; 4) Інформаційні матеріали пресових служб (у нашому випадку УЦІС); 5) Книжки, монографії, журнали, брошури, летючки; 6) Афіші, графіті; 7) Видавництва.

До I: 1) Ініціативно подбати про кращий доступ до неукраїнського телебачення шляхом посилення існуючих контактів і нав'язання нових для передачі інформації про визвольні процеси у формі

відеозаписів та за посередництвом відповідних представників національно-визвольного руху з України та діаспори. ii) Поширити доступ до українських телепрограм в Україні і в діаспорі з тою самою метою. iii) Висвітлювати на регулярній базі для української громадськості відеохроніки з подій в Україні, а в Україні з важливих подій в діаспорі — особливо там, де немає українського телебачення чи доступу до телебачення.

До 2: i) Почище стосується теж і до радіомовлень, хоч, у цьому випадку, при допомозі звукозаписів там, де була мова про відеозаписи. ii) Визвольні процеси в Україні акутно вимагають реалізування, у міру можливостей, власних радіопередач на території України та у сусідніх країнах із спрямуванням на Україну, і в осередках української діаспори (що тепер уже включає країни суб'єкти кол. ССРСР). iii) Поширювати можливості радіоаматорського зв'язку між Україною і діаспорою.

До 3: i) Беручи до уваги особливе значення періодичної преси у визвольних процесах і державному будівництві, подбати, щоб україно- і чужомовні органи ОУН і органи ОУВФ якнайширше розходилися як в Україні, так і в діаспорі.

До 4: i) Поширення діяльності УЦІС на Україну і діаспору є критичної ваги досягненням ОУН. ii) Відділ відеокасет УЦІС поширити теж на продукцію звукокасет для належного використання в Україні і діаспорі згідно із постановами в §1 і §2. iii) УЦІС має стати єдиною інформаційною службою усіх організацій, установ та інституцій середовища ОУН та ОУВФ у широкому розумінні.

До 5: i) Дальше розгортати видавничі пляни праць і матеріалів з метою заповнення т. зв. «білих плям» в національній пам'яті українського народу з особливим наголосом на тематику визвольного націоналізму, визвольної боротьби і державного будівництва. Ці видавничі пляни мають узгляднювати у першу чергу потреби України на батьківщині і у світі. ii) Подбати про забезпечення матеріяльними засобами і поширення україно- і чужомовних видань (названих у §5) ОУН і ОУВФ як в Україні, так і в діаспорі. iii) Відновити видавання кварталного політично-історичного журналу еспанською мовою «Українія Лібре», який виходив до 1960-их років в Аргентині заходами існуючого Українського Інформативного Видавничого Інституту. Це є особливо важливим з огляду на півмільярдний еспаномовний світ. iv) Встановити періодичне видання АБН для країн-суб'єктів совєтської російської імперії, які усамотійнюють чи уже стали самостійними.

До 6: i) Розгорнути систему зорової інформації у формі афіш і графітти (це останнє на об'єктах окупаційної системи) для швидкого передання широким колам населення відповідної інформації та їхньої мобілізації для потреб політичної боротьби за повну самостійність України і державного будівництва.

До 7: i) Для ефективного здійснення названих многогранних плянів, належно забезпечити дальше існування і розбудову себе-

оправданих видавництв у діаспорі у рамках середовища ОУН, забезпечити відповідними ресурсами посилену розбудову відповідних видавничих засобів ОУН в Україні.

III. До справи змісту

До 1: Усі видання ОУН повинні даліше, лиш інтенсивніше, наголошувати визвольну, державницьку, військову, самостійницьку і державо-будівничу тематику з усіх можливих кутів бачення.

До 2: Побільшити якостево і чисельно нашу самостійницько-державницьку унапрямуючу публіцистику, в чому допоможе обмін кадрами і матеріалами між Україною і діаспорою.

До 3: Посилити кампанію у видавничо-інформативному пляні за визнання України державами світу і нав'язання відповідних зв'язків по лінії надання Україні дипломатичної, політичної, економічної, тощо, допомоги у процесі її самостійнення від імперської системи і в протистоянню до намагань втягнення України у перебудовану російську імперію шляхом «нового союзного договору».

IV. Інтеграція сил і зусиль

Наголосити ділову інтеграцію національних наукових і публіцистичних зусиль і сил між Україною і діаспорою.

ПОСТАНОВИ ЩОДО УЦІС

Шляхом удосконалення праці і функціонування УЦІС пропонується наступне:

1. Редакція чужомовної інформації УЦІС зверне увагу на покращання селекції матеріалу, призначеного для неукраїнського світу, уточнення по лінії прийнятої у політичному і журналістичному світі відповідної сучасної термінології і «жаргону» та даліше удосконалення форми. Уточнення Дирекцією УЦІС співвідповідальності і уточнення обов'язків анломовних філій УЦІС по лінії виготовлення потрібних перекладів.

2. Система УЦІС старатиметься надалі постійно удосконалювати себе по лінії швидкої передачі української і чужомовної інформації між Централєю УЦІС і філіями та між філіями і Централєю УЦІС — тобто, по лінії обопільного інформування, чи інтеграції передавання інформації.

3. Удосконалення перевірки вірогідності інформацій, одержаних із України.

4. Підвищення фаховости по оперативній лінії — тобто належне використання існуючої технології у посіданні мережі УЦІС.

ПОСТАНОВИ В СПРАВАХ УДП, КОНСТИТУЦІЙНИХ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ

Ситуація в Україні і в цілій російській імперії доходить до такої критичної точки, що може кожночасно трапитися нагода для початку формування УССД. ОУН зміряє до того. І УДП потребує готуватися до такого моменту. У зв'язку з розвитком подій розширюються завдання і можливості для УДП.

1. VIII НВЗ вважає, що Організація мусить якнайбільше, при кожній відповідній нагоді, протиставити колоніальній системі УССР законну українську державу, яку репрезентує УДП. Таке протиставлення доцільно наголошувати в Україні і в країнах вільного світу, щоб валити престиж і легальність УССР та скріплювати національну державність. Таке протиставлення повинні наголошувати всі формації в Україні, які чітко змагаються за УССД, як Українська Міжпартійна Асамблея, Об'єднання Державна Самостійність України, УХДП, Товариства Ветеранів національно-визвольної боротьби 40-их і 50-их років, молодіжні націоналістичні товариства тощо.
2. VIII НВЗ вважає за доцільне порадити Українському Державному Правлінню застановитися над поширенням структури УДП, зокрема зформуванням відповідного законодавчого органу, до якого могли б належати люди (окремі особи та угруповання), які визнають відновлену державу Актом 30-го червня 1941 року як найновішу українську державу, а разом з цим і тяглість цієї державности під видом УДП. До такого законодавчого органу за відповідним переданням мандату можуть бути репрезентовані мільйони українських громадян. Такий орган міг би, наприклад, носити назву «Українська Державна Рада». При розширенні праці УДП можна евентуально зформувати незалежний контрольний орган, чи навіть судовий.
3. VIII НВЗ вважає, що з наближенням можливості відновлення Української Держави буде потреба представництва УДП в різних країнах, які з формальним відновленням УССД могли б стати основою для посольств майбутньої УССД. А в переходовому періоді творення держави, вони могли б бути неофіційними речниками УДП і всіх тих українських сил, які визнають УДП і борються за відновлення УССД.

4. VIII НВЗ поновлює Постанову VII ВЗ про свою всецілу піддержку УДП і з задоволенням стверджує, що мандат УДП оновлюється масовим визнанням УДП мільйонами українських громадян, які підписують заяви, організовані Українською Міжпартійною Асамблеєю та іншими установами.
 5. VIII НВЗ пропонує УДП зайнятися зорганізуванням Правничої Комісії для опрацювання конституційного, адміністративного, міжнародного, економічного, громадянського, тощо, прав. При відновленні української держави на руїнах СРСР-УРСР необхідно буде мати відповідний кадр спеціалістів.
 6. VIII НВЗ піддержує співпрацю, що розгортається і скріплюється між УДП та Українською Міжпартійною Асамблеєю і Об'єднанням Державна Самостійність України, та заохочує інші українські незалежні об'єднання визнати УДП та нав'язати співпрацю з ним, а також включитися до цього координаційного осередку безкомпромісового революційного напрямку.
 7. В середовищі УМА зародилися конструктивні ідеї Національного Конгресу, Громадських комітетів, Ради національного порятунку та інші. Це корисні ініціативи для «переходового періоду», коли буде змога на основі громадянських комітетів розпочати відновлення УССД. VIII НВЗ піддержує ці різні ініціативи та дораджує далі над ними працювати, рівночасно мобілізуючи сили нації під проводом ОУН до рішального бою за УССД.
 8. Розуміючи, що УДП потребуватиме розбудовувати свою економічно-фінансову базу, VIII НВЗ піддержує різні відповідні ініціативи УДП в тому напрямі.
 9. VIII НВЗ поручає координувати співпрацю ОУН і УДП з вільними рухами інших націй почерез Антибольшевицький Блок Народів.
-

Питання національного визволення

Ярослав СВАТКО

Депутат Львівської міської Ради

ДОБА І ДОЛЯ

Частина друга: Здобудеш Українську Державу
(Продовження, 5)

Німці зі свого боку намагались контролювати ситуацію. Діяльність ОУН була під ковпаком у шефа поліції безпеки Шенґардта. Складались списки, гестапо мало готові пляни ліквідації націоналістичного руху. Розуміючи, що керована ним організація не може діяти в ізоляції від інших рухів національно-самостійницького напрямку, Бандера перед початком війни Німеччини з СРСР ініціює створення Українського Національного Комітету. 14 червня 1941 р. в Кракові відбувається перша зустріч громадських діячів, які погодились на співпрацю з рев. ОУН. Приймається спільна відозва, в якій проголошується курс на відновлення державності України. 22 червня Національний Комітет створюється де-юре. З цікавіших осіб, що підписались під його відозвою, відзначимо адвокатів д-ра Володимира Горбового, д-ра Степана Шухевича, Миколу Багринівського, військовиків генерала Олександра Загородського та полковника Бориса Барвінського, професора Віктора Андрієвського, д-ра Петра Шкурата, Миколу Лівницького, Степана Скрипника.

Гестапо дізнається про пляни Бандери завчасно. Проте єдності у верхівці Райху немає. Міністерство іноземних справ та Абвер вважають недоцільною тотальну війну з усіма народами, що населяють Советський Союз, допускають створення сателітних держав. Керівництво НСДАП стоїть на позиції «Майн кампфу» — Східня Європа, а особливо Україна — це зона німецької колонізації. Поки мариво швидкої перемоги не затьмарило умів колонізаторів, ОУН Бандери вважається корисною в майбутній боротьбі з СРСР.

У Кракові Провід Бандери готує атрибути майбутньої держави: уряд, поліцію, створюються зачатки військових формувань, редакції газет, формуються три похідні групи чисельністю близько 6 тис. чоловіків, кожна з яких повинна була розбудувати існуючу підпільну мережу у визначених районах. Керівником північної групи був Микола Климишин, середньої — Микола Лемик, пів-

денної — Зенон Матла. Початок війни створює незвичайну ситуацію: зразу за військами, не раз потрапляючи у зону бойових дій, посунула маса цивільних з заплічниками, багато з них у скавтській формі, в шортах — ніби на прогулянку на природу. Часто такі групи випереджують Вермахт і ще до його приходу потрапляють у населені пункти, залишені Червоною Армією.

Хоча початково плянувалось проголосити створення держави у Києві, тиск гестапо прискорює події. Середня похідна група отримує завдання підготувати проголошення державности у Львові. Для того до неї приділено близько 100 чоловік, які мають зайнятися організацією державних установ.

30 червня 1941, на другий день після окупації Вермахтом Львова, Провід революційної ОУН проголошує відновлення Української Держави. Для зібрання було обрано приміщення товариства «Просвіта», що на площі Ринок, ч. 10. О восьмій годині вечора зала заповнюється вщент. Після Ярослава Стецька з привітанням від Українського Національного Легіону виступив його польовий духовник, о. д-р І. Гриньох. Потім збори від імені Митрополита Андрея Шептицького привітав о. мітрат Й. Сліпий. При тому значенні, яке Церква відігравала в житті Галичини, такі факти означають, що проголошення державности було загальнонародним прагненням. . .

Сьогодні зайве доводити, що жертви, понесені українським народом за пляном Сталіна (а саме він плянував колективізацію і голод), були більшими, ніж під час німецької окупації України. Яка ж тут прихильність українського народу? Може, варто було спертись на західні демократії? Так вони не хотіли знати про існування України. Їх поведінка під час голоду і подій на Закарпатті — найкраще тому підтвердження. Якоїсь четвертої сили в Європі на той час не було. Логіка розвитку історичних подій заставила послідовників Бандери шукати порозуміння з німцями, і факти не дозволяють стверджувати, що їх стосунки зайшли далі, ніж було можливо. . .

У дні 4 липня представники німецького уряду в особах проф. Коха і барона фон унд цу Айхена відвідали Ярослава Стецька і поставили вимогу відмінити Акт відновлення державности. У відповідь наступного дня німцям передано Деклярацію Уряду. В ній підкреслювалось, що господарем української землі є український народ, який від 1918 року є в стані війни з большевицькою Москвою. Наголошувалось на бажанні бути союзником Німеччини у війні з ССРСР, але при умові визнання державної самостійности України. У дні 5-го липня Гітлерові доповідають про Акт 30 червня. Фюрер видає наказ Гімлерові «негайно ліквідувати банду».

Головне командування Вермахту, хоч і вважало доцільним спів-

працю з бандерівцями на засадах союзництва, відповіло: Гітлер проти створення української держави, а сам Вермахт політикою не займається, і ні підтримувати, ані боротись з Державним Правлінням не збирається.

6-го липня, після безуспішної спроби заставити Степана Бандеру відкликати Акт 30 червня, його переводять з домашнього арешту в тюрму. Напрямок розвитку подій був для Проводу ОУН зрозумілий. Маючи інформаторів у німецьких установах, Провід дізнається про наказ Гітлера щодо безоглядної ліквідації бандерівців. 10 липня Стецько проводить у Львові нараду з наявними членами Проводу. Крайовий Провідник Іван Климів — «Легенда» наполягає на переході всього уряду в підпілля, включно з головою. Стецько вважає, що він повинен іти в тюрму, бо «обов'язаний взяти на себе відповідальність за проголошення незалежності. . .».

Переконати його нікому не вдалось, і він тут же передає свій пост заступника Бандери в ОУН Миколі Лебедєві. Така передача не відступала від рішень Другого Великого Збору. Лебедь був найвищою в ієрархії особою, яка залишалась на волі. Виконуючий обов'язки Голови Проводу видає наказ про поновний перехід Організації у підпілля. Передбачається перевести уряд в підпілля, а всіх міністрів, нечленів ОУН, які не погодяться на підпільну роботу, звільнити з уряду.

Наступного дня німецька адміністрація «запрошує» Стецька обговорити ситуацію. Професор Баер та референт Кольф заявляють Стецькові, що він заарештований, а його уряд — розпущений. Стецька везуть до Берліна. Разом з ним везуть голову Українського Національного Комітету д-ра Володимира Горбоваго, який від 23 червня був у домашньому арешті. Тиск, чинений на цих чільних представників револ. ОУН, не дав результату. Ніхто із них не зробив спроби поставити під сумнів Акт 30 червня. Навіть Кость Левицький (перший голова уряду ЗУНР), який був головою Ради Сеньйорів, відмовився скласти пронімецькі заяви. «Чужинці приходять і відходять, а в хаті залишається господар», — була відповідь старенького адвоката. Нарешті, після письмової заяви Бандери на ім'я Розенберга про незмінність самостійницького становища ОУН і уряду в питанні політичного стану України, в'язні дають спокій.

15 вересня Степана Бандеру і Ярослава Стецька переводять в тюрму на Александерпляц, а потім у концтабір Саксенгаузен. На цьому політична діяльність Степана Бандери тимчасово припиняється, бо сидів він у цьому концтаборі до кінця 1944 року.

З точки зору історичної перспективи, ставлення Гітлера до револ. ОУН не випадкове. Толерування державности України, ство-

реної на засадах моралі українського націоналізму, обіцяло раніше чи пізніше гострий конфлікт націоналістів з ідеєю «лебенсраumu». Боротьба з народом, чисельністю не дуже меншим від німецького, об'єднаним у державу ідеологією націоналізму, могла бути для Райху наперед програною.

Тимчасом, ОУН в Краю отримує черговий тяжкий удар. Окупанти проводять масові арешти відомих їм націоналістів. Відділенням гестапо на місцях дається вказівка про таємне знищення членів ОУН без суду. Ця вказівка починає виконуватись негайно. Були розстріляні міністр лісівництва А. Пясецький, міністр координації І. Климів-«Легенда». Спікер Львівської радіостанції Юліан Савицький, який 30.6.1941 р. передав в етер Акт про відновлення державности, згинув у концтаборі Абенсее.

Доля плянованого ядра української армії — Дружин Українських Націоналістів — теж склалась непросто. 30 червня північний курінь «Нахтігаль» був у Львові, а вже другого тижня вирушив на Київ. В боях дружинники не забували цікавитись тим, що діється вдома. Коли фактом стала роздача Гітлером українських територій своїм союзникам і арешт українського уряду, Роман Шухевич від обох куренів вислав протест до Головного командування Вермахту, вимагаючи звільнити заарештованих. У відповідь в серпні обидва курені відкликано з фронту до Франкфурту над Одрою. В жовтні перед вояками поставлено ультиматум: однорічний контракт на боротьбу з большевицькими партизанами або тюрма.

Практично всі легіонери були членами Бойової референтури ОУН. Вузьке завдання, поставлене їм Проводом, — створення української армії. Тепер перед ними стояла альтернатива: або відійти від цієї діяльності, або шукати способу її створити, погоджуючись на німецькі умови. Рішення довелося шукати в ізоляції від Проводу.

Легіонери складають меморандум, підписаний ними усіма. Крім вимог звільнення Бандери, Стецька й інших діячів ОУН, увагу привертають:

«п.5. Реорганізований Легіон може бути вжитий до дальших воєнних дій тільки на Українських теренах.»

п.8. Члени Легіону зложили присягу на вірність Україні і тому не можуть вже присягати на вірність іншій державі.»

Врешті, німці вирішили, що в боротьбі з советськими партизанами користь від легіонерів буде більша, ніж у концтаборі, і погодились не приймати присяги, підписавши контракт з кожним вояком, але політв'язнів не звільнили. Легіон у складі 650 вояків послали в Білорусію.

Оскільки стратегія боротьби сьогоднішніх національно-виз-

вольних сил відрізняється від прийнятих ОУН в 30-40 роки, є люди, що заявляють про хибність обраного ОУН шляху. Історія доводить, що шлях обирається в залежності від умов боротьби.

Тогочасна історична обстановка відзначалася синдромом насилля й тоталітаризму, що володів цілою Європою. В таких умовах досягти помітних результатів можна було лише тоді, коли були застосовані засоби, адекватні до тих, що практикувались окупаційними режимами, що й здійснювалось ОУН. Адже боротьба за державність, яка є найвищою цінністю кожного народу, в силу законів суспільного розвитку не може припинятись, поки народ живий. Змінюються лише способи боротьби.

Можна вважати встановленими факти, що:

— Акт проголошення державности було здійснено всупереч плянам фашистської Німеччини;

— Українське Державне Правління не пішло на коляборацію з гітлерівцями, було ними ліквідоване, причому його чільні члени були арештовані гестапом, ув'язнені в концтаборах або й знищені;

— розклад політичних сил у той час мало сприяв здійсненню головної мети ОУН. Побудова держави на шляху конфронтації з Гітлером і Сталіном ставила мету Організації в розряд нездійснених утопій. Чільні діячі ОУН добре собі це усвідомлювали, проте повели керовану ними Організацію на боротьбу. Вони вважали, що факт невикористання створеної ними сили в боротьбі за незалежність в майбутньому може послужити ворогам українського народу як аргумент у запереченні його права на державність.

Тому не повинна викликати здивування заява обраної на вільних виборах Львівської міської Ради, яка через 49 років після описаних подій оголосила:

«Сьогодні, засуджуючи насилля і визнаючи єдино прийнятним мирний парламентський шлях досягнення суверенітету України, ми тим не менше розглядаємо Акт 30 червня 1941 року як свідчення невмирущого бажання українського народу до самостійності і віддаємо належну шану людям, що заради волі народу пішли на смерть і каторгу».

Частина III. Згинеш у боротьбі за неї

Знову Степан Бандера виявляється віддаленим від Організації. Але підвалини, закладені ним в організаційний період, виявились капітальними. Незважаючи на тиск з боку гестапо, Рев. ОУН встигла приготувати програму розширення Організації. Були утворені три похідні групи, кожна з яких повинна була утворити

підпільну мережу у визначених районах. 6000 членів ОУН вирушили на Велику Україну. Кожен із них мав в означеному місці одягу нитку певного кольору. Керівником північної групи був Микола Климишин, середньої — Микола Лемик, південної — Зенон Матла. Основним завданням груп була організація підпілля з місцевих кадрів. Треба визнати, що групи прийшли на сприятливий ґрунт. Для прикладу, згідно звіту Обласного провідника Кіровоградщини Маріяна Мартина, «в 31 сільських та 2 міських районах області зорганізовано 4 окружні та 12 районних проводів ОУН. В 15 містах та 543 селах існували з кінцем 1942 року 341 підпільна ланка та коло 1100 підпільників. На терені області діяли 4 зв'язкові лінії та було 17 підпільних хат». В 1943 році підпілля ОУН вже охоплювало Донбас, Крим, а щодо Одещини, то характерним є епізод із друком листівок для інтернаціональних частин німецької армії: коли треба було надрукувати відозву до грузинських відділів поліції, то її текст написали члени УПА-грузини, а друкували в Одесі. Причина прозаїчна — в місцевій друкарні був грузинський шрифт.

Фактичне керівництво рев. ОУН у цей час здійснює Микола Лебедь. Наказ про перехід у підпілля він видав зразу ж, як тільки перебрав керівництво Організацією.

Вказівка Гітлера «знищити банду» набувала окреслених виконавчих форм. Ось наказ командира Екзекуційної команди С-5 оберштурмбанфюрера СС Ервіна Шульца № 12432/41 від 25 листопада 1941 року:

«... До станиць: Київ, Дніпропетровське, Миколаїв, Рівне, Житомир, Вінниця. Відносно: Організація Бандери. Стверджено поза всяким сумнівом, що Організація Бандери готує повстання в Райхскомісаріаті (Україна) з метою встановлення самостійної української держави. Всі члени Організації Бандери мають бути негайно заарештовані і після суворих допитів таємно ліквідовані під претекстом грабежів.

Протоколи переслухань належить переслати до Екзекуційної команди С-5.

Лист із цим наказом доручається зразу після прийняття до відома змісту знищити.

*Ервін Шульц
Оберштурмбанфюрер СС»*

Хоча підпис в оригіналі нечіткий, але на підставі зізнань Шульца перед судом встановлено, що командиром Екзекуційної команди С-5 у цей час був саме він.

Гестапо приступило до знищення бандерівської мережі. В німецьких наказах термін «Бандерагевеунг» стає таким же звичним, як і термін «бандерівщина» в повоєнних радянських газетах.

В Райхскомісаріяті Україна похідним групам наноситься важкий удар: було знищено більше 4000 членів. На вулиці Миргорода гине Микола Лемик, якого впізнав українець-перекладач СД. 25 липня 1942 року в такій же ситуації гине на вулиці Києва Дмитро Мирон-«Орлик». В Миколаєві потрапляє до рук гестапо брат Степана Бандери Богдан, який був членом Південної похідної групи. В квітні 1942 року гестапо розстрілює Окружного Провідника Криворіжчини, слобожанина Сергія Шерстюка. В Галичині, яка мала окремий статус Генерал-Губернаторства, заарештовують Ярослава Старуха, Івана Равлика, Івана Габрусевича, Івана Климова-«Легенду», Дмитра Грицяя, Олексу Гасина.

Багато бандерівців потрапляє в німецькі концтабори. Брати Степана Бандери Олександр і Василь, заступник міністра народного господарства Дмитро Яців, потрапляють в Освенцім (Авшвіц), де гинуть у 1942 році. Крім таких експонованих людей, гинуть сотні рядових членів Організації, відомих зараз лише за псевдами, або й невідомих взагалі. Протитерор бандерівцям застосовувати складно, через відплатні розстріли гітлерівцями закладників. Тому «Бандерагевеунг» стосує терористичні акти лише до зрадників або фольксдойчів, які знають багатьох членів Організації з обличчя і складають небезпеку для мережі. Так Василь Сидор «Шелест» знищує зрадника, через якого загинув Д. Мирон. У вересні 1943 року гине Утьо Соколовський, який не лише виявив, але й особисто закатавав багатьох бандерівців. Ще один долемечер українського походження, Тютюнник з Кам'янки Струмилової, який замучив не один десяток послідовників Бандери, а до того ж заступника Андрія Мельника — Олега Кандибу-«Ольжича» (сина відомого поета Олександра Олеса), загинув від кулі в перукарні, в Раві Руській.

Заарештованих членів намагається рятувати Служба Безпеки ОУН. Гучними акціями вславився уродженець Вишнього Синевідська Кость Цмоць. Його боївка спочатку звільнила з Дрогобицької тюрми Олексу Гасина, а в грудні 1942 року — Д. Грицяя і Я. Старуха.

Свою політику ОУН Бандери будувала, виходячи з політичних умов у різних частинах України. В Райхскомісаріяті, де репресії щодо цивільного населення були неприкритими, ОУН стає на шлях створення партизанських загонів, захоплення і контролю значних територій. В Генеральній Губернії, де ставлення окупантів до цивільного українського населення відзначалось більшою поміркованістю, такого пляну не стосувалось. Структури майбутньої Української Повстанської Армії (УПА) створювались на базі мережі рев. ОУН від кінця 1941 року під назвою «Українська Народня Самооборона» — УНС.

В кінці 1942 року Роман Шухевич та Василь Сидор приймають рішення про перетворення УНС в діючу УПА. Датою офіційного проголошення УПА вибирається 14 жовтня — День Покрови Пресвятої Богородиці — покровительниці Запорізької Січі. «Український легіон вливається в УПА зі своєю зброєю. Проте, ми створимо у читача однобоке враження про заслуги Романа Шухевича у вишколі командного складу УПА, якщо не згадаємо тих українців офіцерів Червоної Армії, котрі стали на чолі повстанських формувань. Їх національна свідомість чи патріотизм аж ніяк не поступались якостям галичан, поза тим, всіх їх виділяло загострене почуття ворожості до сталінізму. Майже всі вони загинули пізніше в боях з винищувальними загонами НКВД, і знаємо їх зараз лише за псевдами».

Після публікації в «Ратуші» праці Льва Шанковського «УПА проти гітлерівської Німеччини» повторювати вже доведені до широкого загалу факти немає потреби. Незважаючи на свою добротність, робота Шанковського в скорому часі буде доповнена матеріалами, спогадами учасників і свідків створення та бойової діяльності УПА, які досі, з цілком зрозумілих причин, не могли оповісти багато подробиць.

Те, що ОУН Бандери воювала з гітлерівськими окупантами, сумнівів не викликає. Зараз у західніх областях про це пише навіть компартійна преса. Щоправда, у своїх коментарях вона намагається довести, що це була лише видимість боротьби. Насправді ж бандерівці, згідно цієї теорії, змовились із німцями, а збройні виступи використовувались для заманювання борців з гітлеризмом у лави ОУН.

Безглуздість такого твердження очевидна хоч би тому, що в гестапівських катівнях загинуло багато тих активістів (до речі, не раз із сім'ями), які почали свою діяльність в ОУН ще до приходу Гітлера до влади в Німеччині. А якщо здорового глузду недостатньо, то ось документ гестапо:

«Берлін, 4 лютого 1942

*Шеф Зіхертгайтсполіцай і СД
Тасмне!*

Звіт про події в Україні, ч. 164

Айнзацгруппе С.

Осідок: Київ.

...Захоплені друковані матеріали та зізнання заарештованих в міжчасі різних людей Бандери доказують ще раз, що є неможливим притягнути членів організації Бандери до якоїсь позитивної співпраці з німецькими чинниками. Залишається тільки вирішений шлях безпощадного винищення тієї організації». (цит. за «Літописом УПА», т. 6, стор. 128.)

Задекларована рев. ОУН політична позиція проявилась у відношенні до плянів формування дивізії СС «Галичина». Справа дивізії потребує окремого розгляду. Тут же зазначимо, що Організація Бандери не виступала ініціатором створення цього формування (більше того, не могла, бо єдині «переговори» між представниками бандерівців і німецькою адміністрацією відбувались на допитах в гестапо). Коли означилась реальність створення дивізії, рев. ОУН таємно направила туди своїх членів з метою: при нагоді прилучити частину підрозділу до УПА разом з озброєнням.

В серпні 1943 року рев. ОУН проводить Третій Надзвичайний Великий Збір. Не без впливу націоналістів-східняків ОУН Бандери бере курс на побудову демократичної держави. Не так давно, 16 лютого 1991 року, «Львовская правда» цитувала цю «что и говорит, демократическую платформу...». Очевидно, після такого визнання, доведення демократичного спрямування бандерівської Організації стає в цьому матеріалі зайвим.

В якості передпарляменту націоналісти в липні 1944 року створюють УГВР — Українську Головну Визвольну Раду. Бандерівці склали лише половину Ради. Згідно Романа Шухевича, «основні пункти політичної платформи, що мала стати основою формування нового політичного представництва українського народу, були такі:

1. Беззастережно визнати ідею Української Самостійної Соборної Держави як найвищу ідею українського народу;
2. Визнати революційні методи боротьби за Українську Самостійну Державу;
3. Здекларувати своє вороже становище супроти московських большевиків та німців як окупантів України;
4. Визнати демократію як устрійний принцип Представництва».

Ні Степана Бандеру, ні будь-кого іншого з гітлерівських в'язнів у склад УГВР не введено. Пояснювалось це небажанням підставляти ув'язнених під нові репресії. Головою УГВР був обраний професор Кирило Осмак. Роман Шухевич посів пост голови Генерального Секретаріату.

А незадовго перед тим рев. ОУН стає ініціатором створення між-національного фронту боротьби з большевизмом. В 1943 році, внаслідок цілеспрямованої пропагандивної акції, в УПА переходять представники багатьох національностей, які служили в німецькій допомогівій поліції. З них були зформовані окремі національні підрозділи. Восени 1943 року в житомирських лісах Провід рев. ОУН організовує першу Конференцію поневолених народів Східньої Європи й Азії. Конференція прийняла своє визначення війни:

«1. Сучасна війна між німецьким націонал-соціалізмом і російським більшовизмом це типowo імперіялістична війна за панування над світом, за новий поділ матеріяльних багатств, за здобуття нових сировинних баз і ринків збуту, за поневолення народів і експлуатацію їхньої робочої сили.

2. Обидва воюючі імперіялізми заперечують право народів на їх вільний політичний і культурний розвиток у самостійних національних державах та несуть усім народам політичне, соціальне і культурне поневолення у формі гітлерівської «Нової Європи», чи більшовицького СССР...»

Так були закладені підвалини АВН — «Антибільшовицького Бльоку Народів».

Коли керівництву рев. ОУН стало ясным, що в перспективі Організацію чекає боротьба з Червоною Армією, постало питання вироблення стратегії боротьби. На той час УПА, за оцінками німецьких військових фахівців, налічувала близько 100.000 чол. Вочевидь, ресурси Організації Бандери були більшими, бо в це число не входило підпілля. Роман Шухевич приймає рішення про демобілізацію частини підрозділів УПА. Після переходу фронту через Західню Україну молоді хлопці без зброї повертаються в рідні села. Або вдома, або по дорозі, багатьох з них затримують і відправляють у штрафні батальйони. Переважна більшість із них гине, а ті, що лишаються живими, вертаються додому каліками. Трапляються неймовірні випадки. Наприклад, Герой Советського Союзу Геврик, бюст якого стоїть у Самборі, встиг повоювати в дивізії СС «Галичина», потім в УПА, і закінчив у Червоній Армії.

Після відступу німецьких армій з України, з огляду на збройні сутички УПА з Червоною Армією, подальше затримування Степана Бандери в концтаборі стало для гітлерівців безглуздом. Німці почали створювати свій антибільшовицький фронт. Підходили з тим до Бандери, але він заявив, що не може бути ніяких розмов з німцями на цю тему, поки хоч один член його Організації перебуває в ув'язненні. 27 вересня 1944 року Бандеру і Стецька звільнили. Спроби німців домовитись з Бандерою ні до чого не приводять, вони підписують угоду з іншими політичними течіями, об'єднаними в «Український Національний Комітет».

В 1945 році багато хто в світі будував свої політичні пляни в розрахунку, що війна союзників з Німеччиною переросте у війну Заходу з СССР. Не минули такі надії і бандерівців. Виходячи з цієї політичної оцінки, Роман Шухевич проводить реорганізацію УПА. Кілька разів відбувається демобілізація. Формуються відділи чисельністю 30-100 чоловік, які в умовах облав мали достатню маневренність і могли вимкнутись із оточення. Частину людей переводиться в підпільну мережу. Степан Бандера організує кра-

йовий зв'язок. Бойові групи здійснюють його між Краєм і закордонним представництвом УГВР аж до смерти Провідника.

На Крайовій нараді націоналістичного активу у лютому 1945 року, яку бандерівці трактують як частину Великого Збору, було обране нове Бюро Проводу рев. ОУН у складі: Роман Шухевич, Ярослав Стецько, Степан Бандера. У грудні 1945 року Дмитро Маївський і генерал Дмитро Грицай вирушають в Німеччину, щоб від імені Проводу рев. ОУН передати пост Голови Степанові Бандері. При переході чесько-німецького кордону вони потрапляють в руки НКВД. Коли в тюрмі посланці переконались, що їх ідентифіковано, вони покінчили життя самогубством. Цей провал мав далекосяжне значення у подальшому розвитку подій в рев. ОУН.

Діяльність Степана Бандери набуває нового напрямку. З організатора він перетворюється на теоретика та ідеолога. Можливо, й раніше Степан Бандера міг би ступити на цей шлях, проте в тюрмах і концтаборах йому було заборонено писати. Тож він міг у кращому випадку продумувати свої концепції боротьби. Ці роботи на перших порах розмножуються на ротаторі в Празі, а з 1947 року — видаються в Лондоні. На Україну друкована продукція потрапляє з кур'єрами. Щоправда, гострої потреби в матеріалах у крайовиків на той час не було. Роман Шухевич змінює напрямок підпільної діяльності, концентруючи зусилля на пропаганді. В Краю діють підпільні друкарні: біля Ковля, на г. Герчі в Карпатах, тощо. Працюють літератори: Осип Дяків «Горновий», Петро «Полтава».

(Далі буде)

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

Григорій ПРИХОДЬКО

ВІЙСЬКОВА СИЛА НАЦІЇ

Українські Збройні Сили я розглядаю в контексті військової самоорганізації народу як його право, обов'язок і необхідність у самозахисті від зовнішніх агресорів та внутрішніх узурпаторів влади.

Нинішній етап української історії характерний тим, що формальне проголошення України незалежною державою не підкріплене гарантіями її безпеки та захисту кордонів. Історично вагомим у проголошенні є декларування намірів утворити власні Збройні Сили, що Українська Національна Партія, з самого початку свого народження, мала за ключове в здобутті незалежності, захисту цілісності та недоторканості національного терену.

Складність нинішнього етапу полягає в тому, що Верховний Совет УССР ще не знайшов ні правового, ні фінансового, ні матеріально-технічного забезпечення своїх Збройних Сил. Отже, сьогодні ми ще не можемо сказати, скільки часу потрібно для того, щоб утворити повнокровні Збройні Сили такої могутності, яка б зупинила будь-якого агресора від спроби розв'язання війни проти України.

В той же час, як в Росії, так і в Україні зберігаються значні сили імперського реваншу та заколотів з метою відновлення імперії та встановлення нової тоталітарії. Прогнози показують, що реванш може статися в найближчі пів року, а то й раніше, коли різко погіршиться економічне та продовольче становище і різко зросте безробіття.

Це приводить до висновку, що політичні сили нації мусять звернутися до населення з закликом утворення нерегулярних військових формувань. В сукупності військова сила нації бачиться в такому складі: регулярна армія включно з військово-морською фльотою та стратегічною авіацією, міліційні сили (внутрішні війська або національна гвардія), добровольча армія і загони самооборони населення.

Дві останні складові: добровольча армія і загони самооборони мають бути організаційно і структурно зв'язаними, в залежності від ситуації спроможними переходити одна в одну.

Національні внутрішні війська стають фактом наших днів, що дає вже певну стабільність всередині України. Але вони є недостатні для ведення регулярних військових операцій, тобто вони не

спроможні закрити кордони від агресорів. Українські Збройні Сили, як я вже сказав вище, для найближчого часу залишаються проблематичними, тим паче, що їхнє утворення пов'язане з розпуском Збройних Сил ССРСР. Отже, нагальною потребою сьогодення є формування загонів самооборони населення та утворення на їх основі добровольчої армії. Ці сили розгорнути легше, оскільки для них непотрібно багатомільярдного бюджету.

Фінансове і продовольче забезпечення цих сил може взяти на себе населення. Але проблемою для них є озброєння. Складність полягає в тому, що Україна не має власного виробництва стрілецької зброї. Проте, при встановленні юрисдикції ВС УССР над советськими військами, які розташовані в Україні, можна знайти можливість озброїти ці сили стрілецькою зброєю, легкими танками, панцерниками та легкою артилерією.

В дискусіях про загони самооборони та добровольчу армію висловлюються побоювання того, що ці сили стануть знаряддям громадянської війни в Україні. Така небезпека дійсно існує, як через брак державницької свідомості, так і через анархістську вдачу численних лідерів, які Україну міряють масштабами села або області. Однак, є можливості уникнути цього негативного явища через авторитетне національне керівництво самодіяльними формуваннями. У всякому випадку, розглядаючи проблему військової самоорганізації народу, ми маємо відкинути зайві побоювання і знайти спроби цілеспрямованої, скоординованої військової політики. Ми маємо визнати факт, що в деяких областях вже йде формування загонів самооборони, підрозділів і частин Національної Гвардії.

Принциповим в організації добровольчої армії та загонів самооборони є їхнє підпорядкування єдиному урядовому керівництву. Думаю, що Комітет офіцерів, який був обраний на з'їзді українських офіцерів у кінці липня цього року, має проголосити себе Головним Штабом добровольчої армії, встановити стосунки з усіма загонами самооборони та групами, які творять ці загони, на предмет їхнього підпорядкування. Сам Головний Штаб добровольчої армії має підпорядковуватися Генеральному Штабові України, брати участь у розробці оборонної стратегії та військових операцій. В разі непідпорядкування якогось загону самооборони Головному Штабові добровольчої армії, цей загін має бути розформований, в тому числі й за допомогою сили, коли доводи розуму і національного обов'язку не вплинуть на його керівництво. Починаючи свою діяльність, Головний Штаб добровольчої армії має подбати, щоб поза національним контролем не залишилось жодного військового формування.

Головний Штаб добровольчої армії повинен мати в своєму розпорядженні декілька регулярних військових частин: вертолітний,

зв'язку, танковий, ракетноартилерійський, транспортний. Формується Головний Штаб із числа професійних військових дійсної служби. При ньому має бути військова рада із числа представників партій, які беруть участь у формуванні загонів самооборони та добровольчої армії.

Хто безпосередньо має займатись формуванням цих сил? Цей патріотичний обов'язок мають взяти на себе політичні партії, офіцерський комітет, громадянські комітети та комітети за утворення Українських Збройних Сил. Але може статись, що офіцерський комітет не погодиться на мою пропозицію або виявиться неспроможним взяти на себе функції Головного Штабу добровольчої армії. В цьому разі я звертаюсь до присутніх тут військових проявити вже сьогодні ініціативу і утворити, бодай, ініціативну групу. Наголошую на тому, що це має бути зроблене в найкоротший час з двох причин: небезпека може проявитися негадано, і ми маємо бути готовими до неї, друга причина — формування загонів самооборони почалося, а тому, якщо зараз їх не взяти під національний контроль, то незабаром вони почнуть воювати один з одним, а враховуючи ту обставину, що ці загони не мають легального забезпечення зброєю, фінансами й продовольством, вони неуклінно схилияться до бандитизму. Маємо врахувати й ту обставину, що озброюються не тільки прихильники Української Держави, а й її противники, тож, поки ситуація не вийшла з-під контролю, треба взяти під контроль самодіяльні військові організації.

На мій погляд, добровольча армія має формуватись із загонів самооборони, але в той же час необхідно передбачити широку автономію цих загонів як з мотивів уникнення небажаних наслідків жорстокої централізації, так і з необхідности, за певних умов, вичленення окремих загонів у самостійні формування.

Загони самооборони та добровольчої армії мають виконувати функції, крім оборонних, ще й боротьби з диверсійними групами; охорону економічних об'єктів, диверсії на яких можуть призвести до голоду або екологічних катастроф, дій в надзвичайних умовах (екологічні катастрофи та природні катаклізми), а також знешкодження збройних банд. В останньому випадку вони мусять діяти з санкції правоохоронних органів.

При розгортанні роботи по організації загонів самооборони та добровольчої армії, маємо приділити особливу увагу регіонам, де поширені сепаратистські та кримінальні сили. На напрямках ймовірних ударів необхідно утворювати фортечні пункти та райони.

Головний Штаб добровольчої армії має найближчим часом видати мобілізаційний проспект з означенням дій загонів, напрямків ймовірних ударів, сигналів оповіщення та зв'язку. В мобілізаційному проспекті мають бути передбачені для потреб загонів само-

оборони та добровольчої армії використання сільських медичних пунктів, сільських та районних лікарень, вузлів державного зв'язку, взаємодія цих загонів з підрозділами внутрішніх сил та регулярної армії, утворення запасів продуктів, використання існуючих в селах та містах ремонтних баз, мобілізація транспорту.

Наша діяльність, починаючи від сьогодні, має бути спрямована на те, щоб кожне село, кожне місто перетворити на неприступну фортецю, щоб досягти високої мобілізаційної готовності населення, його готовності жертвувати своїм добробутом і затишком задля великої справи захисту державної незалежності України. Ймовірно, що саме добровольча армія та загони самооборони візьмуть на себе основний тягар оборони, поки буде зформована регулярна армія. Але в тому разі, коли вона буде зформована, ці сили, на період боротьби за незалежність, не втратять свого значення.

Сьогодні ми маємо визнати, що військова сила нації є головною, вирішальною в долі України. На це й мають бути мобілізовані наші сили. В цей час недоречно зводити особисті рахунки, влаштовувати вибори Президента, проводити референдуми. Все це ми зробимо потім, коли здобудемо реальну незалежність, коли захистимо Україну від агресорів і від теренового розколу, коли встановимо дипломатичні стосунки з нашими сусідами. Зараз головне для нас — сконсолідувати населення. В загонах самооборони і добровольчої армії можуть брати участь особи будь-якої національності. Ми не будемо допускати міжетнічної ворожнечі. Ми всі разом маємо стати на захист нашої Батьківщини і захистити її. Ворог не помер — він живе, живе він у тих душах, які мріють і прагнуть відродити імперію або встановити свою владу над народом. Нарід може їм протистояти, а ми мусимо розгорнути потужну пропаганду на користь збройної сили нації, на утвердження патріотизму в серцях усіх мешканців України. В нас спільна доля, і від нас залежить, чи станемо ми вільними, чи потрапимо у нове ярмо. У нас не повинно бути коливань. Свобода або смерть! Це — не тільки гасло, це — необхідність і реальність водночас. Ми маємо рішуче відкинути будь-які компроміси в справі визволення. Ми піднялись на боротьбу, і нашою метою є одне — перемога нації. Тільки перемога! На цей раз ми вже не маємо права програти. Ми мусимо тільки виграти.

Чи зможемо ми це? Так, зможемо, але маємо пам'ятати, що у нас обмаль часу — всього декілька місяців. Тож маємо утворити добровольчу армію не пізніше, як за три місяці, а разом з тим мусимо всіляко допомагати утворенню регулярної армії.

3.09.91

Петро ЧАСТО

«ЯКБИ ВИ МАЛИ ВІРУ ХОЧ ЯК ПІРЧИЧНЕ ЗЕРНО...»

Один мудрий чоловік на еміграції, дивлячись на нас, українців, збоку, вельми засумнівався з приводу того, чи добре ми робимо, беручи собі за найбільших учителів тих людей, які найбільше страждали.

Як нам до такої цікавої зауваги поставитися? Рефлексійно, з плеча відкинути, не завдаючи голові труда заглибитися в суть справи, бо, мовляв, той чоловік, як це відразу видно, не українець, схоже, нас не любить, бо якби любив, то мав би знати нашу стражденню досовєтську і прєстраждєнну підсовєтську історію. Бо в нас як тільки хто мав власну думку, то вже й був гнаний за неї, вже й страждав, а тих, кому честь веліла ту думку боронити, вороги гноїли в тюрмах або геть зживали з білого світу. Так що, нехай нам той добродій вже вибачить, але інших вчителів — нестраждальців — у нас просто бути не може. І ми цієї обставини не встидаємося, бо вона має не тільки логічне виправдання, але й етичне: якщо російський шовінізм — старий і новітній — краєв і таки розкраєв нашу спільноту на гнаних і гонителів, то людська душа, коли вона ще жива і ще чутлива до проблем Добра і Зла, може вибрати собі за вчителя тільки з-поміж гнаних.

Отже, міркувати в такий спосіб є правильно і справедливо. А все ж недостатньо. Із засад тієї ж логіки і тієї ж етики завдання полягає в тому, щоб слухати не тільки самих себе, але й інших. І ми, українці, це вміємо — ярлик «вперті хахли» нам прищипили москалі за те, що ми не хотіли, не хочемо і ніколи не схочемо, аби вони нас проковтнули. Про здатність українців діалектично сприймати світ, розуміти інших, навіть своїх ворогів, свідчить уся наша національна звичаєва традиція і вся наша писана історія. Обмежимося тут одним із тисяч подібних народнім прислів'ям: «Говоримо про вовка — скажімо за вовка».

Ото ж бо і є: що мав той «не наш» чоловік на увазі і що повинні мати на увазі ми?

Колись Агатангел Кримський переклав на українську мову цінну пораду перса-суфія Сааді: «Вчися доброму, навіть якщо ту науку написано дьогтем на плоті».

Гнані і мученики, поза всякими сумнівами, є ліпші вчителі, ніж гонителі і мучителі, а все ж справа тут не стільки в перших, і тим більше не стільки в других, скільки в тій правді, в тих істинах, з

вірності яким одні віддають своє життя, і з ненависти до яких інші виступають у ролі катів.

Якщо ми це забудемо і якщо підніmemo до абсолютного значення лише цю зовнішню ознаку — факт страждання, то згодом змушені будемо зробити наступний крок — винайти прилад для визначення міри страждань, щоб таким чином встановити ім'я того, хто страждав найбільше, і зробити його вчителем над вчителями. Але тут ми так заплутаємо себе і так самі себе збаламутимо, що знову станемо (вже вкотре) «притчею во язицех» і досягнемо тільки одного: що наші кати і мучителі будуть вимагати, щоб ми їх вважали за найбільших наших добродіїв, оскільки саме вони по-стачають нас нашими мучениками-вчителями. Ми заплутаємо себе і згубимо сенс нашої боротьби, втратимо вищу Правду, яка є незрівнянно дорожчою, ніж наше життя і наші страждання.

Живемо в багатомірному, динамічному часі, в якому минуще і вічне, земне і містичне так химерно переплелися, що від помилок ніхто не застрахований — ні мученики, ні ті, кого страждання обминули.

Коли депутат Верховних Рад України і Союзу Володимир Яворівський у своїх недавніх виступах перед українськими громадами США запевняє, що приїзд Єльцина до Києва і підписання договору між Україною і Росією кладуть початок цілком новому, цілком справедливому Союзові, то він, Яворівський, помиляється не тому, що, з точки зору формальних ознак, не страждав ні за Брежнєва й Щербицького, ні за Горбачова, а тому, що він, як і багато інших сьогоднішніх демократів, не знаходить у собі сили переступити психологічний поріг до розуміння самоочевидної істини, що ніякі договори не можуть оновити Союз, бо він стримує природний розвиток самобутніх націй і тим самим гальмує поступ людства.

Коли інший, ще більш відомий і більш авторитетний український політик, Вячеслав Чорновіл, знов таки тут, в Америці, втішає, судячи зі звіту в газеті «Свобода» від 20 червня 1991 року, публіку, що нібито існує розкол між Єльциним і Горбачовим, між Кравчуком і Гуренком, і коли Левко Лук'яненко, лідер УРП, на другому з'їзді партії спростовує точку зору Чорновола, то Лук'яненко має рацію не тому, що відсидів у тюрмах набагато довше, а тому, що згаданий розкол — небезпечна фікція, зфабрикована так майстерно, що їй повірили навіть члени Республіканської партії, які тепер кличуть (цитуюмо Лук'яненка) «дотримуватися тактики повільного еволюційного розвитку» і закликають до співпраці з комуністами.

Тим же часом, читаючи доповідь Лук'яненка на з'їзді УРП, не кожен її аргумент і контраргумент можна взяти за взірць тієї самої здатності «об'єктивно орієнтуватися в ситуації». Наприклад, надто різкою він бачить різницю між пропагандою ідеї української самостійності і політикою практичного досягнення цієї мети.

Надто низько оцінює він «пропагандистів» і надмірно високо — «політиків». Саме цей момент аналізу, загалом вельми глибокої і точної, є абстрактним, без врахування між тими двома категоріями третьої, визначальної — українського народу, який ніколи не був настільки безталанним і безпорадним, аби, склавши руки, чекав, поки політики, нехай найновіші і найпрогресивніші, зачинившись у високопрофесійних стінах, напишуть йому програму на майбутнє. Цю програму одвічно вписано в його духову, інтелектуальну і фізичну потенцію, і все тепер буде залежати не від паперових програм, а від найпростішої і водночас найскладнішої речі — від його віри в самого себе.

Як би ми не розуміли наш час як час модерних знань, освіти, аналізу, як би сором'язливо не ховали за спину «старомодне» поняття віри народу у власні сили, історія знов і знов змушує до нього повертатися. Зрештою, якихось п'ятдесят літ тому часи вже були вповні модерні, проте маленький фінський народ вірив у себе, був у цій вірі народом великим і тому відстояв свою незалежність у боротьбі з незрівнянно численнішим ворогом.

Може, й добре було б, якби люди помилялися чи були безпомільні в залежності від того, страждали вони чи ні. Той неукраїнець має глибоку рацію: ми ще довго будемо народом, внутрішньо орієнтованим на страждання і героїзм. Цим ми підсвідомо свідчимо проти себе, тобто зізнаємося, що нашої сьогоденної віри в себе ще не досить. Бертольд Брехт до однієї своєї п'єси взяв за епіграф невеличкий діалог саме на цю тему, і для нас, українців, він має нині більше загальнонаціональне значення, ніж для німців. Ось цей діалог:

— Нещасний народ, який не має героїв.

— Ні, нещасний той народ, який потребує героїв.

Страждання і героїзм кращих синів і дочок нашого народу не дають нашій вірі вмерти, але місія віри не в тому, щоб тільки жити, а в тому, щоб жити і перемагати.

Нам потрібна безмежна і беззастережно позитивна віра в те, що після страждання і героїзму настане, нарешті, життя, гідне людини, гідне Бога в ній.

Пригляньмося: ніхто з тих неукраїнців, які пильно і зичливо спостерігають за нами, за нашою ментальною і світською орієнтацією, не каже, що нам бракує інтелекту, працелюбності чи відчуття часу і вічності — вони тільки кажуть, що нам бракує віри в себе. Трагічним є те, що її бракує не просто українцям, але багатьом українським провідникам, які здебільшого репрезентують націю в очах світу. Пейшенс Т. Гантворт, після відзначення п'ятиріччя Чорнобильської катастрофи у Вашингтоні, на якому були Вячеслав Чорновіл і Левко Лук'яненко, в своєму дописі до англомовного «Українського тижневика» УНСоюзу (число від 12 травня) висловлює нерозуміння тієї обставини, що наша мітингова і емоційна енергія не дістає свого логічного завершення у здобутті

незалежності України. І далі вона говорить про те, що нам самим боляче ворухити: «Можна помітити кризу віри в себе і кризу самоповаги. Якби це було можливе, я б кожному українцеві порадила: «Вірте в себе. Якщо ви повірите в себе, ніхто не зможе вас перемогти».

Хочеться якось виправдатися. Хочеться знайти нові й нові докази, що наша історична доля значно трагічніша, ніж в інших народів. Хочеться весь час виводити нашу невіру в себе з факту наявності особливого ворога, особливо страшного і підступного. Не можна читати без глибокого, на межі розпачу, суму рядки з відомої Заяви Зіновія Красівського, одного з наймужніших і найпослідовніших українських революціонерів: «Не вірю, що ми здолаємо нашого ворога, не вірю, що він не проковтне нас. Вірю в інше — в радість боротьби, у смисл поразки». Хоч Заява писана ще за часів брутального брежнєвського царювання, коли темінь перед очима ввижалася не просто непроглядною, але фатальною, все одно до болю вражає оце «не вірю, що він не проковтне нас». І знову апологія страждання: радість боротьби, смисл поразки. . .

Ні, ми не повинні змиритися з тим, що наша єдина доля — страждання. Це може бути індивідуальний вибір — щоденний бій і щоденний біль, принесення життя у жертву. Але це глибоко особистий, якщо хочете — інтимний вибір, бо ніхто не має права накидати його як універсальний модель: наше ество противиться думці, що всі люди, в тому числі ті, котрих ми любимо, наші діти і внуки, також повинні страждати. Це вже не героїзм, а свідомо орієнтація на неповноцінність життя, яка впливає з переоцінки ворога — нехай особливо лютого, та все ж не непереможного.

Крім усього, з погляду християнського, справді універсального, справді найглибшого і водночас найбільш очевидного, життя, навіть поза світською революційністю з усіма її болісними наслідками, є суцільним стражданням. Проте у християнському сприйнятті є й кінець страждання, є вихід з нього, є Христос.

Здавалося, що цей загальноприйнятий модель співжиття буде тим скоріше знайдено, чим скоріше в Україні започаткується політичний плюралізм. І ось він — реальність. Справді, виникло багато нових надій, а з ними — нових розчарувань. Всі партії змагаються між собою, яка презентабельніша — навіть радикальні. України нема, а гарний — цивілізований, як звучить з усіх, навіть діаметрально протилежних трибун, вигляд партії вже мають. Ті, що вчора каралися по тюрмах, ефектно оголошують, що вони не за який-небудь, а тільки за «інтелектуальний антикомунізм» (вислів Вячеслава Чорновола). Як елегантно звучить! Комунізм, бувши на словах спокусою для слабих умів, на ділі — низька, вульгарна сила, що котить наглим валом по самому низу, підминаючи все живе, збиваючи людину і людство з ніг. І їй, цій силі, начхати на наші інтелектуальні способи боротьби з нею, вона нас ще й заохочувати буде до таких способів, щоб ми, втовчені лицем в бо-

лото неправди, ще й ошукували самі себе, нібито воюємо шляхетною зброєю.

Чому воно так? Чому ми, розчепірівши пальці, тицяємо в різні боки, замість стиснути їх в єдиний кулак?

Якби життя людства в його злетах і падіннях, і в тому, що стоїть за ними, ми розуміли через слово Христове — а кращого способу його зрозуміти просто не існує — ми, очевидно, були б вражені, як часто реалізується присуд Христа: «Я прийшов у цей світ, щоб незрячі прозріли, а зрячі стали сліпими». Прозрівають тільки сліпі, бо тільки сліпі мають надію прозріти, мають жадобу до прозріння. Тим часом зрячі цієї надії не мають, не мають спраги, внутрішнього руху до світла і часто-пречасто є, отже, мнимо-зрячими. Можливо, сьогодні в нашій політиці єдино зряча людина — сліпий Юрій Шухевич. Всупереч власній жертвовності, він застосовує до української реальності не ним вистраждану правду, а правду вічну. В пророчому інтерв'ю журналові «Україна» він повторює Христове слово: «Нове вино — в нові міхи». Читаючи його оцінку політичної ситуації в Україні, ми розуміємо не тільки розстановку сил, видимих і невидимих, але й більш тонкий, більш визначальний рівень причин і наслідків. В нашій політиці діє багато людей, які чутливо сприймали світло, коли воно ледь блистіло в кінці тунелю. Коли ж вони вийшли з темряви і світло позбулося контрасту — вони враз перестали бачити. Вони не уявляли, як може бути видно довкола, все в їхніх очах злилося, а здатності розрізнати світло правдиве від оманливих блискіток — вони в собі не виробили. Вони не знали, як то добре бути при владі, який простір відкривається для їхньої діяльності, для їхньої невичерпної енергії — і тут починається засліплення, яке вони називають невиможливою необхідністю йти на компроміси, міркуваннями тактики, більш доброякісним демократизмом, ніж в інших. Насправді ж, за цим — банальне бажання якнайдовше затримати власний вплив на події. Вони хочуть, щоб народ безперестанку і безмежно їм вірив, бо на таку віру вони заслужили. Вони так і не збагнули, що їх справжня місія полягала не в тому, щоб домогтися від народу віри в героїв і мучеників, а єдино в тому, щоб народ почав вірити сам у себе.

Водночас треба сказати, хоч воно не дуже втішає, що ці біди не є виключно українські. Кореспондентка газети «Московские новости» Наталія Геворкян попросила Ольгу Гавелову, дружину президента Чехо-Словаччини Вацлава Гавела, оцінити цю соціально-психологічну проблему з точки зору вчорашніх дисидентів. Ось що відповіла Ольга Гавелова: «Я певна, що є люди, які, зайнявши сьогодні офіційні посади, ніколи не втратять того, що принесли з собою з тих наших минулих літ, ніколи не зрадять собі. Проте є й ті, котрі почали мінятися, відчувши смак до нового становища... Боюся змін у друзях, впливу високих крісел. Боюсь відчуття 'ті над усіма', присмаку вищости».

Ми маємо трагічну історію, і все ще трагічний сьогоднішній день. Він трагічний ще й тим, що ми пояснюємо, пояснюємо і пояснюємо зло, в якому буквально тонемо, і ніяк не можемо пояснити. Хіба не трагічно читати в «Самостійній Україні» (ч. 3, 1991) статтю М. Адаменка і М. Овчарука, в якій автори, вичерпавши всі можливості висувати українську трагедію із земних причин, переносять їхнє походження у космос. Вони кажуть, що кепський стан наших справ можна «пояснити тільки впливом агресивної, злої іншоплянетної цивілізації».

Нам ще тільки цього фаталізму бракує! Постриваймо з ним, він здатний убити ті рештки волі, на які ми ще все ж таки спробуємося. Не іншоплянетні істоти на нас погано впливають. Звісно, всі ми жителі космосу, і в ньому все взаємозв'язане, але найгіршою помилкою є ставити наші біди в залежність від зовнішніх чинників, знімаючи з власних плечей відповідальність за наше життя.

Немає більшої фатальності, ніж психологічна інерція. І причини більше нема де шукати, як лише в людській масі і її провідниках. Однак, тут відразу ми нашоуємося на думку, що і маси, і конкретні особистості є причиною лише в тій мірі, в якій спотворена людська якість була наслідком виняткових суспільних умов. Ця спотворена якість стала явно переважати — і ніхто не може сказати, як цьому зарадити. Ситуація, якій тяжко знайти аналогію. Втім, варто зіставити її з біблійною історією Мойсея, що водив свій народ пустелею сорок літ — менше, певне, Бог не дозволив, бо за менший час годі було вивітрити з людських душ і голів рабську психологію, придбану в єгипетському полоні.

Щось подібного сталося з нами. Цілі віки українці були притлумлені іншою нацією, і це не могло не позначитися на індивідуальній і на суспільній українській вдачі. Надзвичайно мало підстав є говорити про винятки, незважаючи на те, що проти гніту самозречено боролися тисячі і тисячі кращих синів і дочок народу. Але в тім трагедія й полягає, що найвартніші сили, спрямовуючись на боротьбу зі злом, відволікалися від первісної Бого-Людської місії позитивного матеріального і духового розвитку. Закони психології діють так само невмодно, як і закони фізики: той, кому ми постійно протистоїмо, зв'язує нас не менш тісно, ніж той, кого ми любимо. Постійна боротьба є також формою зв'язку. Коли вона продовжується, ніби все йде так, як і має йти — сили мусить протистояти сила. Але тільки-но боротьба припиняється, вчорашні хоробрі вояки не можуть відразу викинути зі свого ества запал битви, її інерцію, набуту в умовах безперервного протистояння. Дехто цього взагалі ніколи не зможе зробити. З героїв боротьби вони в такий несподіваний, схований від очей спосіб стають жертвами цієї боротьби. І це не їхня провина, а їхня біда, корені якої у довгих десятиліттях і віках боротьби за волю.

Цією зв'язаністю, засліпленістю, психологічною залежністю від ворога уражена сьогодні майже вся практична українська політи-

ка. Слід замислитися: чому Україну, особливо молоду, вже не намагає до дії політичний плюралізм, який ще вчора здавався універсальним рецептом від усіх бід? Визріває відчуття, що партії, їхні світоглядні платформи і їхні тактичні прийоми перебувають значно нижче того порогу, на який нашої нації належить ступити, щоб виконати своє призначення на Землі. На підтвердження цієї приголомшуючої думки наведу тільки один приклад. Мирослав Маринович, в недавньому минулому молодий революціонер, дисидент і політв'язень, пояснюючи чому він, попри свій жертвенний патріотизм, не знайшов на сучасному політичному терені місця для приложення своїх сил (в інтерв'ю газеті «Свобода» 23 липня 1991 р.), відповів, що «найближче майбутнє буде не за партіями, а за конкретними особистостями, які викличуть довір'я всього народу. Хтось мусить прийти, щоб зібрати всіх українців і перевести до нової якості, як нитку крізь вушко голки».

Зібрати всіх українців — ця мета ніколи не здійсниться, якщо бачити лише земний, матеріальний її сенс, полишаючи поза зором сенс надісторичний, містичний. Всіх українців не може зібрати ні одна з існуючих партій, ні один з відомих вождів, що керуються буквою своїх програм, нехай і колегіально вироблених. Має прийти особливий діяч, властиво — наддіяч, людина, що виявиться не просто патріотом чи демократом, чи навіть великим політиком-радикалом, а Батьком нації. І коли він прийде, ми всі його впізнаємо і відразу станемо над усіма нашими незгодами і розходженнями.

Українці стануть над незгодами? Звучить справді містично. Проте альтернативи цьому нема: або ми станемо над собою вчорашніми, або життя змете нас, як вітер змітає з дороги порох.

Довгі віки кривди підрізали Україні крила. Знесилена фізично і духово, вона сповзла на самісіньке дно такої глибокої ями, звідки їй неможливо витягнути з допомогою більшості голосів у парламенті. Тут потрібний інший чинник, не кількісний. Батько нації — це щось незрівнянно більше і вище, ніж президент, парламент з опозицією і прем'єр з урядом, разом узяті. Коли Він прийде, відразу виникне якісно новий зв'язок між усіма українцями. Ми відчуємо себе тілесно-духовою єдністю, і тільки тоді ми врятуємося. Тільки тоді наше минуле зіллється з нашим кращим майбутнім — у християнській культурі, у староукраїнських звичаях і обрядах, у пієтеті до Бога і до світу, у повазі до себе і до інших, у вірі в себе.

Від Редакції:

Автор статті — український журналіст і письменник. Цю статтю Автор написав у США, де лікується його донька.

Орися МАТЕШУК

МУЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК-ПОЛІТВ'ЯЗНІВ (Доповідь, виголошена на Конгресі Репресованих, червень, 1991)

У святій боротьбі за волю і незалежність своєї Батьківщини українські жінки проявили мужність і героїзм, якого не знала світова історія. Образ української жінки — це образ нашої нації, це символ мужности й незламности духу, відданости рідному народові.

Сьогодні хочеться поіменно згадати тих славних дочок нашого краю, які в боротьбі за волю України були приречені на довгі роки поневірянь у тюрмах і фашистсько-сталінських концтаборах, але неволя не скорила їх, не вбила в них прагнення до свободи, правди і добра.

У плеяді мужніх українських жінок-політв'язнів ХХ століття виділяється яскрава постать Ольги Басараб — активної учасниці революційно-визвольної боротьби часів польської окупації. За свою революційну діяльність вона була кинута польськими шовіністами у львівську тюрму «Бригідки», де зазнала нелюдських знущань, але не зрадила, залишилась вірною високим ідеалам до кінця. Вмираючи, Ольга на стіні тюремної камери написала останні заповітні слова: «Вмираю замучена, помстіть!». Ці її слова стали заклик до дальшої організованої боротьби.

На її заклик відгукнулися славні дочки українського народу, які вибрали шлях визвольної боротьби в лавах ОУН. В їх числі були Дарія Гнатківська і Катруся Зарицька — молоді на той час студентки, які під час «Варшавського процесу» були засуджені на довгі роки тюрми.

З приходом німецьких окупантів національно-визвольна боротьба продовжувалась. Почались масові арешти. Гестапівцями були схоплені і кинуті у львівську тюрму по вул. Лонцького юні учасниці підпільної боротьби, члени ОУН — Дарця Гнатківська, Іванка Григорців, Влодзя Турчиняк, Анна Ганкевич, Дозя Гайвас, Ліда Укарма, Оленка Вітик, Оля Фроляк, Марія Оренчук, Марійка Стахів, Дарця Цісик та багато інших.

У фашистській тюрмі опинилась і Марійка Бандера — на той час вагітна жінка арештованого німцями Василя Бандери, а також Анна Дума, Оксана Лемеха, Теодора Різник, Пелагея Дністрянська, Євгенія Шашковська та інші. Більшість з них після допитів і катувань були закинуті в Равенсбрюк — найбільший жіночий концентраційний табір у Німеччині. Серед політв'язнів-

українок наймолодшою там була 3-річна Зоя Лебедь — дочка Миколи Лебеда та Дарії Гнатківської.

Багато мужніх жінок-патріоток були розстріляні чи закатовані в застінках гестапо. Серед них — наша славна поетеса Олена Теліга, Ірина Пік, Ганна Мартинюк та її дочка Тамара, Винник Наталя, Столяр Олена, Харитя Кононенко, Калинка Іванійчук, Ганна Федор та багато-багато інших мужніх дочок українського народу. Репресії торкнулися всіх, хто виступав проти фашистських окупантів і мужньо боровся за волю свого народу, за незалежність рідного краю. По всій Україні в той час відбувалися масові розстріли членів ОУН.

Та ще більше горя, сліз і болю приніс на нашу землю червоний терор, який був започаткований після перевороту у 1917 році новим тоталітарним більшовицьким режимом.

Після встановлення влади комуністів в Україні жертвами репресій стали видатні жінки того часу: Віра Бабенко, Володимира Крушельницька, Наталя Мельник, Станіслава Корвін-Павловська, Ганна Генік, Людмила Старицька-Черняхівська, Бобинська, Оксана Стешенко, Надія Суровцева та багато інших. Для наступних поколінь вони стали дороговказом, джерелом високих стремління до свободи.

Не пройшли даром страждання і муки жінок, які у 1940 році проходили у Львові по т. зв. «Справі 59» і стали першими жертвами сталінського терору на Західній Україні. Шухевич Наталя, Зубач Ірина, Ковалюк Володимира, Матківська Марія, Комар Ліда, Безпалько Оріся, Волошин Ольга, Попадин Ольга, Наконечна Марія, Ставарська Галина, Світлик Ліда, Притуляк Стефа, Грицай Марта, Столяр Олена, Коверко Дарія — всі вони можуть бути прикладом мужності і патріотизму. Багато з них в боротьбі за волю України віддали своє життя. Жертвуючи собою, вони мостили шлях до кращої долі для прийдешніх поколінь.

Страждання і муки в сталінських катівнях у 1939-1941 роках, мученицька смерть вірних дочок України — Крілик Марії, Шуст Ірини, Павлюк Соні, Домбровської Миросі, Надії Білебрам, Ольги Слюсарчук, Юрчинської Наталії, Чорнушко Стефанії, Варки Логози та багато-багато інших мужніх патріоток, закликали до помсти, до нещадної боротьби з ненависним ворогом, піднімали всіх на святу боротьбу за Віру і Правду, за Волю своєї Батьківщини.

Терор, беззаконня, репресії викликали обурення народу, дали поштовх до створення народної самооборони. Під час і після Другої світової війни в Україні, особливо у Західній Україні, почалася національно-визвольна боротьба. Це була свята всенародна боротьба проти комуністичного рабства, і в цій боротьбі знайшли своє належне місце українські жінки — самовіддані патріотки нашого краю. Їхні імена покищо мало кому відомі. На фоні тисяч славних українок відомі всім героїчні постаті — Ірина Сеник, Ок-

Орися Матешук під час доповіді на З'їзді Репресованих

*Орися Матешук — 25-літній в'язень (ч. В-1949) концтаборів ГУЛАГУ
(Мінляг., м. Інта — Заполяр'я, Комі АССР)*

сана Попович, Катруся Зарицька, Одарка Гусяк, Галина Дидик, Марія Пальчак, Оксана Мешко та інші.

Провівши довгі роки в тюрмах та концтаборах, вони не захитались, а залишились стійкими бійцями до кінця. Після довгого ув'язнення ці мужні жінки заново включились у боротьбу за національне відродження свого краю, за свободу і права народу.

Під впливом визвольних ідей повоєнних літ, у 60-70 роках виросло нове покоління мужніх борців-патріоток, які сміливо підняли свій голос на захист справедливості і прав людини, виступили проти беззаконня і злочинів неосталінізму брежнєвських часів. Це відомі всім наші славні «дисидентки» — Ірина Калинець, Стефанія Шабатура, Ніна Караванська, Надія Світлична та інші сильні духом жінки, які за свої переконання, сміливі виступи на захист людських прав і людської гідності були репресовані і свій строк покарання відбували в концтаборах Мордовії.

Крім названих відомих наших славних Героїнь, мужність яких сколихнула увесь світ, слід згадати і пам'ятати про тих, покищо маловідомих українських жінок-патріоток (а їх тисячі!), які першими стійко прийняли на себе весь удар сталінського терору і репресій у післявоєнний період (1945-1953 рр.), мужньо виступали проти беззаконня і тих злочинів, які засуджує зараз цілий світ. Ці сильні, незламні духом жінки-українки стійко захищали людську гідність і право на свободу рідного краю. За це їх спалювали, розстрілювали, кидали у тюрми, судили на 25 років як «кримінальних злочинців», везли етапами у товарних вагонах у далекі концтабори ГУЛАГу, де за колючим дротом під постійним оком наглядачів і озброєних автоматами конвоїрів, їх намагались перетворити у рабів XX століття — безправних, безіменних, нумерованих зеків. Я досі бачу тих «кримінальних злочинців», ці тендітні жіночі постаті, зодягнені у бушлати з великими номерами на спині, обвіяні морозними вітрами обличчя, фіолетово-сині, порепані до крові, опухлі руки.

Концтабори Заполяр'я, Сибіру, Мордовії, Казахстану, Далекого Сходу, Уралу... Вся «широка страна родная» була покрита густою сіткою спецтаборів для «зрадників Батьківщини», де томились і гинули мільйони безневинних людей. Воркута, Інта, Кінгір, Тайшет, Норильськ, Караганда, Магадан, Колима... І в кожному з них — тисячі беззахисних жінок-політв'язнів, в т.ч. зовсім юні дівчата. І все ж таки у найскладніших ситуаціях вони залишались людьми. Ні жажливі табірні умови, ні суворий режим ГУЛАГу, ні нелюдські знущання — ніщо не змогло вбити в них почуття дружби і любови, прагнення волі і добра. Голодні, безправні, забуті світом політзеки продовжували боротьбу. У Кінгірі, Норильську, Воркуті, Інті, Колимі, Караганді, Магадані та інших концтаборах вони повставали і відчайдушно боролись, мужньо відстоювали свою гідність і людські права. У відповідь в них стріляли з кулеметів, давили танками.

17 травня 1954 року в Кінгірі почалось масове повстання, а на сороковий день відбулась кривава кінгірська ніч. Оксана Войтович, Оля Годяк, Стефанія Смолюк, Теодозія Юрчак, Стефанія Годовська, Юлія Ратайчик, Омеляна Войцехович-Рафальська та інші учасники кінгірського повстання були очевидцями тих трагічних подій. З їх спогадів ми дізнались, що в ніч з 26 на 27 червня 1954 р. о 4 год. усіх в'язнів Кінгіру підняв сильний свист: на них посунула лявіна солдатів, а за ними танки, які розчавлювали беззахисних політв'язнів, робили з них місиво. Всюди валялись розчавлені тіла, стирчали руки, ноги, голови, чувся конаючий стогін. Це стогнали поранені, стогнала земля, на якій мордували і душили танками політв'язнів.

За сорок днів волі, в нерівному протистоянні від куль і танків загинуло в Кінгірі понад 500 мужніх в'язнів-повстанців. В їх числі — наші славні українські дівчата — Марія Мантика, Лідія Супрун, Анна Павлюк, Параскевія Палинська, Марія Сідлович та багато-багато інших мужніх українських жінок-політв'язнів.

Така ж жорстока розправа над політв'язнями відбулась в той час і в Норильську та інших концтаборах ГУЛАГу.

«Безвинних розстріл в зонах під Норильськом погрозилом зойком тундру пронизав...» — це слова, взяті із гімну в'язнів Норильська.

Дівчата з України — Слюзар Ірина, Моринець Марійка, Стецько Геня, Соколовська Ольга, Желінська Леся, Максимів Марійка, Чабан Стефанія, Гайдуч Оля, Михальчук Галина, Мазепа Нуся, Вовк Мирослава, Дякун Олена, Гордійчук Наталка, Гончар Леся, Ніч Марія, Петрачук Ліна та інші брали активну участь у норильському повстанні. Вони чудом залишилися живими.

Важко зараз розповісти словами про страхітливі умови в сталінських тюрмах і концтаборах, де були тоді закинуті кращі дочки нашого краю, весь цвіт української нації. Мільйони безіменних зеків гинуло там (у 2-3 рази більше, ніж на фронті). Марія Чернега, Нуся Бойко, Ірина Боднар-Пакліковська, Олена Басараб, Оля Зозуля, Марійка Береза, Ольга Яцук, Марія Юрчак, Христина Дякович, Марія Склепович, Теодозія Винницька, Марія Надорожняк, Ірина Іваницька, Марія Наконечна і ще багато — багато безіменних патріоток нашого краю не дожили до наших днів. А так вони чекали, що прийде час і дрти розірвуться! Колись ці, часто забуті нині українки, стануть прообразами багатьох літературних героїв.

Сьогодні в цій залі зібралось багато славних дочок України, які, пройшовши крізь вогонь терору і репресій, зберегли свою душу, свою честь, свої високі визвольні ідеї і зараз беруть активну участь у громадсько-політичному житті нашого краю, продовжують справу національного визволення і побудови Самостійної Соборної Української Держави. Серед них є й ті мужні жінки, які

*Невільницький цвинтар (Мінляг, м. Інта, Комі АССР).
Тут спочивають сотні тисяч жертв московсько-большевицького тоталітарного режиму*

Перезаторонення Друзів-В'язнів Мінлягу, Заполяр'я

одні з перших на Західній Україні, створивши у Львові Клуб Репресованих, згуртували колишніх політв'язнів і провели немало добродійних і громадсько-політичних акцій.

Проте досі залишаються «білою плямою» трагічні долі тисячів жінок, які були кинуті у спільний фашистсько-сталінський котел знищення кращих людей нашого краю. Адже відомо, що Україна займає перше місце в світі по кількості жертв тоталітарних режимів. Дехто зараз нехтує тим, намагається відмахнутись від цієї сумної правди. Ще зустрічаються «діячі-ідеологи», які нібито визнають перебудову, а насправді живуть днем вчорашнім. І замість того, щоб домагатись повної (а не часткової!) реабілітації для всіх, хто зазнав політичних репресій (як це було зроблено у ряді країн із колишнього соцтабору), вони по-старому розправляються з чесними людьми, використовуючи старі методи терору і провокацій.

Трагедія людей, долі яких пов'язані з масовими репресіями, не повинна бути забута. Такого «забуття» історія не прощає. . . Без відтворення правди і встановлення справедливості по відношенні до тих, які в боротьбі за кращу долю своїх нащадків жертвували собою, не можна творити великих звершень і будувати нове справедливе суспільство. Національне Відродження і побудову Української незалежної держави треба починати з відновлення пам'яті про учасників національно-визвольних змагань, які в боротьбі за Україну, за її волю вмирали на полі бою або були приречені на смерть чи довгі роки поневірянь у тюрмах і концтаборах, де умови для жінок-політв'язнів були особливо жакливі. Без пам'яті про минуле нема майбутнього.

Тож, в ім'я майбутнього треба, щоб всі знали правду про тих мужніх і нескорених прекрасних дочок України, які крізь вогонь терору і репресій гідно пронесли прапор свободи, зберегли вірність визвольним ідеям дотепер.

*Поклін і честь їм, вічна слава
Найкращим з кращих всіх жінок!
За муки доля їм віддала
Безсмертя лавровий вінок!*

Матешук Оріся — 25-літній політв'язень концтаборів ГУЛАГу, №-В-1949 (Заполяр'я, Комі АССР, м. Інта-Абезь. Абезь — табір смерті). Сьогодні — член Всеукраїнського т-ва репресованих, член Спілки політв'язнів, член правління Фонду допомоги репресованим (м. Львів), член Координаційної Ради Всеукраїнського т-ва репресованих (м. Київ), колишня Голова Клубу репресованих м. Львова, його організатор.

Література

Степан САПЕЛЯК

ЛІТУРГІЯ НА ЧЕСТЬ СОБОРУ СЯТОЇ ПОКРОВИ
В ХАРКОВІ

Січовому соборові 300 літ

Дійові особи:

- іконостас, подарований гетьманом І. Мазепою (17 ст.);
- душі з «Саду Божественних пісень»
Г. Сковороди (18 ст.);
- несвяте голосіння з «Герніки Чорнобиля» (20 ст.);
супроводжується уявним музичним твором Веделя,
що його він написав кров'ю на стіні
тюремної камери.

МИРОПОМАЗАННЯ ДУШ

*всією темною тінню блаженного жалю
всіма свідомими й несвідомими тайнами земними
всіма заповідями несвятого лихоліття
всіма замученими думами
всіма законами гордині
всім горем невольничої крові
всім родом Сина розп'ятого Марії
всіма руїнами Духа*

ВОЗРАДУЙТЕСЯ НЕЗРЯЧІЇ ТЕМНОСТІ

*в лукавості й нелукавості
отверзніть вуста
опромінені кесарем*

*посилаю вам миру полинового
елепомазатися довготерпеливістю Господньою*

*зоренькою святою відзовітеся
у цій тайні життя
во ім'я святої літургії СЛОВА
АМІНЬ*

ПАВЗА (містична)

молитвою по Голготській жертві
Сина Пречистої Марії
повторюється вік наш мирський

смерті святі й не святі
земні та йорданські
розмовляють безталаннї

гучнішає голос роси і руги
немилосердним благанням

розшукується труп надії і сподівання

ТИХЕ БАГАТОГОЛОССЯ (за уявним твором Веделя)

співаємо блаженням непорочним
долю серця свого
літургією скверни неправедної
перед хрестом ката
закутїї в пута

знекровленим голосінням собору
оживляємо іконостас
дарований гетьманом Великим
псалом Йому новий
ослезуємо у святїм оплакуванні
невольної домовини

доле вольная Бояновая
звуками лютні
споглядаємо смерть свою останню
стіни снятєся казематами
без скрипки й бандури
без горя

один однісїнький звук
многоголосно серед янголяточок слова
тихне пальцями струн
цівочкою мелодїї
все тихїшої
все жалїбнїшої
всевмовкаючої
у тужнїм многоголосї

**ГУЧНЕ БАГАТОГОЛОССЯ
(тихе й немелодичне)**

Гірошімою чорнобилить
око жіночого суму
по обвугленій долоні
уранового ідола

Пікассо з кетягом калини
на Маріїнім подвір'ї
подивляє Герніку
ще ціломудру

чаша смирення
одимлює голос отечества
зубожілого по смерті
прелюбодійними мілірентгенами

блукає сонце
без коня й вишневого саду

Покрова сердешная
слобожанська
отак похилилась
помазанником січовим
дзвонами власними приспана

О СМЕРТЕ ЖИВАЯ

О ДОЛЕ ЗЛАЯ

**ПАВЗА
(голосна)**

тимпани б'ють
числом невірним
над іконостасом

гора каменіє
срібло-злото
крівцею стікає

тимпани б'ють
щодав'ять літ
щодав'ять

ГОЛОС ВІРИ **(мінорне п'яно іноді нечутне)**

вірую
від зіроньки до зіроньки

кров людська — не водиця

вірую
від стогону до стогону

ріка вража поборенна

вірую
від скорби до скорби

душа наша — ім'я Боже

вірую від псалму до псалму

караюсь мучусь але не каюсь

вірую
від вкраїноньки до вітчизноньки

чаша сія волею умнеться

вірую
від слова до слова

ПРЕНЕПОРОЧНУЮ ПОКРОВУ

помилуй м'я Діво
помилуй м'я Діво
Богоматір

сохрани м'я Боже
сохрани м'я Боже
Сине Господень
і спошли душі моїй
СІМ ДАРІВ СВЯТОГО ДУХА

ВО ТРІЄ ВІРЮЮ

АЛІЛУЯ

АНТИФОН ПЕРШИЙ**ПСНЯ 4-а**

о, взлетіте янголятка в піднебесся днесъ
Світ сотворенний Ним з нами несть
станъ Покровою Собо́ре
бо слеза не звеселить нас

о, часе — не прийшов еси, яко Син не спіслав його нам

день прийде — у Покрову ся спішле
о, часе, яко з нами Пречистая Діва
о, сумуймо засмучені

без пророцтва і без гайдамацьких погроз
без останнього Слова Василевого
дух неволи в думках наших
о, скорбото гідна лиш прескорбія

каменю Калнишевського із темниці прехолодної
ой да в серце впинається — ікону Пречистої ісполеля
ой там за Покровою гори кам'яніють
ой сум то наш. Ой град то наш.

**МІСТЕРІЯ З МОЛИТВОЮ
(закінчення)**

серцем чернечим
ще раз помолімося
зажурою літургійною
во тріє помолімося
літа відлітають незряще
осіннім причастям

нищечком питаймося
каплички безталанної слобожанської
світа Божого
де маєм шукати
невидящее око
де маєм ізцілити
Чудотворного Спаса
де маємо вимолити

коня осідлати
побачити тую славу

во тріє помолімося
тайною святою
від лукавого
хай визбавить
муко святая

Пречистая Маріє
вовіки і віки
наймичко наша
заступнице безталання нашого

благаєм тя
з Великого льоху
хусточкою мережаною
прощаємося

немає немає
о жалю холодний
пекельного свята
тільки карі очі
СЛАВИ ТОЇ
ТА ПОКРОВИ
АМІНЬ

АКАФІСТ ДО ІКОНИ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ З ІКОНОСТАСУ СВЯТОЇ ПОКРОВИ В ХАРКОВІ

**автор: голосові сповнилось би 300 літ
якби не занімів живцем**

**(лірико-драматичне сопрано)
дія перша**

Йваночку
свічечко
червона калинонько
козацька вродо
ой молюсь за вас
ой росинкою ранньою
неславою солоною
ой барвіночком
тай втішиться
серденько соборове
не вражее злєє

дія друга

чогось мені бачиться
жита похилились
чогось мені та й знов бачиться
неправдонька нам судилась

в недоленьці ой доленька зажурилась
ой ще в мені
серденько мое
живцем бачиться
ой цівочкою молитвочки
за вас істікає
ой по ріллі чорній

дія третя

ой схиліте хоругвочки
козачії соборнії
ой на рушничок м'я покладіте
ой не має кониченька
ой погибає козаченько
ой Йваночку
ой свічечко
червона калинонько

ПШЕНЬКА РОЗЛУКИ

Все вижовкло у цвіт. Мій профіль похоронний.
Твій чистий первоцвіт зав'яз у силует.
Любови біля в'язь. Любови зав'язь чорна.
Тускнішає свіча. Мовчаннячко гуде. . .

Любови чорна в'язь. Любови біла зав'язь.
Твій ніжний силует. Розлукою отерп.
Все вижовкло у цвіт. Гіркотою зосталось.
Калина у саду не нами зацвіте.

Прощаннячко, прощай. Ця місячна соната.
Прощаннячко, прости. . . Який скорботний сніг.
Прощаннячко. Щока. . . Щока. І краплі м'яти.
І сіра пелена на перламутрі сліз. . .

м. Харків

Микола ШАТИЛОВ

ЛІТУРГІЯ СПОКУТИ

Уже в книжці «Без шаблі і Вітчизни» заявляв себе Сапеляк поетом Слобожанщини.

Зараз же, бачимо, що його мистецтво не лише зростає на ґрунті, котрий живив А. Могилу, Я. Щоголіва, В. Свідзінського, В. Мисика, але сягає підґрунтя, заглиблюючись у незаймані національно-психологічні шари.

Гадаю, звернутися до харківської Покрови спонукало поета не тільки синівське прагнення спокути, а й те, що славнозвісний Собор був — і залишається — скам'янілим вузлом драматичних протиріч.

* * *

Забутий на гострій могилі, видовжений вузькими віконцями, стрімко злітає в голуби́нь, либонь стріла з козацького лука.

Самотня стріла.

Залишений на краю урвища, легкий і шляхетний, застиг понад Лопанню-річкою, наче кінь козацький, що втратив вершника.

Самотній кінь.

Соборе мій, Покровський!

Ніколи не чув малинових передзвонів, не вистоював урочистих служб, не преклоняв коліна перед святинею слобожанською — іконою Пресвятої Богородиці.

За півстоліття майже — ніколи.

Пам'ятаю сплюндрованим, пам'ятаю занедбанім.

Повторюючи кольори козацьких знамен, золото бань на тлі небесної блакиті випікало очі совдепівським можновладцям — і висадили вони в повітря Михайлівську церкву, ровесницю міста; і швальнею спаскудили собор Покровський.

А з його амвона навіть за німецької окупації линуло БОЖЕ СЛОВО.

Схаменіться, люде!

Схаменулося людство, визнавши 300-річчя Покрови за подію загальнолюдську, і вгодованою збайдужілістю своєю визнали себе поза загалом нинішні харківські «полковники» й «сотники».

Наш гріх, наш — спільний.

Можливо, простить Покрова, коли повім, що батько мій, Саполович Іван, художник безсереберний, прислужився їй лихого години.

Можливо, простить, коли скажу, що на подвір'ї монастирському, серед безлічі любих харківців, владою не зламаних і не затурканих, відчув, що є вона серцем батьківщини моєї.

Можливо, простить, коли бодай нотатками відгукнуся на ЛІТУРГІЮ крайнина мого Степана Сапеляка. Покрові присвячену.

* * *

Невідомі, але напевне вкраїнські майстри віддали в камені самотність дерев'яних козацьких церков і на хрещатому споді змурували вічні стіни соборні.

Проте підвалинами українського православ'я відпочатку зміїлася підступна розколина, що її так і не ліквідували козацькі політики, не узгодивши державне й церковне право з принципами протектора.

У 1685-89 роках, коли зводилася Покрова, саме й надходив час виплачувати зиск амбітному гандляреві, яким завсіди перебував цар московський щодо вкраїнців.

Первісні виплати здавалися необтяжливими:

подекуди козацьку старшину репрезентували московські зайти (увиразнюється те, що заснував Покровський собор полковник Григорій Донець — старожитній українець);

український єпископат склався з прийшлих ієрархів, а козацькі попи — верства чи не найбільш кривджена поляками — залишилися нижчим духівництвом (увиразнюється й те, що освячував Покрову митрополит Авраамій — великоросіянин).

Задуманий собором *січовим*, Покровський — так, так, довершений взірець українського барокко — ні тоді, ні перегодом, коли остаточно занепала козацька автономія, не набув символу національної свободи.

За рік після освячення сконав Григорій Донець, за старим звичаєм козацьким перейнявши на себе чернече ім'я Авдія. А може, покутував сивий полковник вину перед Покровою, в котру не спромігся вдихнути української ДУШІ?

Далєбі — здогад. До того ж — поетичний. Одначе й мовиться ж про ПОЕЗІЮ.

*Покрова сердешная
слобожанська
отак похилилась
помазанником січовим
дзвонами власними приспана*

* * *

Ув офіційній історії нашій ім'я Івана Мазепи так далеко й да-

лекоглядно усунено від Слобожанщини (вщент зрусифікованої), що видається наче й не була вона під булавою мазепинською.

Року 1689-го Переяславській Раді виповнилося тридцять п'ять і сорок п'ять — Іванові Мазепі.

*Йваночку
свічечко
червона калинонько
козацькая вродо*

ІВАНОЧКО достеменно пам'ятав зловісні роковини Ради, коли, хоч і під «високою рукою великого государя», але знову палали козацькі церкви і ляхи впень вирубали православних, які увірували в «братню допомогу» царя.

Богдан же Хміль доводив старшині, що нічого не сталося.

А наступники вже й не доводили нікому й нічого.

І жоден не захлинувся
неславою солоною.

Захлинувся Іван Мазепа.

Гетьман Великий, чиї карбовані універсали ясніли республіканською мислю, що вона й ластівкою не промайнула в думо-оспіваних гетьманів.

*ой схиліте хоругвочки
козацьї соборній
ой на рушничок м'я покладіте*

Не схилили.

Не поклали.

Але —

*тимпани б'ють
числом невірним
над іконостасом*

— Мазепою Покрові подарованим, і

*знекровленим голосінням собору
оживляємо іконостас*

літа 1989-го.

Оживає згадка про те, що вчинок батуринського бунтівника був доволі пересічним як на звичай козацької старшини.

А втім, чи не спокутував гетьман гріхи уславленіших, але менш совісних попередників? Тим більше, що подаровано було іконостас слобожанам, котрі з-поміж народу українського відзначалися прихильністю до Церкви особливою.

Так, знову здогад. Поетичний аж надто, з огляду на людську вдачу Мазепи.

Та не забуваймо ж, що космогонічний симфонізм сапелякової ЛІТУРГІЇ, яка однаково чужа канонам відправи й літургійної драми, здіймає душу до незнаних сфер НАДПОЕЗІЇ.

*о, взлетіте янголятка в піднебесся днесь
Світ сотворений Ним з ндми нестъ
станъ Покровою Соборе
бо слеза не звеселить нас*

* * *

Душа слобожанина — миролюбна душа осадчого, який не порятунку шукав, а свободи, і села називав *слободами*; кохався в містечтвах, а принагідно з умілістю природженого вояка виборював волю, волю й волю.

Свободу Духа!

*дух неволі в думах наших
о, скорбото гідна лиш прискорбія*

Виключно Слобожанщина могла виплекати — майже сучасників — Івана Сірка та Григорія Сковороду: отамана війська Запорізького, ніким нездоланного, та філософа планетарного мислення, з якого «воскресіння. . . народу почалось» (П. Куліш).

*серцем чернечим
ще раз помолімося
зажурою літургійною
во тріє помолімося
літа відлітають незряще
осіннім причастям*

Відлітали літа й листям монастирського саду, де, благословенний Покровою, блукав Сковорода, створюючи «Сад Божественних пісень», *душі* з якого за три століття постали дійовими особами ЛІТУРГІЇ.

Це ж вони — пресвітлі й непідвладні «законам гордині», пекельною примхою «несвятого лихоліття» опинилися на руїнах Духа й змушено возрадувалися

НЕЗРЯЧІЇ ТЕМНОСТІ

Слепомазані «миром полиновим», вони споглядали не сковородинівську «зореньку святу», а — зловісну Зорю Полин.

*гучнішає голос роси і руги
немилосердним благанням*

ЛІТУРГІЯ сповнилася ГУЧНОГО БАГАТОГОЛОСНЯ, покладено-

го на партитуру сапелякової ж «Герніки Чорнобиля» зі збірки «Без шаблі і Вітчизни».

*Пікассо з кетягом калини
на Маріїнім подвір'ї
подивляє Герніку
ще ціломудру*

Ні, Чорнобиль — не українська Герніка.
Він є тим, чим він є: земним уособленням полинової Зорі.
Садобожественні душі ще зберігали свою цноту, ХХ же вік од-
дав їх на глум «прелюбодійних мілірентгенів».
Згвалтовані душі — це втілена смерть.
А все ж таки у пронизливо торжествуюче фортіссімо здійсмається фінал:

О СМЕРТЕ ЖИВАЯ

Смерть сукупности душ — назвіть це народом, нацією чи державою — з біблійною невідворотністю викликає другонародження душі.

* * *

душа наша — ім'я Боже
.....
і спошли душі моїй
СІМ ДАРІВ СВЯТОГО ДУХА

— в «мінорне п'яно» ГОЛОСУ ВІРИ — «іноді нечутне» — перебігає ТИХЕ БАГАТОГОЛОССЯ, вилучене з мелодії справді нечутної, бо існувала вона лишень у передсмертній уяві замордованого Артемія Веделя й записана була кров'ю на стінах в'язничної камери.

З каменя, німотно змузиченого і потаємно скривавленого, ті спредвічні каземати, де брали на тортури і слово українське, і свободу:

*каменю Калнишевського із темниці прехолодної
ой да в серце впинається — ікону Пречистої ісполеля*

Сапелякові, звісно ж, відомо, що Петро Калнишевський, останній кошовий Запоріжжя, не є особою героїчною, але йому набагато важливіше — мучеництво людини, яка ступила з-за ґрат Соловецької в'язниці, маючи 103 роки.

Калнишевський залишився на Соловках ченцем, спокутувавши гріх свій перед випаленою Січчю.

Можливо, висновок безпідставно категоричний, але замітки ці зроблено на сторінках рукопису ПОЕТА, котрий судьботворчістю своєю дозволяє мені цей здогад.

Саме він, камінь з тюремних, а не соборових мурів, є Даниїловим, яким, за біблійним пророком, нищили ідолів.

о, сумуймо засмучені

.....

без останнього слова Василевого

Василь Стус, апостол української волності й мистець волею Господнею, котрий загинув у брежнєвських таборах і закопаний був на безіменному кладовищі, душа чия пречиста нещодавно упокоїлася на київському цвинтарі після всенародної літургії.

А скільки ж їх — од Шевченка Тараса й до Калинця Ігоря, хто змузичив і скривавив камінь Богом проклятих казематів!

нищечком питаймося

каплички безталанної слобожанської

* * *

Почорнілі склепіння Покрови відлунюють голосом Василя Мисика, поета сковородинівської вдачі, незбореної у сталінських катівнях;

Василя Бондаря, який знехтував смерть у німецькому концтаборі й сам покликав її з куц «розвиненого соціалізму»;

Станіслава Шумицького, чия стишена муза й натяком не загрожувала панівному свавіллю, — святенськи, потай забитого охоронцями правопорядку;

Андрія Чернишова, сумлінного дослідника й критика, що з пальців його перо вибили комітетчики держбезпеки.

І немає ліку думкам, придушеним в ошатній озії КГБ, яка гранітно-мармурово височіє неподалік зубожілої Покрови.

«Застійна доба» була — надто у провінції — добою активної тотальної колонізації мистецького терену охоронним відомством.

Хоч би що відбувалося у харківських письменників на початку сімдесятих, а спостерігач, офіцер КГБ Віктор Дейнека, був присутнім.

Держбезпека так щільно горнулася до красного письменства, що подеколи це справляло враження якогось кумедного злягання.

Знебарвлений «Прапор» — слобожанський часопис — редагувала така собі Наталя Черченко, дружина заступника начальника КГБ; на відділі прози порядкувала Ольга Мужижька, жінка підполковника КГБ Бабічева, й до речі — дочка секретаря Полтавського обкому; секретарювала — Аліна Фоменко, дружина відповідального партапаратника.

Тож чи міг «Прапор» набути бодай невизначених кольорів, не кажучи вже про жовто-блакитні!

Тож чи могли потрапити на шпальти його та й інших — можливо, не так інтимно опікуваних кагебістами журналів — Стус, Дзюба, Захарченко, Калинець, Сапеляк!

Тож чи дивина, що тоді, коли жовто-блакитні прапори майорять під дзвіницею Покровського собору, «прапорчанські» підголосники цькують Сапеляка із оскаженілістю «злодія в законі»!

* * *

*чогось мені бачиться
жита похилились
чогось мені та й знов бачиться
неправдонька нам судилась*

— звертається Сапеляк ДО ІКОНИ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ З ІКОНОСТАСУ СВ. ПОКРОВИ, перенесеної колись з приміського Курязького монастиря, де сповна чимало літ благоденствує в'язниця неповнолітніх:

звертається в АКАФІСТІ, пісні хвалебній, але з сумом і зневірою.

Втім, глибоко світською.

Уточнення не зайве, бо просочену духом Віри ЛІТУРГІЮ започатковано й завершено із євангельською несхитністю.

Лише у ПАВЗІ, скинувши вдавано церковні шати (адже ЛІТУРГІЯ над усе твір літературний), поет проговорюється рядком, який можна вважати за блюзнірство, а слід — за зматеріялізований жах усього життя нашого: *розшукується труп надії і сподівання*.

Поки в одній хоча б обителі замість благочинних служитимуть тюремники, поки в тюрмах — геть усіх! — не правитимуть благочинні (свідомо спрощую полярність соціуму), поти СЛОВО БОЖЕ не розкриється скарбницею духовости.

Василь БАРЛАДЯНУ

КОЗАК З КОБЗОЮ...

Виступ 15 березня 1991 року на вечорі творчості М. Осадчого
в будинку Львівського Відділення СП України

*«Лише та людина гідна шани і поваги,
яка безперестанку працює заради блага
Батьківщини, не звертаючи уваги ні на
які перешкоди й лихо».*

Дмитро Кантемір

На відміну від пересічного українця Михайло Осадчий існує у двох іпостасях — як пересічна людина, з усіма притаманними їй людськими слабостями, і як творець. Як пересічна людина, він має звичайну для більшості українців біографію: народився 22 березня 1936 року в забутому Богом і людьми селі Курмани, що в Недригайлівському районі на Сумщині. У 1958 році закінчив факультет журналістики Львівського університету. Працював за фахом, захистив кандидатську дисертацію — і 28 серпня 1965 року опинився у львівській в'язниці, яка була початком многоконцтабірної дороги. Інакше кажучи, як у звичайного українця, шлях М. Осадчого простий — з колгоспу в університет, а звідтам — у тюрму. Щоправда, десятки мільйонів українців проробляли коротший шлях — з сільської хати в тюрму — і на табірний цвинтар. Але на відміну від М. Осадчого ті мільйони, в більшості своїй, так і не сягнули думкою до усвідомлення того, за віщо вони потрапили до в'язниць. У Михайла Осадчого є надиво простий вірш «Віднайди себе душею», в якому, нібито між іншим, проілюстровано перехід пересічного українця в Українця з великої літери.

«Віднайди себе душею.
Відродити той момент,
Як звичайною межею
Бігав ще не дисидент.
Любувавсь промінням волі.
Відмикав шпихлір думок.
І з найвищої тополі
Зламував стрімкий чубок.
Грався в хованки в коноплях.
Смикав за кіски дівчат.
Був героєм між картоплі,
Дужим лідером ягнят.

З саморобного трампліна
Вбризкував у воду чуб.
І що є десь Україна,
Я в тім віці і не чув.
Дав би Бог, аби довіку
Й не почув, що є така.
Сильно мучить чоловіка,
Хто до неї привика».

Прислуховуючись до цих слів, кожний свідомий патріот пригадає зміст Шевченкового вірша:

«Мені тринадцятий минало.
Я пас ягнята за селом»,

адже «Дужим лідером ягнят» був і Михайло. Осадчий. Кінцівка щойно процитованого вірша асоціюється з Шевченковими словами про те, що для кожного українця другої

«Нема на світі України.
Немає другого Дніпра».

І ці асоціації не випадкові, адже майже кожний з нас може слідом за Шевченком повторити, що «історія мого життя складає частину історії моєї Батьківщини», тобто народу. І чим ближчі ми до рідної землі і народу, тим важче нам жити на цьому світі. Колись художник Михайло Жук сказав художникові Миколі Бурачеку, що «важко бути українським письменником, а українським художником можна бути хіба лише за якусь кару». У процитованому щойно вірші Михайло Осадчий уточнив — за яку саме кару можна бути українцем. . . Перебуваючи за ґратами, без надії на те, що колись в його присутності відбудеться вечір його творчості, він дійшов жакливого висновку — якби я не народжувався українцем, якби я не був українським хлопчиком, я б ніколи не карався в тюрмах. Повернімся знову до останніх рядків вірша «Віднайти себе душею». Згадуючи своє занадто українське дитинство, поет вимовляє страшні, але разом з тим і героїчні слова:

«І що є десь Україна,
Я в тім віці і не чув.
Дав би Бог, аби довіку
Й не почув, що є така.
Сильно мучить чоловіка,
Хто до неї привика».

Нащадок козацької старшини, про що свідчить саме його прізвище, Михайло Осадчий ще в материнському лоні кожною клітиною свого ества привик до України і через це зазнав сильних мук, про які міг би розповідати роками. Він належить до безко-

нечного ланцюга українських митців, що вже багато століть творять рідну культуру в тюрмах, у таборах, на засланнях. І одним з таких саме митців був Т. Шевченко. Щоправда, не все, створене такими митцями, навіть якщо й не знищене поневолювачами, стає доступним для загалу.

Влаштувуючи творчий вечір М. Осадчого, ми засвідчуємо те, що поруч з дозволеною придворною літературою існує література ув'язнена. І те, що творчість М. Осадчого навіть на шостому році т. зв. перебудови, з її демократичними советами, не стала приступна народові, дає нам підстави твердити, що ув'язнена література існує і бореться за волю й сьогодні. Щоправда, на волі, тобто до 28 серпня 1965 року, він встиг написати одну невеличку книжечку віршів «Місячне поле», весь тираж якої за вказівкою Львівського обласного управління КГБ було знищено. А в тюрмах створив близько 20-ти книжок — цілу бібліотечку «захалавної літератури». На Заході видано три. Це — художньо-автобіографічний нарис під назвою «Більмо» (1971), книга віршів «Quos Ego» (1979), збірка поезій «Скитський олтар» (1990). «Більмо» видано англійською, французькою, еспанською, німецькою, російською й китайською мовами. Можу назвати імена багатьох сьогоднішніх «клясиків» української советської літератури, які на своїх дачах утримували «перекладачів», аби їх соцреалістичні твори з'явилися в перекладах на мови країн соціалістичного табору. Михайло Осадчий жодного свого перекладача не бачив, не знав і не утримував: «Більмо» потрапило на Захід і стало світовою клясикою. У 1976 році французькою оприлюднено 100 bestселерів. Шостим у цьому списку було «Більмо». Протягом стосорокарічного існування газети «Нью-Йорк Таймс» її дописувачі двічі згадували українських письменників. Минулого року ця газета повідомила, що в Америці було обікрадено «українську поетесу Ліну Костенко» — і це про одного з найкращих поетів світу! А 19 вересня 1976 року в «Нью-Йорк Таймс» з'явилася невеличка стаття дослідниці советської концтабірної літератури Патріції Блейк про «Більмо» Михайла Осадчого. І це дає нам підстави заявити, що Михайла Осадчого можна не друкувати в ССРСР, можна ігнорувати його як людину, але не можна без шкоди для української нації викреслювати з контексту української культури і історії. Михайло Осадчий є! Його визнав світ. І він залишиться в українському літописі як явище, повз яке неможливо пройти. Поет, витончений прозаїк, науковець, публіцист-політолог — це той український материк, ім'я якому Михайло Осадчий. Його твори — художні документи життя нації, які

«...наче скита у полі,
Знайде хтось у кургані доби»,

що для нашого народу виявилася цілим століттям — двадцятим.

Поривчастим і страшним. Прекрасним, бо зустріли ми його могутніми голосами Івана Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського. . . На зорі цього століття підніс над світом малиновий поетичний спів наш Олександр Олесь, загравав усіма дзвонами святої Софії Грицько Чупринка, котрий уже в двадцять першому році впав на рідну землю, щоб оддати їй останнє — свою невинну кров. . . За ним, мов паростки до сонячного променя, потягнулися сотні. . . Поніс у могилу несподівані шедеври Мікельанджело нашої культури — Микола Зеров. Замок з глибоко враженим серцем надиво співучий Павло Филипович. Жертви, жертви. . . І Михайло Осадчий — одна з цих жертв. . . Бо ж біографії справжніх наших бардів, починаючи від Т. Шевченка, — воістину часточки історії нашого народу. І не тільки! У писаннях наших поетів сконденсована правда і мрія народу. Окрім цього, вони ще й проводирі на важкій дорозі до національного ідеалу. І кожний з них по-своєму усвідомлює це. Як, для прикладу, М. Осадчий:

«Складу всі ноші на рамена,
Які несе мій рідний край.
Розкрилю я його знамена, —
Хай тане лід і квітне май».

Ці слова він вимовив уже перед zenітом віку свого, а ноші народні склав на свої рамена в середині шістдесятих. Але до свого арешту Михайло Осадчий не усвідомлював себе носієм «народних нош». Він починав своє творче життя в час хрущовської відлиги. І заявляв про себе як про митця для мистецтва. Це підтверджує його ж анотація до «Місячного поля». Тоді він романтично писав: *«Спраги не можна тамувати довго. Людина щасливо припадає до прохолодного джерела, знаходить цілющий оазис у пустелі, а до тепні мадагаскарці п'ють свіжу воду з равеналю, не завдаючи дереву «болю». . . Духовну снагу люди черпають з криниці життя і праці, з пісні й любові на місячному полі мрії»*.

І легкокрилий хлюпінт змілілої Сули, і величаво-урочистий плін Дніпра, і золотий вогонь соняшника, і срібна стежка ракети — усе це джерело натхнення і дерзань. Поезія — крила, що пропінняють лет хіба з браком повітря чи життя на землі» (М. Осадчий. Місячне поле. Л., 1965, с.2).

Поет навіть не усвідомлював, що в 1965 люди з крилами в СРСР були вже зайвими: «хрущовську відлигу» ЦК КПСС обірвало і «політично запрограмувало застійні явища» («Радянська освіта». 11.12.1987). М. Осадчий попри свій естетизм одним з перших «шестидесятників» зрозумів, що нива життя українського народу занедбується і народ знову віддається на поталу кривді. І тоді, скаже він згодом:

«Схопивши чепіги часу,
Вів я борозну скільки сил!
Що то світ — я не знав одразу.
... Лиш спізнав під обвалами брил».

Та брили від віри в можливість служити своєму народові в рамках капееесівсько-конституційних обіцянок не вбили в М. Осадчому поета. Навпаки, нічим не виправдані знуцання над ним піднесли його до рівня кращих поетів свого покоління. Але, якби М. Осадчий не був талановитим художником слова, він залишився б в історії української культури як видавець і головний редактор унікального журналу «Кафедра» — одного з найкращих українських позацензурних журналів всього ХХ століття. «Кафедра» стала ворітьми до українського народу для неперевершеного після М. Коцюбинського стиліста — Анатолія Щербатюка, для поетеси європейського рівня — Раїси Лишої, для філософа-поета і публіциста Степана Гури та багатьох інших. Ці таланти, як відкинуті будівничими каміння, М. Осадчий вмурував у будинок української культури. І стіни цього будинку стали міцнішими та ще більш українськими. А це вже подвиг в ім'я безсмертя нації. Такі подвиги не забуваються. ... Але попереду ще багато праці. ...

Більшість віршів М. Осадчого сприймаються як народні думи, створені людиною, котра поєднала в собі життєвий і літературний вишкіл. Він, подібно до чумака з його ж думи, «до землі припадаючи слухом», чує, як «Тужить-плаче осіннім дощем... рідна ненька».

Ми бачимо Шевченкових «Байгушів», вчитуючись в рядки про природу й людей суворого Комі-краю, де страждав поневолений поет. Леліяти всі прекрасні паростки в чужині, де корінне населення теж тужить за правдою, — це традиційна риса української волелюбної культури. М. Осадчий написав тисячі віршів, серед яких сотні сонетів, але він увійшов у світову культуру, на жаль, через необізнаність світу з його творчістю, лише як автор «Більма».

«Більмо» — твір, якого українська література не знала. Це — біографія і художній роман. Це вершина, на яку спромоглася українська нація в кінці 60-х років ХХ століття, аби не бути нацією нікчем. За словами Раїси Мороз, «Більмо» — твір, в якому... Михайлу Осадчому» захотілося «бодай краєм ока подивитися за куліси ліхтарів» — прочитати одну чи дві анонімні статті про національне становище українського народу» (М. Осадчий. Більмо. Н.-Й., 1980, с. 8). Ми скажемо більше. «Більмо» — твір, який поєднує нашу літературу 60-х років з тим, що робили українські письменники початку ХХ століття. У нашій літературі був діяч, який залишив свій відбиток в українській культурі назавжди, —

це Михайло Жук. Він є основоположником українського символізму й екзистенціалізму.

У червні 1986 року на науковій конференції «Сучасна Україна» в Іллінойському університеті професор Романа Багрій прочитала англійською мовою наукову доповідь на тему «Мотиви екзистенціалізму і абсурду у творах В. Шевчука та М. Осадчого». Наша компатріотка не зазначила, що ці «мотиви» були продовженням «мотивів», які заклад в Україні видатний художник, поет, прозаїк і теж, як М. Осадчий, нащадок козацької старшини М. Жук. Пані Романа Багрій екзистенціалізм М. Осадчого ілюструвала уривками з «Більма». Враховуючи той фактор, що «Більмо», завдяки газеті «Ратуша», стало приступним українцям, спробуємо пояснити екзистенціалізм іншими творами М. Осадчого.

Між Михайлом Жуком (1883-1964) і Михайлом Осадчим (1936) відстань років. І порожнеча. . . Порожнеча, бо в українській літературі не знайшлося прозаїка, творчість якого стала б містком між творчістю М. Жука і М. Осадчого. Саме через це маємо лиш двох прозаїків-екзистенціалістів. М. Жук розпочав екзистенціалістську течію в українській літературі — якщо не в європейській! А М. Осадчий відновив її в українській літературі. І, на жаль, не має колег. Його повість «Шанхай-2» — епічна картина людської екзистенції-існування. Це — звичайнісінька художньо-філософська відповідь на запитання «Що таке життя?». Це — існування добра і зла. У повісті два головних герої: політ'язень Борис і колишня в'язнична наглядка Аня. Борис сприймає людей як братство рівноправних. Для Ані люди — «Ніхто» і «Хтось». «Хтось» утверджується, не гребуючи ніякими засобами, а ті, хто — «Ніхто», — не особистості, навіть будучи людьми з великої літери, тільки існують. І уваги варті лише особистості, тобто «Хтось», а «Ніхто» не варті ні співчуття, ні уваги. Аня пішла з посади наглядача на поклик зека Бориса, бо побачила в ньому «Когось». Борис стає жертвою деклясованих «Ніхто», бо шукав у кожній людині людину. Мріяв об'єднати людину дна з людиною, що має звання «Когось». І зіткнувся з екзистенціалістським фатумом існування, тобто неможливістю вирватися чи вирвати людину із замкненого і чітко визначеного кола існування. І саме в цьому особиста трагедія Бориса. Христа теж розпинали ті, в кому він бачив і рятував дітей Бога-Творця.

Повість «Шанхай-2», оповідання «Картуз», як і повість «Мій маленький принц», а також оповідання «Едуард і Катруся» та багато інших — зразки високої художньої філософії.

У повісті-феєрії «Мій маленький принц» М. Осадчий сягнув на таку височінь символічно-філософської художності, де поруч з ним уже немає жодного українського письменника. Можна було б сказати, що ця повість — гумористична історія України, якби від

неї не віяло тим сміхом, за допомогою якого колись козаки полегшували свої муки на лясських і турецьких палях. Так! Це нам за три останні століття тричі міняли націснальне ім'я. З русинів ми стали малоросами, а потім усі гуртом перейшли в українців. Наша земля була Руссю, Малою Руссю, Малопольщею, Юго-западним краєм тощо. . .

Це ми співали осанну зайдам, підносили їх до Великих Українців (Потьомкіних-Нечес, Кагановичів, Постишевих, Косіорів, Раковських і їм ність числа) тільки за те, що вони, зайди, вправно їздили на наших спинах. . .

Як тільки ця повість буде приступною загалу — вона стане хрестоматійною. І, читаючи її, ми крізь сльози будемо сміятися з себе, бо, сміючись, ми віримо у те, що ми, українці, ще запануємо на своїй Зеленій планеті, ім'я якій — Русь-Україна.

Повість М. Осадчого «Мадонна» викликала захоплення великого клясика нашої літератури Докії Гуменної. У листі до редколегії журналу «Кафедра» Докія Гуменна ототожнила героїню «Мадонни» з українською матір'ю взагалі, завдяки якій тільки й можливе існування українства.

Читач, який спробує знайти в прозі М. Осадчого тільки художні твори, не зрозуміє витонченої прози М. Осадчого. Треба спуститися з вершин навіяної советською «клясичною літературою» гармонії, життя до одвічного протистояння доброго і злого, до дисгармонії і тоді такі твори, як «Шанхай-2» М. Осадчого допоможуть зрозуміти сучасну людину, а відтак і творчість Михайла Осадчого як жорстоку правду про непримиренний антагонізм у світі, в одній людині Божого і сатанинського, тобто доброго і злого в оголеному вигляді.

Михайло Осадчий — поет, прозаїк, публіцист, у майбутньому притягуватиме увагу читача тим, що знав і розумів наше життя, був його інтерпретатором у художньому розумінні цього слова. І саме в цьому його велич, культурна цінність і громадянська мужність, без яких взагалі неможлива людина. Він, не маючи в руках дідової шаблони, розповідає світові про Україну, бореться за неї з допомогою поетичної кобзи. Знаючи особисто М. Осадчого, його патріотичне козацьке походження, можу сказати про нього, що він — козак з кобзою, яка є його могутньою шаблкою. Хочемо ми цього чи ні, але Михайло Осадчий саме такий. Іншого Михайла Осадчого Україна не витворить, бо їй для звільнення з московського ярма потрібні люди, а не людці.

Наука, дослід

А. ЩЕРБАТЮК

СПІВУЧАСНИКИ ОДНІЄЇ ІСТОРІЇ
(Фурурологічна вправа)

Передчуття катастрофічних подій і історичних катаклізмів неодмінно має посмак одкровення і тайни. Коли якийсь самовпевнений споглядач ставить себе над інтуїтивними тайнами буття і вдається до голих обрахунків — то це є свідченням не його особливого досвіду й об'єктивістської зверхности над предметом дослідження, а лише того, що цей історичний і просторовий куций відтинок, в якому наш спостерігач присутній, з його рівнем матеріального добробуту й захищености, сприяє саме такому родові зверхньої наставлености до решти світу — світу вже підкореного, або ще не до кінця підкореного, а тому ворожого.

Зважаючи на прийдешнє природне завершення величного експерименту XX століття, розпочатого якось в листопаді 1917 року, є підстави чекати нової хвилі екзальтованої фурурологічної активності серед інтелектуалів насамперед Європи, так чутливої і залежної від темних глибінних порухів, що передують вулканічним виверженням ірраціонального непередбачуваного Сходу; Америка, розцяцькована свіжими скальпами, щойно принесеними з чужого континенту, до подібної рефлексії все ще не надається. Вона залишається осторонь, впорядковуючи і сортуючи свою поганську здобич. Найбільш сприятливий період для правдиво історичної рефлексії сьогодні настав в кол. ССР, причому для однієї нації це період усвідомлення певного історичного кінця, а для інших — початок власного історичного досвіду, хоча нерозривний зв'язок смерті одного і початку життя інших ще не став доконаним фактом історичної рефлексії народів, які відзискують на терені гинучої імперії власну свободу. Але з певністю прийде час і факт цей стане самоочевидним і безсумнівним для всіх, тим більше, що чужа смерть завше вселяє надію в своє життя, а причетність до знищення відмираючого і тому ворожого має глибинну біологічну твірну основу, що залучає людей до вічного кругообігу життя.

Катастрофічні моменти історії дозволяють окремим досі приспаним націям віднайти свій захований стан духу, стан повернення до історії з примусових манівців експлуатації й облуди, якими

б ідеологічними чи морально-етичними, «релігійними» вищими вимогами їх не маскували визискувачі. Спроба «історичного матеріалізму», прищепленого на російському ґрунті, виправити циклічний історичний процес і зробити його лінійним рухом все зростаючого матеріального економічного виробництва, так званого «прогресу», зазнала краху, але чи не пов'язаний онтологічно цей прийдешній грандіозний крах з нібито своїм антиподом — торжеством, статичним тріумфом матеріального економічного виробництва, що його забезпечила і втримує досі своїми «морально-етичними» оболонками американська ліберальна демократія. Комплементарний зв'язок двох таких, здавалося б, відмінних, але пов'язаних прийдешньою катастрофою систем людського буття, є не випадковим. Поштовх для розвою обох атеїстичних систем дали одні й ті ж ідеї.

Ідеї Просвітництва XVIII ст., що мали вирішальний вплив на світогляд й політичне мислення творців американської демократії, досягли свого доконаного, хоча й запізнитого виду на американському континенті. Ці ідеї Вольтера й Руссо свого часу зруйнували попередні священні органічно-традиційні засади й історичний спадок, поставивши самовпевнений людський розум над сакральним сенсом культури на догоду сьогоденню; революційна ідеологія, яка все існує, а насамперед саму людину підпорядковувала суворим законам природи, призвела до зміни автократичного монархізму з його авреолею богоданності й передвизначеності республікою, в якій «суспільно-природній» фактор став засадничим щодо джерела державної влади. Тому й пронизав усі ідеологічні основи американської політичної системи голий безоглядний прагматизм, що прагне упорядкувати розбіжні інтереси різних суспільно-політичних прошарків суспільства задля не якихось химер цивілізації, а лише для так званого «процвітання» якнайбільшої і все зростаючої кількості представників середньої класи, середньої в усіх відношеннях, вся відвага, ініціатива й праця якої скерована на задоволення будь-яким коштом сьогочасних гедоністичних потреб. Знаменитий американський індивідуалізм, опертий на Деклярацію незалежності, консолідував націю емігрантів довкола права кожного змагатись за своє власне приватне щастя, оглядаючись на решту світу лише тоді, коли він якось перешкоджає реалізації цієї неймовірної ідеї, уніфікованої «американської мрії». Ця велика нація, сама того не усвідомлюючи, перебуває насправді поза історією, втручаючись в її глобальний перебіг лише як якийсь агресивно-врівноважуючий, стабілізуючий захланність інших конкурентів додаток. Допоміжність, вторинність існування американського фактора в світовій історії виявиться незабаром в часі реалізації нового історичного циклу з усіма деструктивними

проявами. Ці дві абрєвіатури — СССР-США — адаптовані й взаємообумовлені історичним циклом, в якому існувати незалежно і самостійно вже не можуть, — для такої зайвої розкоші нема жодної потреби й виправдання, звичайно, якщо знехтувати численними поправками до американської Конституції, які і є сакральною формулою республіканського, ліберально-демократичного щастя, до часу ізолюваного географічно від конвульсій Старого Світу.

І сьогодні, там, у США, як виглядає, вже немає достатньо кваліфікованих й відповідальних наглядців цього зрезервованого «раю», що нутром, інтуїтивно відчуваючи офірність власної ізолюваності задля вищих телеологічних цілей, серед загального блаженного механізованого благоденства й ідіотизму могли б на мить зупинитись і подивитись в обличчя правді, якою б жорстокою вона не була. Навпаки, правда, сама дійсність стала сьогодні об'єктом запаморочливого механічного розщеплення — лише «правду» про вигляд і стан загубленої в пустелі, імітованої советськими спеціалістами мішені передає на борт бомбардувальника, а звідти на сателітний ретранслятор телекамера «мудрої» бомби з лазерним наведенням — за мить перед тим як вибухнути. Для ремигаючого телеглядача і платника податків ця правда цілком прийнятна, розвага варта витрачених грошей. Він ще не здогадується, йому ще не пояснили, що електронна, постгуттенбергівська культура вже працює на його знищення, якому передуює осамітнення особи, осамітнення перед самодостатніми, торжествуючими механізмами, які вже *дивляться*, розглядають свого творця, свою жертву.

Від демократичного масового суспільства повернемося до тоталітарного масового суспільства, яким був і ще є т. з. СССР. Після європейської романтичної реакції на раціональний антиісторизм XVIII століття, останній таки знайшов свою форму трансформації у вигляді економічного матеріалізму на терені відсталості, зовсім не романтичної Росії; для торжества економічного матеріалізму, згідно з яким історична еволюція є лише наслідком певних економічних умов і законів, не випадково знадобилась саме економічно й культурно відстала Росія, маргінальний євро-азійський монстр, який щойно спробував звільнитись від автократичного монархізму. На цьому ґрунті ті ж самі раціоналістські ідеї, що дали вчасний поштовх розвою буржуазно-капіталістичного імперіялізму, призвели вже як чинник запізнїлий, реакційний, до постання московсько-большевицької імперії. Большевизм, перебравши імперіялістичну спадщину царської Росії, на засаді інтернаціональної концепції максимально розширив можливості експансії брутального російського націоналізму, що замість традиційних монархо-автократичних принципів творення й збереження змавпованої ві-

зантийської держави, тепер послуговувався для поглинання оточуючих народів концепцією тотального удержавлення всіх сфер людського буття. Комунізм, що як ідея народився в боротьбі з капіталом, в обтяженій февдальною «общиною» Росії, став формою довершеного державного капіталізму, де експлуатація по суті замінена експропріацією в народі вже не якоїсь «додаткової вартості», а всього виробленого матеріального продукту партійною і адміністративною верхівкою та військово-промисловим комплексом, що є опорою режиму. З іншого боку, комунізм, що заперечував ідею держави, тобто ідею ієрархії, нерівності і експлуатації, зробив тоталітарну державу інструментом максимальної експлуатації одним народом інших, вичерпавши остаточно як можливості власного «успільненого» плебсу, так і можливості самої облудної соціальної системи, покликаної творити страхітливую *соціальну* ієрархію з підкорених народів. Системи вистачило якраз на один людський вік. Економічна потуга, здобута числом фантастичних жертв сталінського терору «колективізації-індустріалізації», знадобилась лише для короткотривалого «свята» нової кляси диктаторів, політика яких сьогодні полягає в тому, щоб зберегти «статус-кво» — свої палаци, спецпостачання, партійні апартаменти, протиатомні сховища й охорону всіх награбованих скарбів і самих себе від обдурюваного впродовж 70 років ідейкою земного «раю» конгломерату з російського й підімперських народів.

Експансіоністська зовнішня політика пояснюється не якимсь особливим інтернаціоналістським «ідеалізмом» російського народу, а якраз злидненням станом духу цього згібридизованого, штучного народу, що дозволяє використовувати себе як фактор удержавлений, «русский», для поширення грабунку, й панування над іншими народами партійної верхівки, посталої із власних надр, та всіх її лакеїв з числа поневолених народів, що не проминули з радістю приєднатись до цього «свята під час чуми». Референдум про «оновлений» Союз, який відбувся в березні 1991 року, — це не що інше, як спроба партійних власників підімперських народів СРСР якось легітимізувати своє право на це «свято» і відтягнути крах системи, без якої їхнє існування неможливе. І слід їм віддати належне: попри кризовий стан всіх соціальних й економічних структур, значна частина «мас» підімперських, розбещених соціальною брехнею, ототожнюють вже самих себе з цією системою безоглядної демагогії, соціального паразитизму, безвідповідальності, злиднів та взаємної ворожнечі і готові стати співучасниками останнього акту цієї спроби зупинити плин історії. Вже тепер видно, що для протидії антиімперським тенденціям буде використано кремлівськими «спадкоємцями» ідей Маркса традиційний великоросійський шовінізм, чорносотенний рух, і, звичайно, хоругви

православної Церкви, — разом з танками, гелікоптерами, отруйними газами. Інших засобів, що припинили б параліч й дезорганізацію репресивної диктатури партійних «ієрархів», просто немає.

На загальний подив цитадель західного світу — США — не лише не сприяють дезінтеграції свого небезпечного державно-капіталістичного антипода, а всіляко пом'якшують, гальмують цей процес. Попри свою технологічну й фінансову перевагу США підтримують всіма можливими засобами уже шкідливу для них самих відносну рівновагу в світі, яка була результатом Другої світової війни. Але ж історія не стоїть на місці, і той, хто в цьому бурхливому потоці зупиняється в силу суворих реальних обставин — як це відбувається з советсько-російською імперією, і той, хто зупиняється поруч гинучого — як це роблять США, керуючись надмірною обережністю і боягузством, — обое потрапляють в небезпечну залежність один від одного. Така міжнародня стагнація, підтримуючи існування кремлівської імперії, загрожує неминучим вибухом — тим руйнівнішим, чим довше його будуть стримувати. Водночас, остерігаючись якихось гіпотетичних льокальних конфліктів у розчленованому ССРСР, Вашингтон, з його ілюзіями про вигідне співробітництво з советським реформованим «союзом», тобто підремонтованою й «перебудованою» советською імперією, пасивно залучає себе до наступного історичного катарсису, заодно гублячи рештки власного авторитету в очах поневолених народів, втрачає свою стратегічну перевагу, яка не може бути постійною, адже фінансові катастрофи, залежні від «льокальних конфліктів», і то не обов'язково в ССРСР, є типовими для ринкової економіки. Виглядає, що наступні «пустельні бурі» не будуть так успішно завершуватись, — зрештою, справа не в нафті, а в глибокій органічній відразі й неприйнятті носіїв західної культури іншими носіями відмінної культури. І хоча іслам, як і християнство, на засадах якого постала західня цивілізація, походять з одного монотеїстичного джерела, це велике і невідпавкове розщеплення світових релігій і культур викристалізувалось і тепер досягає все більшої страхітливої напруги й протидії біля самого свого витoku. І якщо советська імперія, нехай навіть в куцому вигляді, буде збережена, гльобальна стратегія її напевно залишиться незмінною — багатому, передовому Заходові Росія може протиставити лише свою військову потугу й виснажливі провокації «льокальних конфліктів» скрізь, де це лише можливо, а особливо там, де присутні інтереси США.

Справа в тому, що світ зараз переживає не якусь організаційну, державно-структурну кризу. Світ переживає кризу культур. І прагматизм цивілізації народів Заходу так само мало підстав має для того, щоб бути абсолютним репрезентантом вічних моральних

істин, як і хворобливе напіврелігійне мрійництво російських революціонерів, що скінчилося большевизмом. Капіталістична цивілізація так само, в ім'я життєвих насолод якнайбільших уніфікованих мас людей, вбиває Бога, як це робить атеїзм комуністичний. Зрештою, так званий «соціалізм» є заслуженою карою за моральний переліт і деградацію християнської культури в XVIII сторіччі, коли в ім'я технічного прагматичного переродження цивілізації людину було відлучено від напруженого внутрішнього духового пошуку й життя. Замість Бога релігійних одкровень постав його антионтологічний заміник, механічний Голем індустріальної цивілізації, бог екстравертний, експансивний і деструктивний. Ставши на шлях технічного преображення зовнішнього світу, людина вже була рокована пройти цей шлях до кінця. Зрештою, втеча від внутрішнього духового начала в зовнішню поборювану і розщеплювану матерію закінчилась сміховинним й водночас зловісним результатом — відкриттям певної захисної, запобіжної властивості розщеплюваної матерії, що загрожує знищити свого надміру цікавого експериментатора.

Енергетичною незбалансованістю, занепадом саме духової енергії можна пояснити глибоку кризу культур Сходу і Заходу, їх евентуальне протистояння в апокаліптичній протидії, в результаті чого, на рештках індустріального варварства постане якась нова Культура, символами якої будуть не лазерні теле-бомби, не хворобливе підглядання в дослідницьку шпарину за Природою, а нарешті примирення і співжиття з нею. І, зрештою, знищення декорацій саме цієї драми зовсім не означає цілковитої втрати інтересу в людей до драматургії історії, що, як звикле, в кінці кожної трагедії передбачає певний катарсис. . .

II

Передчуваючи цей катарсис, з кожним днем починаємо все більше усвідомлювати, що живемо в центрі якогось велетенського геополітичного зсуву. Центр цей ще не визначився остаточно, він рухомий і непостійний, але сили протидії цьому рухові карколомних напластувань народів мають вже виразне своє джерело. Сам цей центральний гордіїв вузол теперішньої протидії історії, ініціювавши необхідні зміни для власного «оновлення» й подальшого розвитку, не врахував можливостей й перспективи наслідків цього руху, і замість оновлення викликана лавіна загрожує знищити його. Тому-то вчорашні «реформатори» заповзялися зупинити тиск лавіни, вдосконаливши саму загату режиму, перетворивши його з тоталітарного знову в авторитарний.

Справжній авторитаризм неможливий без ідеї провіденціальної, духової, і вся сила марксизму, яка пішла на те, щоб знищити, викрити людський дух, насправді розчистила місце для відновлення провіденціальної ідеї, вбивши всі конкуруючі слабосилі ідеологічні напрямки. Ця провіденціальна ідея сьогодні рішуче формується як національна ідея певного великого народу, народу-«мученика», що протиставив себе всім іншим підкореним невдячним народам якраз своєю особливою, недосяжною для інших духовістю.

Бог релігійних одкровенень благополучно відійшов з Росії, піднесення економічних законів до божественних основ буття теж не стало верховним принципом життя, і тепер на задимлених руїнах індустріальної державно-капіталістичної формації все готове, щоб перейнятися перед лицем процвітаючого буржуазно-ліберального світу почуттям власної фатальної виняткової жертвовності. І якщо соціально-релігійне преображення всієї людської цивілізації на марксових засадах виявилось безуспішним — тим гірше для цієї ситої, зажирілої цивілізації, з її магією машин, що підмінюють справжнє буття. Варварська деструктивна стихія в останньому нищівному ривкові освіжить власною жертвовною і чужою кров'ю, завершить гідно цей історичний *християнський* цикл самогнучої буржуазної культури. Такі інтенції, покищо не-смілі й інстинктивні, все виразніше проступають у зверненнях цьогочасних індукторів російського націоналізму.

Спроба «реформаторів» використати державний апарат — «совети» як противагу партії для розбурхування суспільства дала певний результат. Чергова провокація режиму дозволила вивільнити значну частину громадян російської імперії із стану летаргічної загипнотизованої байдужості перед лицем однопартійної тоталітарної системи, і тепер залишилось каналізувати розбурхану енергію спровокованих «мас» в потрібне для партійно-державної номенклатури русло. Остання, як це бачимо з фактів, активно намагається ідентифікувати себе з російським націоналізмом, залучаючи до гри також Російську Православну Церкву, і вже цим самим формуючи образ свого протидіючого ворога — насамперед колоніальні національні меншини, котрі в силу їхнього примітивного егоїзму й невдячності хочуть залишити напризволяще перед рештою світу ними ж пограбований великий російський народ, котрий залишається єдиним і останнім правдивим, чистим, історичним *християнським* чинником, здобувши це право силою зброї і насамперед духу на $\frac{1}{6}$ поверхні планети. І, зрештою, що можна протиставити невдячним втікачам з чужої для них історії до принад загниваючого, прагматично-деградованого бездухового західного світу, крім своєї духової, місійної винятковості?

Ця остання козирна карта буде обов'язково рано чи пізно розіграна Москвою, бо там не можуть не розуміти, що духово-інтенційне панування над людськими душами, а отже й тілами, є вирішальним фактором в їхній спробі зупинити плин історії й цивілізації, якщо ж це не вдасться — логічним буде знищити цю цивілізацію, надавши їй сенс допоміжного жертвового фактора і тла для реалізації містичної, величної місії новітнього обраного для апокаліптичної завершальної есхатолії народу. Зрештою, тотальна руйнація і є тим омріяним всіма рабами своєрідним преображенням ворожого матеріального світу, інтимним зверхнім єднанням гвалтівника-самогубця із своєю жертвою. Більш розкішнього об'єкту для подібної витонченої історичної насолоди як zdeградована і вже антихристиянська по своїй культурі цивілізація Заходу годі шукати.

Дотеперішні й теперішні примітивні дослідники еволюції політичного життя СССР оперують категоріями *свого* світу й відповідно детермінованого прагматичного мислення. Вони досі за всіма провокаціями й грою режиму не спромоглись побачити його справжнього прихованого обличчя. Вони все знають про терор, знають наскільки менше споживає продуктів і менше посідає житлової площі «радянський» середній громадянин. Вони знають, як мало й погано він живе, але вони не знають головного — що далі змушує цього громадянина залишатись в такому принизливому нібито стані. Справа в тому, що цей підімперський «гомо советікус» — це насамперед російський «гомо», який у своїй більшості не мислить себе поза цією системою, без якої дійсно він стає індивідуально жалюгідним і беззахисним, а єдина його перевага і сила, що змушує рухатись, жити й боронитись, — це ненависть, поєднана зі страхом. Ці два чинники уміло використовуються режимом залежно від зовнішньо-політичної ситуації, а сьогодні прийшов час підготовки й прориву назовні, на сусідні народи однієї із взаємопов'язаних домінант — руйнівної ненависти, адже ж, коли об'єктом неможливо оволодіти, його знищують, на цей раз вкупі із самим собою. В разі ж стабілізації режиму, соціальний організм традиційно отримує інший об'єкт уваги — сам режим, всі незбагненні містичні функції якого оповиваються, не без допомоги спеціальних інститутів насильства й пропаганди, амбівалентним й глибоким почуттям поваги, страху й навіть якоїсь вже мазохістської любови. Такою є механіка панування над душами, закладена в саму основу цієї своєрідної цивілізації, що тепер оновлюється, відсікає від себе всякий людський субстрат, особливо іонаціональний, що не був до кінця знищений і тепер не кориться визначеній механіці функціонування — потворний організм самоочищується. І саме для інспірації такого очищення й

одужання імперського знадобилось, було інтуїтивно намацане і викликане внутрішнє провокативне протиставлення, зіткнення двох взаємообумовлених й злитих, комплементарних чинників цієї системи — партійного й державного апарату. Це бо була найдосконаліша провокація наприкінці ХХ сторіччя під назвою «перестройка», в результаті якої Центр після імітованого свого розщеплення знову пробує оживати і консолідувати на міцних великодержавних, націоналістичних засадах, провівши водночас чітку маргінальну лінію для всього ворожого, непридатного для функціонування специфічного соціального організму, для всього «нерусского», що треба відсікти або знищити.

Найцікавішим у цьому «оновленому» організмі буде остаточний симбіоз носіїв відверто атеїстичної ідеології з Російською Православною Церквою, якщо можна ще надалі називати «церквою» клерикально-державну, розбещуючу народ структуру, розбещуючу — залежно від потреб замовника-атеїста — пароксизмами страху або ненависти. Останній такий спазм було свідомо спровоковано в часі Другої світової війни. Але якщо нагородою «товарища» Сталіна за пароксизми ненависти до німців, інспіровані серед іншого й Церквою, була поблажлива, за бенкетним столом висловлена чергова геніальна думка, що російський народ є «найвидатнішою нацією з усіх націй, які входять до Советського Союзу», — то сьогодні таких подачок для порятунку вже замало. До «найвидатніших» вже почали зараховувати на сторінках «Молодой гвардии» і «Нашего современника» також українців і все ще живих білорусів. Та й масштаби новітнього підготованого світового конфлікту і засоби реалізації цього чергового зрушення народів й культур будуть зовсім іншими, якісно і кількісно відмінними.

Циклічність історичного процесу полягає якраз у тому, що ці повторення захоплюють в свої цикли все більше учасників, все більший комплекс взаємопов'язаних чинників, суб'єктів історії, і тих народів, що цими суб'єктами лише намагаються стати, — попри всю принадність для декого остаточності рішень, прийнятих в Потсдамі та Ялті. І сьогодні видається, що вже все необхідне зроблено для підготовки прийдешнього прориву, викиду назовні надміру напруженої сконцентрованої деструктивної енергії, зумовленої вже не конкуренцією за «життєвий простір», а за простір *історичний* поміж двома державно-політичними системами. Сьогодні російсько-советська імперія вже відверто працює на підготовку катаклізму, працює напружено зсередини, з інтелектуальних надр, процес накопичення необхідних матеріяльних чинників цього наступного катаклізму вже завершено, залишилось забезпечити його ідеологічну інспірацію й необхідність.

Зрештою, саму історію слід розглядати як спробу протистояти

плинові лінійного часу — і всі дотеперішні спроби зберегти якнайдовше спосіб існування певних комплексів державно-політичних структур завершувались незмінно — дискретним творчим і водночас деструктивним проривом в новий вимір соціального й культурного організованого життя. Залишалась так звана «історія» — пам'ять про ці дискретні, зафіксовані в предметах матеріальної культури переходи. Цей лінійний рух, залишаючи після кожного стрибка згарища й руїни, відбувався досі в майже безмежному просторі християнської мітології. Занурена в матеріальний світ людина, причаплена всіма його детермінантами, завше керувалась на своєму шляху ідеєю кінця цього виснажливого шляху — на небі, або навіть на землі, послуговуючись марксовою травестією християнства. Але виглядає, що досі ніхто так серйозно і не повірив, що все, привнесене з цієї ідеєю в історію і світ, є скероване насправді *проти* цього світу, і зовсім не призначене для його вдосконалення, як би ми глибоко, до самозабуття не заглиблювались в його матеріальні глибини. Ідея вульгарної лінійної історичної безкінченності, реально обмежена двома неймовірними, непідвладними нашому пізнанню актами — першим і другим, «останнім» *пришествям*, — викликала до часу належну пошану і необхідний страх, дозволяючи далі перебувати на безпечній віддалі від цієї нав'язаної нам незбагненої ідеї пришествия. Але сьогодні вже не можна не зауважити певний сенс реалізації цієї ідеї, не можна не зауважити запрограмованого самою християнською есхатологічною ідеєю прикінцевого прискорення цього руху лінійного — і можна лише здогадуватись про жах, який викличе хоча б наближення, маніфестація правдивих ознак приходу того, колись обіцяного, вже позаісторичного трансцендентного акту. Адже справа не в біологічній нашій скінченності і не в накопичених на всяк випадок мегатоннах. Справжній жах може викликати лише справді людське розуміння безнадійно змарнованої можливості, необхідності починати свою жалюгідну і бездарну історію з самого початку. Тому що з усього щедрого розмаїття запропонованого історичного сценарія ми зреалізували лише одне — понуре, пихою й інстинктом самозбереження заблуканого в пустелі іудейського крихтнього народу, зумовлене драматичне тяжіння до есхатології. І чи варто було задля вже існуючих і прийдешніх куп радіоактивного сміття відмовлятися від дохристиянської античної ідеї кругообігу, досконалої *нашої* величної ідеї циклічності життя, прориваючи його оболонку чужою і ворожою ідеєю «добра-зла», принесеною у світ нібито не для обману й розподілу, а для свободи вибору й, очевидно, наступного «вільного» творчого історичного розвитку всіх обманутих на догоду богообраних. «Свобода» історичного плину, окреслена християнською есхатоло-

гічною ідеєю, вичерпала себе, зіткнувши під кінець людину не з її Творцем, а з очевидним і безсумнівним фактом несвободи, самообману і сліпої гедоністичної залежності від примітивної тваринної зажерливості, прикритої серпанком «західньої цивілізації», підвладності законам чисто механічним, біологічним — сп'яніння від води, перетвореної у вино 2 тисячі років тому, виявилось болісним й короткотривалим. Зрештою, в цю нісенітницю ніхто ніколи й не вірив, бо правдива свобода — це не фізична історія чи зовнішня дія. Свобода одноразова й неповторна, *особистісна*, внутрішня і позачасова. Вона й надалі залишається недосяжною ідеєю Абсолютного Знання, актом констатації нашої відрази до неї.

Сьогодні ми можемо лише з певністю сказати, що це була історія про добування насолоди, підкріплюючої головної складової рефлексу буття, яке насправді не має жодної іншої «вищої» вартості і виправдання. Вона самодостатня, ця історія повторення і самообману, що ще триває, наближаючись до свого кінця, нашого з вами пробудження з чужого нав'язливого сну. Пробудження неминуче, але оскільки нам не потрібна свобода страждання, люди-на далі шукатиме забуття саме в такій історії.

І те, що останній бунт не вдався, якраз і свідчитиме про неминуче торжество життя, повторення. Свідчитимуть самі радіоактивні руїни про короткотривале специфічне масове збочення, своєрідний індукований психоз дематеріалізації природи за допомогою машини. В основі ж збочення було поставлено розп'яття плоті, бунт проти природно-органічного, цілісного, родового. Збагнувши нарешті цю нескладну правду, ми розпічнем з самого початку на руїнах чергового храму. . .

Червень 1991, Варшава.

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

Петро СТЕЦЮК

УКРАЇНСЬКА ПРАВОВА ДУМКА НА ЧУЖИНІ І ПРОЦЕС ПОБУДОВИ СУВЕРЕННОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Процес побудови суверенної національної Української держави, початок якого, безперечно, закладено 16 липня 1990 року прийняттям Декларації про державний суверенітет України і реально підтверджено рішенням парламенту Республіки від 24 серпня ц.р. про утворення самостійної держави — України, набирає все більшого розвитку. Для українського народу настав воістину історичний час — час реалізації багатовікових державно-незалежницьких стремлінь, що безумовно вимагає сьогодні мобілізації всіх здорових сил української спільноти. Реалізації даної ідеї сьогодні, як на наш погляд, повинні бути підпорядковані дії усіх політичних і громадських утворень на Україні, усіх свідомих «громадян України» як на рідній землі, так і за її межами; на вівтар справи побудови і утвердження суверенної української державности сьогодні мають лягти всі духові здобутки нашого народу, творені ним протягом багатовікової, але, на превеликий жаль, в абсолютній більшості своїй бездержавної історії.

Безперечно, що у вищезгаданих процесах чільне місце відведено здобуткам української правової думки взагалі і зокрема — української правової думки на чужині. Остання, в силу загально-відомих об'єктивних і суб'єктивних причин, не тільки змогла зберегтись і найти сили для дальшого розвитку (будучи відірваною від рідної землі і поставленою в жорсткі умови відсутности власної національної державности), а й виконала у певному розумінні місію національного хоронителя «вогнища» української правничої науки протягом останніх семидесяти років. Про це сьогодні свідчать видання різних українських наукових інституцій в діаспорі, серед яких вагоме місце належить науковим працям, виданим «патріярхом» українських наукових інституцій на чужині — Українським Вільним Університетом у Мюнхені. Варто пригадати, що біля витоків УВУ стояли такі відомі державні діячі і одночасно вчені-правники як Станіслав Дністрянський, Володимир Старосольський, Михайло Лозинський, Ростислав Лащенко. Тут працювали і примножували нашу національну науково-правничу скарбницю Отто Ейхельман, Лев Окіншевич, Юрій Панейко, Олександр Юрченко, Василь Орлецький, Матвій Стахів, Сергій Шелухин, Андрій Яковлів і інші відомі вчені-правознавці.

Сьогодні настав час повернення на Батьківщину наукових здо-

бутків декількох поколінь українських вчених-правознавців. Але повернення не повинно обмежитись тільки появою наукових праць українських вчених на полицях книгарень чи університетських бібліотек. Багато із цього здобутку сьогодні може і повинно послужити справі розбудови української державности. Мова може йти, насамперед, про проблеми конституційного і державного будівництва на Україні, важливість вирішення яких сьогодні очевидна. В цьому напрямку загальнонаціональної справи не втратили своєї актуальности окремі наукові праці В. Старосольського, О. Ейхельмана, М. Лозинського, Ю. Панейка.

Не менш важливою у справі оновлення (відродження) української правової науки на Батьківщині, що прямо пов'язане із загальним процесом побудови суверенної національної Української держави, є потреба використати наукові праці інших вчених-правознавців на чужині. Насамперед це стосується досліджень у галузі історії українського права. Адже загальновідомим є те, що саме ця ділянка вітчизняної правничої науки зазнала особливого нищення і спотворення на Україні в період тоталітарного режиму. Ціла плеяда українських вчених на чужині декількох поколінь працювала і працює над даними проблемами, твердо вірячи у той день, коли здобутки їхньої праці служитимуть українському народові на рідній землі. Серед них С. Баран, В. Гришко, Р. Лащенко, Л. Окіншевич, М. Стахів, Я. Падох, М. Чубатий, С. Шелухин, А. Яковлів і інші.

Питання розвитку української правової думки на чужині, її вплив на визвольні змагання українського народу в 30-50 роках, а також на розвиток загальнодемократичних процесів на Україні в наш час, чекають на своє дослідження. Принциповою засадою у вирішенні даної проблеми, як на нашу думку, повинна стати наявність комплексного (всеохоплюючого) підходу у вивченні даних проблем, тобто дослідження розвитку правової думки не тільки в тих наукових інституціях, які сьогодні плідно працюють на даній ниві (наприклад: Український Вільний Університет, Українська Вільна Академія Наук і т.д.), а й в тих, які працювали над її формуванням колись (Українське Правниче Товариство у Празі, Українська Господарська Академія тощо).

Д. С.

НЕЗВИЧАЙНИЙ ЛІТНІЙ СЕМЕСТР

Вітри перемін в Українському Вільному Університеті, які все відчутніше повівали на зламі 80-90 років, стали особливо помітні у ювілейному для УВУ 1991 році. Здається, ще ніколи від часу переїзду університету до Мюнхену і розміщення за його нинішньою адресою на вулиці Пінценавер 15, в його аудиторіях не було

так багато молоді одночасно зі Сходу і Заходу, не лунало такого розмаїтого багатоголосся українського юнацтва. Традиційно університет орієнтувався на заглиблене вивчення українознавчих дисциплін юнаками й дівчатами з країн української діаспори. Це засаднича традиція — і університет не відмовляється від неї сьогодні, не відмовиться і завтра. Проте, вірність традиції зовсім не означає відмову від усяких перемін. Університет є не тільки Вільний, тобто зорієнтований на гуманістичні цінності вільного світу, а й Український: все, що відбувається в Україні, торкається структури, програми університету, контингенту студентів і викладачів.

Особливістю літнього семестру 1991 року був незвичайно високий відсоток студентів з України. Вони репрезентували університети й інститути ряду міст нашої Батьківщини, передусім Києва, Львова, Харкова і Одеси. Із загальної кількості зголошених на літній семестр 360 осіб на Україну припало 90%. Ці цифри промовляють багато про що. Передовсім, про зростаючу популярність університету в Україні. Досвід відбору стипендіатів для навчання в УВУ засвідчує, що в жодному конкурсі до жодного з великих університетів України молодь не виявляла такого бажання потрапити до числа зарахованих, як до УВУ нинішнього року. Частково це гаряче бажання зумовлене великою цікавістю молоді України до Заходу взагалі і до культурно-наукових інституцій української діаспори зокрема. Але це тільки частково. Бо основна причина їхнього прагнення — це все ж таки знання; незасмічене большевицьким сміттям українознавство, а не західній добробут і екзотика міст Баварії. Ці цифри, по-друге, вказують на те, що падають перепони для переїзду молоді з України на Захід, і «залізна завіса» істотно поіржавіла. Незважаючи на кількаразове подорожчання квитків на поїзди, а особливо на літаки, та й на традиційні для совітів проблеми з паспортами і візами, рекордне число молоді таки дісталось до Мюнхену.

У керівництва УВУ були чималі проблеми з розташуванням приїжджих. Частина хлопців жила в наметах. Бібліотека УВУ не завжди вміщала всіх бажаючих працювати в читальній залі. Тіснувало було і в Українському інтернаті. Проте, ніхто не залишився голодним і всі мали дах над головою. Малий територією університет зробив у рік свого 70-річчя велику справу.

Слід відзначити велику активність студентів. Відсоток відвідування лекцій на обох факультетах (філософічному і правничому), на педагогічних і українознавчих курсах був високий; студенти ставили багато запитань, часто лекції закінчувалися диспутами, які виходили за межі академічних годин. Половина всіх слухачів закінчила вищі школи в Україні, деякі з них склали заяви до деканатів про своє бажання писати під керівництвом професорів УВУ магістерські й докторські дисертації з історії, філології, політології, права, економіки, мистецтвознавства. Ректорат

УВУ для викладів запросив цього року основний склад своїх звичайних і надзвичайних професорів. Були запрошені також висококваліфіковані фахівці — професори і доктори наук: Степан Козак і Володимир Мокрий з Варшави (літературознавство), Микола Мушинка з Пряшева (етнографія), Юрій Бача і Юрій Муличак з Пряшева (літературознавство і мовознавство), Дмитро Степовик з Києва (мистецтвознавство), Іван Лоб'юк з Яс у Румунії (мовознавство). Одним словом, нинішній рік є також свого роду рекордним за кількістю і якістю запрошених викладачів гуманітарних українознавчих дисциплін з країн Східної Європи. Були зіставлені погляди і концепції різних шкіл на суспільну історію й історію культури України. При всій різноманітності цих поглядів, викладачі УВУ як із західних, так і східних країн відкидають збанкрутілі, фальсифіковані концепції «спільного» походження трьох східнослов'янських народів від так званої «общерусской народності» і всі інші ідеологічні стереотипи, покликані увічнити колоніальну залежність неросійських народів від «старшого брата», тобто імперіялістичної Москви. Тематика викладів була дуже широка, фактично репрезентуючи увесь спектр гуманітарних і правничих наук, а також деякі природничі науки (напр., географію). Хронологічні рамки явищ історії та культури України також були досить обширні — від праісторії українських земель до сучасності.

На початку серпня до Мюнхену прибуло 12 викладачів суспільних наук з вищих шкіл Львова, Тернополя, Івано-Франківська та Дрогобича. Більшість з них — це кандидати наук (магістри), доценти; деякі очолюють катедри й деканати у своїх навчальних закладах в Україні, або ж є заступниками завідувачів і деканів. Можна сказати, що вперше в стіни УВУ прибула еліта доцентури з галицьких міст України. Керівництво УВУ не знало, що саме і як викладають ці фахівці своїм студентам в Україні, але без жодних застережень прийняло їх в аудиторіях, згідно з їхнім бажанням вислухати виклади найважливіших дисциплін, які традиційно викладаються в УВУ.

Університет поставився до них, як до колег, як до бажаних гостей і організував для них максимально насичену програму лекцій, прочитаних як постійними професорами університету, так і запрошеними на літній семестр 1991 року. З обміну думками між викладачами УВУ і прибулими викладачами з України (а такими обмінами, як правило, закінчувалися лекції) випливає, що в позиціях суспільствознавців України (принаймні тих з них, які прибули до Мюнхену) є багато розуміння засадничих концепцій вільної української думки на Заході.

Під час літнього семестру відбулися загальні збори професорів і викладачів обох факультетів, також звичайні збори професорської колегії і членів академічної громади УВУ. Ректором УВУ знову обраний доктор права проф. Теодор Богдан Цюцюра, проректо-

ром — д-р філософії проф. Петро Гой. Деканом філософічного факультету — д-р філософії проф. Григорій Васькович. Деканом факультету права і суспільно-економічних наук — д-р права проф. Зиновій Соколюк. В обговоренні звітів ректора, проректора і деканів активну участь взяли постійні і запрошені викладачі. У виступах відчувалося глибоке усвідомлення того факту, що УВУ є тепер на порозі нових важливих завдань, зумовлених наростанням змін на нашій Батьківщині, в Україні; приїздами все більшої кількості молоді з України й української діаспори для завершення академічної освіти, а то й для написання під егідою учених УВУ магістерських та докторських дисертацій.

У цьому зв'язку обговорювалися проблеми поповнення фондів УВУ і розширення його площі, зокрема, побудови нового корпусу біля теперішнього будинку. Ці важливі, а може й невідкладні, пекучі проблеми були також у центрі уваги розмов керівництва УВУ з високими представниками Міністерства праці, родини і соціального забезпечення Баварії, які відвідали УВУ 22 липня 1991 року. Державний секретар міністерства пані Барбара Штамм й інші урядовці зустрілися для ґрунтовної розмови з студентами в головній залі УВУ, відповіли на їхні запитання, а також самі цікавилися процесом навчання в УВУ, їхніми враженнями від Мюнхену і Баварії, становищем студіюючої молоді в Україні і в країнах поселення українців. Барбара Штамм відвідала намет, де жили студенти, а інші урядовці побували в Українському інтернаті. Уряд Баварії виявляє зацікавлення позитивною, конструктивною ролею УВУ і виявляє бажання і надалі надавати йому значну фінансову підтримку. Її, однак, замало з огляду на обшир проблем, які стоять перед університетом, тому допомога громадян, пожертви, фундації для УВУ є дуже важливими умовами його подальшої успішної праці.

Дмитро СТЕПОВИК

ПІЗНАВАЛЬНІ ПОЇЗДКИ ПО БАВАРІЇ

У 1991 навчальному році основну увагу було звернено на навчальний процес: курс лекцій на літньому семестрі був насичений, університет був повний студіюючої молоді. Проте Баварія є Баварія, і обмежитися тільки краєвидом вулиці Пінценавер, де розташований Український Вільний Університет, було б невіправдано, — навіть при найбільшій увазі до науки. Завдяки керівництву Університету — при найтіснішій співпраці і допомозі Фундації УВУ у США (а практично це виглядає — завдяки заходам віце-ректора УВУ і президента Фундації УВУ у США проф. Петра Гоя) професори і студенти могли відвідати цікаві куточки

Баварії: цікаві самі собою, а також тим, що там писалися ті чи інші відрізки історії українсько-німецьких і українсько-баварських зв'язків (у дужках зазначимо, що недавнє побратання Києва з Мюнхеном, яке, до речі, високо цінує баварська громадськість, у чому неважко переконатися, відвідуючи Мюнхен, — має солідне історичне підґрунтя, яке сягає XI століття, коли онука великого київського князя Ярослава Мудрого Едігна провадила чернечий постриг у селі Пух біля Мюнхену, а в XVII столітті була беатифікована як «блаженна»).

Першу цілоденну поїздку двома автобусами ми здійснили 20 липня в Альпи, на південний схід від Мюнхену. Я пригадав аналогічну екскурсію студентів і професорів УВУ у протилежний кут Баварії — до берегів мальовничого Боденського озера, до містечка Ліндау. Тоді ми їхали розлогими рівнинами, які чим далі на південь переходили у невисокі зелені узвишшя. Тепер же ми підібралися під саму границю між Німеччиною та Австрією та побачили справжні високі Альпи; деякі вершини навіть в середині літа білили сліпучим снігом та кригою. Ми з невеликої відстані побачили дві високі і семеро менших вершин Альп, про які складено в цих краях поетичну легенду: про гірського володаря Ватцмана, його паню, семеро їхніх дітей — Ватцманчуків. До речі, у тутешніх кіосках можна придбати листівки, які унаочнюють цю казку. Так само оповиті низкою легенд тутешні приальпійські озера: на берегах двох з них — Гімзее і Кьонігзее — ми зупинилися на пару годин, вдивляючись у замки й палаци на островах посеред озера Гімзее. Великим любителем будівництва замків був баварський король Людвіг II, який увійшов в історію за своє романтичне життя як король-дивак.

Основною метою цієї екскурсії було місто в Альпах — Берхтесгаден. Тут був важливий осідок української еміграції після Другої світової війни. І досі в чистенькому доглянутому Берхтесгадені мешкає кілька українських родин, які не цураються свого походження, мови, зовсім не збираючись асимілюватися ні самим, ні дітям, ні онукам. Кілька студентів пішли зі мною до базиліки ордену францісканців. На цвинтарі біля самої церкви ми знайшли могили з гарними пам'ятниками знаним представникам української діаспори: письменниці Катрі Гриневичевої, поета і мистця Андрія Гарасевича, підприємця Степана Кузина, учителя Олександра Саєнка.

Їдемо ще вище в гори. Думали — до снігових вершин. Але автобуси зупиняються на галявині. Перед нами будівлі суворої непривабливої архітектури. Деякі будинки з обваленим тиньком, з-за якого видно червону, мов запекла кров, цеглу впереміж з великими валунами. Це так зване «орлине кубло» — приватні помешкання Гітлера і його найближчих помічників. Музею, звісно, тут ніякого нема, але людям все ж буває цікаво глянути на ці сумні

місця серед прекрасних гір, де визрівали далеко не «прекрасні» пляни нищення і руйнації.

Друга велика екскурсія відбулася 8 серпня до старовинного містечка Дахау і села Пух. Фундація УВУ назвала цю поїздку «Юкрейніен Дей» — Український День. Я був у Дахау до цього, оглянув його вузьенькі мальовничі вулички, чудовий замок у стилі класицизму і трояндовий город при ньому. На жаль, цього Дахау не могли побачити учасники нашої екскурсії 8 серпня: через обмаль часу було оглянуто тільки сумновідомий концтабір, музей при ньому зі страшними експонатами про знущання і виморення людей; з крематорієм; єдиним збереженим баракком, у якому були такі «порядки», що за найменшу помилку при застиганні ліжка ув'язненого підвішували на кілька годин до стовпа на сонце або холод. Екскурсія ця була страшною, але по-своєму цікавою, бо пояснення давав живий свідок тих подій, колишній в'язень Дахау, нині вчений секретар УВУ магістер Володимир Лєник. До речі, він чудовий гід, знає дуже багато про історію, природу Баварії, про життя українських поселенців на цій землі в центрі Західної Європи.

Після Дахау тримаємо курс на село Пух. Тут прославилася своїми духовними подвигами в 1074-1109 роках донька Анни Ярославни і французького короля Генріха Першого Едігна. Село Пух, церква в його центрі на високій горі, старезне дерево, в дуплі якого, згідно легенди, провадила своє скромне життя черниця Едігна, — все це приваблює сюди багатьох туристів з Мюнхену, особливо християн з різних країн, усіх конфесій. 1988 року під час великих святкувань у Німеччині (як і по всьому світі) 1000-ліття хрищення Руси-України, храм блаженної Едігни у Пуху відвідали владика обох українських Церков у Німеччині, УАПЦ й УКЦ, спільно помолилися разом з вірними у церкві. Всі ми з хвилюванням прочитали такий запис українською мовою, вивішений на стіні у храмі: «Блаженна Едігно, правнучко святого Володимира, дочко Анни Ярославни, молися за нас і наш нарід. У 1000-ліття християнізації України. Пух, 6 липня 1988 року. Українська молодь у діаспорі».

Ми поверталися до Мюнхену серйозні і замислені. Не хотілося співати пісень, що ми, звичайно, робимо, коли кудись їдемо гуртом. Ми торкнулися цього дня своїм серцем і розумом величних і сумних сторінок історії, побачили і святе, і страшне. З цих ниток зіткана історія. І тут, у Німеччині, і в нас в Україні. Як, зрештою, по всьому світі.

І це також був урок. У нашому Вільному Університеті.

*Спогади**Григорій КУЦЕНКО*

СПОГАДИ

(Слідство, суд, етап)

(Продовження, 3)

В Лефортовській тюрмі не видно природи, один камінь, фарба, метал. Туга за деревами така, що про неї ніхто й не говорить. Повертаючись від експертизи з «психушки», я зібрав гербарій із листя і квітів, але в камеру принести їх у зошиті не дали. Я розказав про це товаришеві по камері В. А., який не бачив їх уже три роки. Сказав йому, що в «психушці» годують краще, і двір з деревами та квітами великий, і немає допитів, і можна трохи відпочити. Він просіяв: «А як туди потрапити?» «Потрібно, щоб слідчий направив. Давай, я скажу йому, що зауважив за тобою дивну, ненормальну поведінку, наприклад, галюцинації. . .» «Справді, вони у мене бувають. Я бачив біля дверей дитину! І шумить у голові, і погано сплю. . .» «Тоді я передам через свого слідчого про це все, а ти запишишся до лікаря». — «А якщо вони мене звідти не випустять?» «Так у тебе і так стаття від десяти. . ., сам розумієш». «Давай спробуєм?» — «Давай». Наступного дня я «закинув» слідчому про химерності товариша по камері, але він на це зовсім не zareагував. З лікарем теж не вийшло. І Бурдюков не клюнув. «Вдавати дурника» не вдалося: в'язень залишився в Лефортово, хоч чув шелест листя і запах квітів, а в галюцинаціях бачив і чув дитину. А в «психушці» дівчата температуру міряють, обід на підносі приносять і масло дають. . . і цілих три кімнати без ґрат, правда, скло в них на два пальці грубе.

В Лефортовський дворик деколи заносило вітром насіння кле-ну, і поки не підмели, воно тішило наш зір.

Життя «волі» інколи нагадувало про себе ледве чутними звуками дзвонів. Ваня казав, що недалеко в парку є стара солдатська церква. Але часто вдень ревіли якісь мотори, встановлені на стендах. Особливо нестерпний шум, рев і гуркіт втомлював в'язнів у 30, 26 і 25 камерах, а в 101 і 47 цих звуків майже не чути.

В державні свята ввечері розносився гуркіт салюту, слабкі відблиски мерехтіли на непрозорому склі, і після кожного стрілу з вулиці чулися вищання дівчат і вигуки «Урра».

Світло в камері горить круглодобово, тільки вдень дві лампочки, а вночі — одна, але яскрава. Щоб зменшити яскравість, Ваня, а в інших камерах я, навчившись у нього, розміщував зубний порошок у мильній воді, мазав пляфон як білилом, і він ставав матовим. Часом перегоряла лампочка і до сутінок з наглядачем при-

ходив електрик з розкладною драбиною. Викруткою відкручував шуруп, знімав пляфон і міняв лампочку, мовчки все закручував і виходив. Вночі важко спати через світло, лице закривати не дозволяється, дехто зав'язував очі носовою хустинкою.

Якщо хтось записувався до лікаря, то на протязі дня його викликали з наглядачем. Ще молодий, але строгий лікар уже на віддалі питає: «На що скарги?» — «Шлунок... , спина...» — «Від шлунка вам принесуть таблетки, спину дома треба лікувати». Іншим разом: «Доктор, на ногах грибок». — «Грибок — хвороба ув'язнених, звикайте». Я пожалівся начальникові тюрми, мені принесли мазь, і я підлікувався. Після рентгену шкіра на животі і в області шлунку була червона, як після сонячного опіку, і боліла. Шлунок болів ночами, над ранок. Вікалін приносили перед вечерею або зараз після неї. Я хотів приймати ліки на ніч. І коли одного разу наглядач зауважив, що я виплюнув товчену таблетку в руку, негайно був складений акт, і таблеток більше мені не давали.

Слідство не закінчується в камері. Навпаки, це дуже важлива частина слідчого процесу — ваша поведінка, ваш настрій. Незаконні методи КГБ під час слідства якраз і полягають у тому, що особі, яка перебуває під слідством, створюються нестерпні умови. І навіть за повідомленням совєтської преси деякі йдуть на те, що підписують собі смертний вирок. Людей в камеру підбирають так, що дехто, видно, одержує завдання. Співкамерникові ніби дають побачення (на слідстві!), провокуючи тим самим його сусіда написати листа для передачі на волю: за цими листами слідство інколи перекваліфіковує статтю обвинувачення на більш сувору, поскільки адресат часто допомагає встановити нові факти чи епізоди. Так розповів про себе Ю. Ш. Більш досвідчені зеки впливають на менш досвідчених. Нестерпні муки від ідіота в камері контрастують з м'якою ласкою в кабінеті слідчого. Слідчий заварить добрий запашний чай, почаствує печивом, сухарями, цукерками, сигаретами. Спокійна, майже щира розмова, але для декотрих вона закінчується білою камерою і розстрілом (передсмертна камера абсолютна біла, немає ні плямочки. Я провів там тимчасово одну добу в очікуванні іншої камери).

Якось на самому початку слідчий сказав мені: «У вас тут написано, Григорію Петровичу: не вір, не бійся, не проси — але зрозумійте, що ви собі гірше робите, адже у вас по вашій статті строк від шести місяців до семи років, плюс п'ять років заслання. Нащо вам такий строк, нащо? У вас сім'я, старенькі батьки. Подумайте і давайте показання, підпишіть протокол... Ну?» Я думав, звичайно, ніколи і нікому вони правди не говорять. Брехнею живуть. Я їм не вірив — і не помилився. Нехай, що хочуть, те й роблять. І вони робили.

Характерний і чудовий епізод. Слідчий Реньов, задаючи чергові питання і сам на них відповідаючи, з насмішкою підняв з папки

листок паперу з текстом і згідливо прочитав: «І довго визначено мені дивною владою йти поруч з моїми дивовижними героями, оглядати все життя, що велично проноситься, оглядати його крізь бачений світ сміх і небачені, невідомі йому сльози!» Поглянув на мене, підсміхнувшись: «Визначено мені дивною владою». . . Містика якась, Григорію Петровичу. Ви себе вважаєте душевно здоровим? Нормальним? Це ж, пробачте, заставить будь-кого засумніватися». Потім із зневажливим, повним гідності і сили Вищої Правди усміхом оглянув мене, знову подивився на цей листок з текстом і, обережно вкладаючи (речовий доказ!) його в папку, сказав із величним батьківським осудом-докором: «Скільки ж злоби у вас тут, Григорію Петровичу. Невже ви так ненавидите нашу країну, советську владу? Тут усі в чорному світі. Ну, нехай би сам ненавидів, але ж ви зачитували це і солдатам, передавали їм, ще зовсім юнакам, таку мерзенну брехню на нашу дійсність. . . Та хто ж у нас плаче? Які сльози? Народ живе, радіє життям, це ви, отакі, плобуєте!» Він щиро зідхнув: «Доведеться відповідати, Григорію Петровичу, доведеться відповідати згідно з законом. Ми зобов'язані. . . отак-то ганьбити наше життя, наш лад ми вам не дозволимо, і весь народ це схвалить, зрозуміє. Закінчиться це строком, і я думаю, не малим, при такій вашій позиції під час слідства. . . Але це вирішить суд, ми тільки зберемо факти, а їх у нас достатньо. Ці пасквілі говорять про ваше справжнє лице. Ви зловбий антисоветчик, озлобилися на країну, на людей, начиталися Солженіциних, «Посевов», «Окаянных дней» всяких, наслухалися беліберди з «голосів», от і сидите тепер. . . «дивною» владою, ха!» — замість сміху слідчий вдоволено хмикав, усміхався, але очі пильно слідкували за мною. В душі він був байдужий до мене — просто робота, як у всякого чиновника. Те, що цей текст належить М. В. Гоголю, в мене не було вказано. Ним же докоряв мені і суддя, полковник Зубков, на судовому засіданні військового трибуналу — «антисоветський наклеп». Так російська клясика стала обвинуваченням — Гоголь, Бунін, Солженіцин. . .

Мої пояснення не допомогли мені, та їх і не вислуховували, бо, очевидно, не мали від кесаря дозволу слухати і вникати, а вони хотіли бути друзями кесаря.

Майже ніяких речових доказів того, що в мене був «Архіпелаж Гулаг», у слідчого не було, крім фотографії О. Солженіцина. Але серед забраних під час обшуку квартири різних паперів із записами була фотографія офіцера М., мого колишнього товариша по службі, який писав доноси в КГБ (особливий підрозділ Советської Армії). Писав він ці доноси з метою переконати політчастину і КГБ у своїй політичній зрілості і відданості та підвищеній пильності, бо йому з якоїсь причини не дозволяли їхати за кордон, де надають законні пільги і досить легко розбагатіти і вийти в чини. Кінець-кінцем він виїхав до Афганістану, але скоро там провизився і його, виключивши з партії і понизивши в посаді, поверну-

ли назад, де він на очній ставці в моїй присутності нагадав про свої заслуги перед КГБ і суворо задавав мені питання: яким способом його донесення на мене опинилось у незнайомого йому Мейланова і в мене? У згаданому донесенні він повідомляв, що я взагалі-то не поганий, але допускаю шкідливі висловлювання, що суперечать партійним настановам, і навіть ідейно порочні, але мене це можна повністю виправити. Так от, на зворотній стороні його фотографії, я, коли дізнався про його доноси, написав цитату з «Архіпелагу Гулаг», з глави «Стук, стук, стук», про стукачів, що вони такі ж, як і ми, з певною мірою злоби і добра, і саме тому потрапляємо в їхні сіті і т. д. Під цитатою стояли ініціали О. І. С. Зрозуміло, це могло послужити доказом для слідчого — адже почерк на фотографії мій. Так я думав. А для чого їм потрібно було вилучати за протоколом цю фотографію під час обшуку? І яке ж було мое здивування, коли при ознайомленні в кінці слідства з томами «справи» я не знайшов цієї фотографії, а побачив акт, згідно якого дружині поверталась «фотографія з текстом, що не має ніякого відношення до справи».

Заходячи в кабінет слідчого, я тільки і чув: «Вас мало зараз просто арештувати, вас мало судити. . . Ви завдаєте таку шкоду нашому суспільству, нашій країні, що. . .», — «Ви повинні ще бути вдячним, що у вас такий (очевидно — добрий) слідчий», — говорив мені полковник КГБ Роберт Улунцев.

Якось під час допиту в кабінет зайшла людина в цивільному і, почувши мої відповіді слідчому, сказала: «В мене ти заговорив би! Заговорив би! Я б тебе з місяць потримав на голодній пайці, заговорив би. . .» Не приховуючи злоби, чоловік подивився на мене і вийшов. Реньов, усміхаючись, продовжував читати протокол мого допиту.

В камері мені теж говорили поважно і наставницьки: «Їм можна довіряти, вони не обдурять. Для чого накручувати собі строк? Хай інші сидять глупо!».

День у день — умовляння, погрози чергувались, міняючи відтінки, місце і «вихователів», але співкамерники теж люди, вони багато розуміли, а декотрі більше за мене знали «їх правду». Різні люди зустрічались в камері. Більшість з них ділилась своїми продуктами, можна сказати, що всі, і я теж, але ділити практично в мене не було чого. Коли я розповідав валютчикам і контрабандистам про те, що я жив добре, бо разом з дружиною ми одержували більше трьохсот карбованців, вони реготалися: «Та я в день брав п'ятсот карбованців!» Уперше в тюремній камері я побачив і покуштував деякі види ковбас — сухі фінські, угорські салами, італійські. . . Із своїх передач вони вгощали мене небаченими цукерками, спеціальними вітамінами. . . Я ж міг поділитись тільки часником, цибулею з маминого городу або селянським салом.

(Закінчення буде)

Михайло ЗЕЛЕНЧУК
Хорунжий УПА

ПІДПІЛЬНА БОРОТЬБА В ОСТАННІЙ СТАДІЇ 1950 — 1955

Прошло 6 років боротьби в нечуваних умовах московсько-большевицької окупації.

Ворог не міг допустити, що після перемоги над Гітлером і після принизливих поступок Західних союзників в Ялті і Потсдамі, він зустріне такий шалений опір усього населення Західної України.

Грубі й нелюдські методи боротьби не принесли окупантові сподіваних результатів. Нарід повсюдно, від малого й до великого, свідомо й підсвідомо, за своїми заповідями «ненавистю і безоглядною боротьбою» зустрів і приймав свого відвічного ворога — московського окупанта.

Ніхто не рахувався ні з жертвами, ні з майном, ані навіть із життям. Всі були запалені кличем — «Воля або смерть!».

На цілому терені боротьби діяли дві влади — влада підпільна і влада окупаційна. Підпільна структура у формі станиць, куців, районних, надрайонних, окружних, обласних і крайових проводів ОУН діяла надиво справно і успішно.

Зі сторони ворога вже з 1947 року простежується нова тактика — перехід від грубої сили до більш рафінованих, витончених, всеціло опертих на агентуру, дезінформацію і т.п., методів боротьби з підпіллям ОУН.

Для кращого опанування терену ворог розподілив усю територію засягу підпільної боротьби на дрібні адміністративні райони з повними репресивними службами: гарнізонами оперативних військ і стрибків, штабами МВД і МГБ, судами, прокуратурами і тюрмами.

Кожне село в оперативних плянах МГБ було поділене приблизно по 10 дворів, і на таку дільницю вербували щонайменше двох сексотів.

З 1950 року почали користуватися простими в роботі сигнальними радіоапаратами для умовленого зв'язку з агентурою. Там були три позиції включення ручки, і в районному штабі на табло появлявся відповідний сигнал: «е» — №1, «були» — №2, «були в іншому місці» — №3.

В тодішньому Солотвинському районі було таких апаратів у дії 28. Це приблизно 2 на село. Літом 1951 року виявлено і забрано 1

апарат у с. Пасічна, Надвірнянського району, 1 — у с. Манява і 1 у с. Кричка Богородчанського р-ну.

Від 1951 року почали практикувати давати в їжу або в напитек (сік, молоко, компот) наркотичний препарат, який скоро паралізував дії рук і ніг, а даліше приводив до глибокого сну.

До кожного району були закріплені постійнодіючі оперативні уповноважені з правом організувати свою сітку сексотів та з групою добре озброєних солдатів по 10-15 чоловік. Такі групи постійно рейдували довкола сіл і на підставі агентурних даних робили засідки.

В окремих селах, де активно проходила підпільна робота, з 1946 року і до кінця були стаціонарні гарнізони по 30-40 чоловік.

Повсюдно проводилось тотальне стеження за всіма людьми, місцева влада жорстоко переслідувала підозрілих у допомозі підпіллю. Восени 1951 року відбувся останній великий вивіз родин і прихильників підпілля на Сибір у жорстоких умовах. На кожному вагоні був напис: «Банда едет». Велика частина людей, особливо дітей і старших, загинула в дорозі.

В цьому часі ворог масово проводив т. зв. «допрос с режисировкой» (в народі називали «бочка»). Він полягав у тому, що підозрілого арештовували, в районі відповідно до потреб оформляли протокол і того ж дня вечором арештанта везли в область до «вищого начальства». По дорозі провокатори робили засідку, обстрілювали машину, як правило, «убивали» оперативника, а торбу з документами і арештованого забирали в криївку і там під видом СБ допитували, чи він сексот і хто може підтвердити, що він чесний чоловік і співпрацює з підпіллям. На початках це завжди приносило їм успіх, але скоро це було виявлено і спеціальним комунікатом масово повідомлено все населення.

Непоправної шкоди завдали нам і такі дії ворога, як фабрикування і підсування в СБ «компрометуючих» матеріалів на окремих підпільників. На нашому терені впали жертвами декілька чільних підпільників, а опісля виявилось, що все це було штучно й витончено зроблено ворогом.

По цілому терені чинної дії підпілля постійно ходили провокативні чутки, діяла на всю потугу «шептана пропаганда».

В останні роки проводилися мітинги, куди солдати насильно зганяли людей і там називали поіменно тих, хто ще залишився в підпіллі, закликали допомогти знищити, обіцяючи великі нагороди. Так, наприклад, тому провокаторові, що мене і моїх друзів «Архипа» і «Яркого» нагодував на зв'язку наркозом, сам пов'язав і видав ворогові, дали в нагороду 12 тисяч крб. та іменний годинник (житель с. Зелена, Надвірнянського р-ну, присілок «Горліс»

— Онуфрак Іван, 1923 р. н., був у підпіллі, потрапив до рук ворога ранений, пішов на співпрацю і обкупився).

Часто ворог прилюдно знущався над трупами убитих. Наприклад, підпільника «Верховинця» (Ковач Іван із Тячева, якого з засідки вбили стрибки із с. Калини на Закарпатті 28.03.51 р.) прив'язали шнуром за голову і волокли, поки не відірвали голову. Подібно волокли Станіславом курінного «Прута» — Вацика.

З 1948 р. ворог почав виставляти убитих підпільників на опізнання, а потім тайкома ночами закопував у землю. Тепер ведуться пошуки таких поховань і в багатьох районах вже зроблено перезахоронення.

Застосовував ворог для знищення підпілля і бактеріологічну зброю — зараження бацилями тифу, а також зараження сифілісом. Так із 1947 на 1948 рік, зимою, сексот запустив тифозні воші в білизну, яка прала для підпільників його сестра. В результаті перехворіли тифом 16 людей, які зимували разом в одній криївці. На щастя, ніхто не помер. А сексот заплатив життям, бо сам себе заразив тифом і помер. Перед смертю признався сестрі, що все це зробив він і за гріх умирає. Він думав, що всі підпільники також помирали. Був випадок зараження жінки-підпільниці сифілісом. Вона розповіла, що після арешту її згвалтував у камері якийсь кримінальник. Її вдалося вилікувати.

Окремо звертаю увагу ще на одну дію ворога. Під час ворожих операцій ми зауважили, що вони брали в пробірки воду з гірських потічків і відносили у спеціальну машину. Ми довго не могли зрозуміти, для чого вони це роблять. Були здогадки, що вони роблять хемічну аналізу, але конкретно ніхто нічого не знав. І яке було наше здивування, коли багато років пізніше у таборах потрапила до рук книжечка чекіста, який описував різні методи боротьби з підпіллям ОУН у Карпатах і згадав, що часто брали воду на дослідження, шукаючи признак бензопродуктів чи каналізації. Вони знали, що в підземних криївках варили їжу на примусах бензиною і сподівалися по цьому знайти, в якому басейні може бути осідок.

Я подав тільки найголовніші засоби боротьби ворога з підпіллям ОУН. Щоб детально про це розповісти, треба було б написати декілька томів.

Робота СБ

Після реорганізації відділів УПА, значна частина старшинського і підстаршинського складу, пройшовши відповідні вишколи, дістала призначення в СБ.

Це принесло нові форми й методи роботи СБ відповідно до вимог часу і наших спроможностей.

Зваживши на те, що терен був перенасичений різного роду сексотами й агентами, фізичну ліквідацію було зведено до мінімуму.

Командир 4-ї Округи УПА-Захід майор «Грім» був призначений референтом СБ Карпатського Краю. Він розробив і втілював у практичну роботу структури СБ такі нові форми поборювання ворожої агентури:

1. До осіб, які були запідозрені в агентурній співпраці з ворогом, заходили до хати люди з СБ і при жінці й дітях, а часом брали за свідків когось із сусідів, заявляли приблизно таке: «Нам відомо, що ви співпрацюєте з ворогом і займаєтесь агентурною діяльністю. Ми вас попереджаємо: якщо ви не відкажетесь від цього, ми будемо змушені вас знищити». В більшій частині такі особи поривали з ворогом, інші виїжджали в східні області.

2. Для вивчення ворожої тактики боротьби з підпіллям практикувалось перевербовування деяких відповідних агентів. Для цього фабрикувалось всякі «доноси», близькі до правди, щоб даний агент увійшов у довір'я свого керівника. Це подекуди давало дуже добрі результати. Ми з опередженням знали, коли і як застосовували наркоз, сигнальну радіоапаратуру та інші тактичні прийоми ворога.

3. Народні Суди над виявленими агентами. В окремих випадках після допиту агента скликалось частину односельчан, які слухали розповідь агента: як його вербували, як він доносив, як і з ким підтримував зв'язок і про всю свою агентурну діяльність. Після чого агента звільнялося.

Приклад: Літом 1951 року СБ був арештований дяк с. Маняви, Богородчанського р-ну, Івано-Франківської обл. Село загуло, що СБ даром його забрала. Під час вступної розмови дякові заявили: «Якщо ви чесно і правдиво розкажете про свою співпрацю з ворогом — ми даємо революційне чесне слово, що вас звільнимо». І дяк повністю зізнався та заявив: «Для підтвердження того, що я говорю правду, я заявляю: у мене в пасіці у вулиці №8 є сигнальний радіоапарат, яким я користувався для зв'язку з оперативником». Справа була цікава, і допит тривав 3 дні. Опісля скликали людей, він із зав'язаними очима розповів про всю свою агентурну роботу, і нарід загудів: «На гілляку зрадника». Його звільнили. На другий день він пішов у Солотвину в МГБ і заявив, що сталося. Його заарештували за зраду «тайни», засудили на 10 років таборів і відвезли у Воркуту. Після смерті Сталіна його звільнили і в лютому 1956 року на нашому процесі він виступив як свідок звинувачення повністю в нашу користь. За 1951 рік в нашому Надрайоні проведено чотири подібні суди над агентами.

4. Інформативна Служба Безпеки.

Вона полягала в тому, щоб зібрати якомога повніше всі дані про дії ворога і наші відповідні протидії:

- а) методи проведення масових облав з тисячами військ (сліпі акції);
- б) методи і тактика дії ворога малими групами (за доносами агентури);
- в) тактичні, оперативні зміни прийомів ворога в боротьбі з нами;
- г) збір і узагальнення даних «шептаной пропаганди»;
- г) збір даних на підозрілих осіб (відповідна картотека);
- д) профілактична робота в боротьбі з ворожою агентурою (попередження усне або письмове);
- е) постійний зондаж населення — ставлення до підпілля і до ворога;
- е) збір даних про обставини смерти упавших і оформлення протоколів.

Районна Інформативна Служба Безпеки подавала щомісяця докладний звіт у Надрайон.

Робота системи підпільного зв'язку

Зв'язок у підпільній боротьбі ОУН на Землях мав надзвичайно велике значення. Це як артерії, як нервеве сплетіння організаційного організму, без чого він не міг би існувати і так успішно проводити боротьбу. Лініями зв'язку день і ніч ішли звіти, повідомлення із найдаальших закутин Краю, йшли в Надрайони, в Округи, в УГВР, до Проводу ОУН, а відтак важкими дорогами на Захід.

З другої сторони, зверху вниз ішли все нові й нові, в залежності від обстановки, настанови, вказівки, накази й розпорядження. Йшли наші підпільні журнали, листівки, відозви, бефони (підпільна позика) і всяка інша література, потрібна широким масам народу.

Нині ми бачимо, яку велику роллю зіграли всі ті документи, які ціною жертв і крові добралися на Захід і на базі яких твориться «Літопис УПА», «Історія ОУН» та інші книги.

Вимоги до клітин зв'язку були великі і тверді. Особливо велика була дисципліна на головному зв'язку між округами і областями. Часто усні директиви керівникам зв'язкових груп давали високі рангою провідники і командири, як «Шелест», «Клим» і «Грім».

Найнижча клітина зв'язку починалася в станицях. Станичний створював постійно діючу структуру зв'язку на своєму терені села чи міста, між хуторами, присілками, вулицями, кутками. Ці зв'язки діяли щоденно. Станичний мусів знати про всі справи села і приймати відповідні рішення.

Дальший зв'язок був до куща, до якого належала станиця. Що-

тижня від станичного поступала інформація до кущового. Тут зв'язок був стабільний. В такому ж порядку кущовий піддержував зв'язок з Районом. Район з Надрайоном піддержували постійний зв'язок два рази на місяць. В такому ж порядку був зв'язок з округами і областями.

На осередках зв'язку, починаючи з Району, окремо були зроблені тайники для зберігання пакетів пошти, а також постійно мусів бути запас харчів «залізної порції» (таких, що не скоро псуються, — консерви, бриндза, солоне масло, смалець тощо) для перехожих зв'язками людей.

На зв'язках перед зустріччю кожного разу застосовували умовні знаки:

- стук палкою об дерево 3-4-5 разів;
- умовний свист мелодії якоїсь пісні тощо.

Як правило, зустріч зв'язкових відбувалася два рази на місяць. Окремо використовувалися т. зв. «мертві пункти». Це умовне місце між двома районами, округами чи окремими керівниками. На цьому місці була захована відповідна посудина, в яку вкладали пакети пошти, а друга сторона забидала у догідний для себе час. Такі «мертві пункти» існували паралельно на випадок облав чи якщо інші перешкоди, коли неможливо зустрічатись особисто.

Ще існували умовні зв'язки через надійних цивільних людей. Вони зіграли велику роль у кінцевій фазі боротьби, коли ворог за допомогою зрадників-провокакторів використав сітку зв'язків для повного знищення збройного підпілля.

З 1952 року зв'язки між окремими групами і навіть районами відбувалися виключно за допомогою цивільних людей. Недовіра між підпільниками була настільки велика, що доручалося цивільним людям брати на себе відповідальність за певність, що друга сторона не співпрацює з ворогом.

В більшості останнім часом усі підпільні групи уникали непотрібних зв'язків і діяли відповідно наказу «Грома» самостійно до кінця.

Проблеми побудови підземних криївок і зимові вишколи

Одним із найвідповідальніших завдань для підпілля було організування і створення осередку. На рівнинних теренах, у зв'язку з прочісуванням лісів великими силами ворожих військ, уже з перших місяців московської окупації довелося кращі осідки робити під землею. Переважно це були дво- і трикімнатні криївки, оскільки технічні референтури були обсажені переважно дівчатами-підпільницями і вони, в міру можливостей, мали окрему кімнату.

В Карпатах на нашому терені до 1950 року переважно робили осередки в труднодоступних місцях напів у землі, замінуючи довкола доступи, і з довгими тунелями — виходами на випадок наскоку ворога.

В 1950 році ворог настільки посилив масові облави, що довелося також зариватися в землю.

Криївки служили не тільки житлом, але й місцем праці, складами для харчів, для паперу та всяких речей, потрібних для випуску літератури тощо. Однак літом такі криївки служили повністю для друкування всякої підпільної літератури, там були тільки 2-3 дівчини-друкарки, а решта всі працювали в терені, час від часу навідуючись з харчами, наказами і т. д.

Зимом такі криївки були і житлом, і місцем вишколу. На нашому терені якось так складалося, що ні разу не довелося перезимувати дві зими в одній і тій же криївці. Щороку приходилося робити нові криївки. Як правило, в кінці жовтня під час першого снігопаду ми заходили в криївку і до весни були запечатані снігами, ні разу не виходили з криївки, слухали радіо, знали, що діється у світі, і не знали, що діється в довколишніх селах. Ми погрузалися на зиму у вічну темряву підземелля, де немає ні звуку, ні ніяких можливостей нормального існування. І тільки Велика ідея боротьби за визволення та незламна воля, доведена аж до впертості, надавали нам тої сили, що ми ні хворіли, ні подуріли, а виходили на весні духово вищими, розумнішими, сильнішими. В цьому місці хочу згадати ще про одну обставину. Перший раз, як ми вийшли весною на світ з криївки, то в буквальному розумінні перелякалися самих себе. Обличчя наше і все тіло наше настільки зблякло, настільки втратило людську подобу, що якось страшно стало на душі. Кожен був блідий, аж синій, без жодного живчика на обличчі, тільки очі ясніли, привикаючи від світла нафтових ламп до сонячного світла. Прийшлося два тижні пробути надворі, щоб повернути собі свою подобу, щоб можна було показатися людям і довідатися про всякі новини за час зими та розпочати заново свою звичну підпільну працю.

Підготовка до зими

Вже після літніх вишколів, які завжди відбувалися в червні-липні, кожен керівник, кожна боївка думали про майбутню зиму.

Першим завданням був для всіх вибір місця на криївку. Таке місце повинно було відповідати всім вимогам безпеки і конспірації, з одного боку, і мати вигідне положення для постачання харчів, пального та всього іншого, потрібного до життя й праці, — з другого.

Коли місце вибрано, тоді в тому місці або десь близько робиться

тимчасовий осідок, куди у скорому темпі з усіх сторін доставляється все необхідне для будови самої криївки: харчі, інструменти, пальне, посуд, примуси, будівельні матеріали, толь тощо.

Як усе підготовлено, тоді приступається до роботи. Перш за все робота має проходити дуже тихо, щоб хтось не почув. Наприклад, пилочку обвивали з обох кінців рушниками, щоб не було звуку під час пиляння. Словом, усе робилося якомога тихіше, у вигідному місці на зміну завжди був стійковий.

Будівництво підземної криївки проводилось відкритим або закритим способом.

ВІДКРИТИЙ СПОСІБ — це тоді, коли довбається яма потрібних розмірів, всередині в'яжуться стіни з круглої помірної деревини, коридор, комірчина, запасний вихід. Стеля рівна, зверху закривається толлю або дошками і засипається на 10-20 см землею для тепла, потім кладеться другу похилу стелю для того, щоб сніг не топився і вода стікала. Другу стелю також накривається толлю і дається стільки землі, скільки потрібно для маскуванню відповідно терену. Невикористану землю відноситься в таке місце, щоб легше її замаскувати.

ЗАКРИТИЙ СПОСІБ — полягає в тому, що на похилому або й стрімкому місці горизонтально вдовбується у землю. Тут подвійної стелі не потрібно, оскільки за кожним метром землі більше її більше. Робота закритим способом проходить безпечніше, її менше, а потім зовсім не чути звуків. Практично робиться так: продовбується на пів метра і закладається кругляки на торцові стіни і підсувається на них стеля. Рівночасно за кожний раз на стелю перпендикулярно ставиться збиту з дощок вивідну трубу як вентилятор, торцями у притик, і так аж до кінця, скільки потрібно. В задній частині попри стіни розположені подвійні або одиночні поверхові прічі для спання, в залежності від кількості людей. Однак більше 8-ми не бувало, бо трудно було з варенням їжі і з побутовими умовами, затруднялося дихання, було душно.

В кожній криївці всередині повинна бути в достатній кількості вода. Як правило, криничку робили у верхній частині коридору, самотьоком вода плила жолобком в нижню частину, де був туалет і злив помийв з кухні. В деяких криївках були випадки, що вода, проходячи з туалету кудись у підземелля, забивала проходи, загачувалася, і тоді був непередбачений клопіт, а також тоді, коли поблизу криївки вода виходила наверх.

Підготовка до зимівлі

Після закінчення основної роботи — спорудження криївки, проводилося її заселення. Ліквідувався тимчасовий осідок, все потрібне бралось досередини, а решту ретельно замаскувалось.

Починалася конкретна підготовка до зими. Заготовлялося не менше 200 літрів пального (переважно бензини), достатню кількість примусів, дві-три лампи, харчі, сіль, ну і все інше, а відповідно до програми вишколу — папір, потрібні книги тощо. Коли випадав перший сніг, всі спішили з терену до криївки, щоб не «тягнути» за собою сліди. Коли сніг не переставав падати і всім стало ясно, що почався зимовий сезон, вищий рангою провідник чи командир оголошував програму вишколу і порядок денний на цілу зиму, який був надрукований на папері і висів на стіні.

«Рання зоря» — о шостій годині.

6 — 9 год. — час для одягання, варіння сніданку, підготовка для готування обіду.

9 — 12 год. — голосні заняття по програмі вишколу.

12 — 14 год. — варення обіду, споживання, короткий відпочинок.

14 — 15 год. — підсумкове заняття з пройденого до обіду матеріалу, закріплення матеріалу.

15 — 17 год. — тихі індивідуальні заняття. Кожний працює над собою по своїй програмі самовишколу, самовдосконалення (програма «Олега»).

17 — 22 год. — підготовка до вечері, розривкові ігри (шахи, карти, ремібрідж), слухання новин із світу по радіо, читання книг тощо.

22.00 — «Вечірня зоря».

Примітка: Переважно в підземних криївках програма дня проходила тоді, коли надворі була ніч. Коли надворі день — в криївці сонний час. Всі неділі і свята були вихідні. Кожний міг робити, що хотів, відповідно до своєрідної «криївкової» етики поведінки.

Стосовно до зимових вишколів, то програма складалася раніше. Практично восени теренові керівники подавали звіти з терену про втрати за літній період, в т. ч. провідного складу, і на підставі цього обласні, окружні й надрайонні проводи готували нові керівні кадри. Це робилося щозими (або щороку).

В деяких осередках проводились відповідні іспити і видавалися посвідчення. Наприклад, весною 1951 року я одержав посвідчення про те, що пройшов два зимові вишколи (1949-1950 рр. і 1950-1951 рр.) з організаційної роботи ОУН і з роботи СБ, добре засвоїв матеріал і здатний очолити будь-яку з референтур районного чи надрайонного проводу відповідно до потреби. Посвідчення підписали: «Грім» — референт СБ Карпатського краю і «Жар» — Окружний референт СБ Станиславщини.

«Грім» і «Жар» особисто проводили зимові вишколи цих двох років.

(Продовження буде)

Огляди, рецензії

Володимир ЖИЛА

ВКЛАД УКРАЇНСЬКОГО НАУКОВОГО СВІТУ НА ПІДНЕСЕННІ

«Збірник праць Ювілейного Конгресу». Науковий Конгрес у 1000-ліття Хрищення Руси-України при співпраці з Українським Вільним Університетом. За ред. Володимира Янева. Комітет Наукового Конгресу: Мюнхен, 1988/1989. 1002 стор.

Серед широкого потоку ювілейної літератури Тисячоліття найпомітнішою працею, створеною українською наукою у розсіянні, є *«Збірник праць Ювілейного Конгресу»*, завершений виданням у 1988/1989 роках. Упорядники його — Володимир Янів, голова ділової Президії Комітету Наукового Конгресу в Тисячоліття Хрищення Руси-України, і редакційна колегія. *«Збірник»* — це важливе наукове видання. Потребу в такому виданні відчували протягом років усі, хто цікавився проблемами українського християнства в науці.

У *«Збірник»* увійшли доповіді, прочитані на Науковому Конгресі, що об'єднав увесь український актив учених, згуртованих у 28 академічних установах діаспори. Цей конгрес перетворив тимчасово (26 квітня — 2 травня 1988 року) Мюнхен у центр українського інтелектуального життя. До речі, це була найбільша зустріч українських учених в діаспорі за останні десятиріччя, яку українська преса влучно назвала «собором української науки в еміграції». Унікальною рисою цього конгресу була також його конфесійна соборність, коли до молитви спільно ставали і до нарад спільно засідали представники всіх українських релігійних віросповідань у діаспорі та «коли програма була так згармонізована, що молитва й праця себе взаємно доповнювали», створюючи своєрідний рідкісний творчий настрій. Настрій цей відчувався під час читання доповідей, а зокрема під час дискусій.

«Збірник» складається з двох частин. У першу частину включено 37 доповідей разом з їхніми резюме (написаними англійською, німецькою, французькою та італійською мовами, залежно від країни поселення доповідача або від його особистого уподобання). Друга частина складається з матеріалів конгресу і міжнародної зустрічі. Сюди увійшли прерізні додаткові матеріали, як програма конгресу, «Слово на відкритті конгресу», «Підсумовуюче слово на закінчення конгресу». У другу частину увійшли також офіційні привіти від Папи Івана Павла II, від народів-сусідів України, від д-ра Гартмута Зінгбартеля, куратора Товариства Сприяння Українській Науці, і від українських релігійних та світських установ.

Загалом доповіді висвітлюють цікавий науковий матеріал, а організаційні документи й привітання вказують на кропітку й відповідальну підготовчу працю організаторів та на вияви доброзичливості і прихильного ставлення чужинців і українців до цього великого наукового зусилля. Таким чином усе, що знаходимо у цій книзі, — це цінні матеріали, які редактор видання назвав «іспитом сумління народу».

А тепер погляньмо критичним оком на деякі доповіді, бо всіх розглянути нам не під силу. Почнемо з праці Ярослава Пеленського «Ідеологічна боротьба за київську спадщину: початки і ранні наслідки», яка видається нам дуже важливою, а може й ключовою у рецензованому «Збірнику». Автор знайомить читача з трьома основними теоріями, що існують в науці відносно права на спадщину Київської Русі: а) Російська національна теорія, сформульована російською національно-імперською історичною школою, що стоїть за виключне право Росії на київську спадщину; б) Українська національна теорія, сформульована українською національно-історіографією, що стоїть за виключне право України на київську спадщину; в) Офіційна советська теорія, яка проголошує рівні права на київську спадщину для всіх трьох східнослов'янських народів — росіян, українців і білорусів. Тут же, для з'ясування становища, автор уже на початку стверджує, що советська теорія в дійсності щільно пов'язана з російською національною теорією виключного права Росії на київську спадщину. Іншими словами, прикриваючись трьома народами та зручно маневруючи їхніми ідеологічними інтересами, советська теорія послідовно підтримує це ж саме російське виключне право на київську спадщину. Добре підібраними історичними фактами, у своїй більшості з потрібними датами, автор показує цю боротьбу в аспектах: військовому, політичному, династичному, ідеологічному, релігійному та культурному. Він пише: «Падіння Галицько-Волинської держави та перенесення інституційного центру Київської Митрополії з Києва до Володимира, а згодом до Москви, мали вирішально від'ємний вплив на продовження традиції Київської Русі в історичній свідомості та політичному мисленні русинів-українців». Тут автор не замикається у вузьке коло певних питань, а порушує їх всесторонньо, залежно від важливості. Виходить, що питання київської спадщини близькі йому, він же систематично виступає з статтями, присвяченими найрізноманітнішим проблемам цієї боротьби, і в кожній з них визначається як глибокий і тонкий знавець згаданої галузі. На нашу думку, в рецензованій статті в деяких місцях відчувається брак приміток, які зробили б текст ще більш яскравим.

Об'єктом старанного вивчення у книзі є також проблема ідеалу української людини, в однойменній статті Володимира Янева. У цій цікавій соціологічно-філософській праці, написаній на підставі першоджерел літератури, як «Повість временних літ», Іларіонове «Слово о законі й благодаті», «Поучення дітям» Володимира Мономаха, «Слово о полку Ігореві» та частково «Печерський Патерик», автор, виходячи з протиставлення старозавітного закону християнській благодаті, дає цікаве визначення останньої. Вона в його розумінні — це інтуїція і виявлення, теплота, бажання соціального контакту й співчуття, милосердя, охота зрозуміти й потреба знайти зрозуміння для себе. Іншими словами, в релігійно-світоглядовому уявленні поняття благодаті — це щедроти, дари, ласки невідомих таємничих духових сил, захованих у людській душі та характері. Або просто, як автор пише, благодать — це «любов і почування», а закон — «сила й воля». Згодом, як продовжує автор, наука пов'язала згадані прикмети з релігійною настановою характерною для слов'ян, в тому числі й для українців.

І так, «коли благодать у 'Слові' Іларіона, — як пише автор, — представлена у вигляді індивідуалізованої співдії у свідомості повної відповідальності за рішення, то в критичного Нестора у його «Повісті» з її гострим засудженням дохристиянського життя Володимира, вона подана радше як вияв невідомих шляхів Божих: «Якщо раніш іноді в невідомості і згрішив (Володимир), то пізніше відзначався покаянням і милостиною». Після хрещення Володимир жив і діяв ще повних 27 років і всі ці роки

провів у благодаті, хоча християнство прийняв уже в зформованому віці. Це, як слушно стверджує автор, рідкісний приклад дії благодаті «на нового Савла-Павла чи св. Августина». Стаття багата на подібні приклади в «Поученні» Мономаха. Тут ідеал справедливості володаря знову «не є наслідком його філософсько-містичного розуміння світу, а вірніше дії молитви у розпачі і сумніві, у жаху непевності при виборі найкращої розв'язки у важкій ситуації».

Рівнож у «Слові о полку Ігореві» проведена в мистецький спосіб «межа між індивідуальними вартостями князів, зокрема хоробрістю й ініціативністю, та ідеалом загального добра, захитаного їхньою честолюбивістю». Не менше чітко змальований і патріотизм у «Слові», що, як стверджує Янів, лежить «не тільки в ідеалі святости спільної спадщини-території, землі, але й в співчутті до людей, що цю землю заселяють: земля вічна — і її треба зберігати, як підставу добробуту поколінь, але ж не байдужа доля покоління, що в даний час терпить-страждає через нерозвагу».

Автор обговорює також і «ідеал соціальної справедливості», який показаний не тільки на прикладі князів, але й при описі грабіжницького нападу половців, як кара за братню ненависть, сварки, наклепи, кровопролиття (очевидно тут мова про міжусобиці); а крім цього, за прелюбодійство та кривоприсягу. Не призабув В. Янів і дещо сказати про ідеал християнської родини. Він змалював його з усіма чеснотами та старовинними ритуалами, як пряме протиставлення «кривавим міжусобицям із гострим засудженням крамольників, як зрадників і злочинців».

Ідеал української людини в основному змальовано короткими, але ядреними прикладами з минулого. Для підведення підсумків використано блискучий посмертний профіль великого князя Ізяслава з Несторового опису його смерті й похорону. Опис цей звучить щось на зразок похвали та робить враження мозаїкового зображення поодиноких чеснот, які найбільше припали до вподоби сучасникам.

Таким чином ідеал української людини є категорією історичною. Протягом віків він багато залежав від особливостей окремих епох, від змісту діяльності і переживання людини. Але цікаво те, що, не міняючись, він з часом набирав повніших і яскравіших якостей і рис.

Стаття Володимира Янева — це цікаве й цінне дослідження. Воно повнокровне і навіть монолітне у змалюванні ідеалу української людини. Вартість цієї праці лежить не стільки у формальній організації матеріалу, як у самій його суті, а саме: в характері викладеної думки. І тут якраз автор виступає винятково оригінально, поєднуючи прагматизм з відчуттям.

На окреме відзначення заслуговують питання, порушені в статті Олексі Горбача «Гіпотези про шляхи християнізації України в світлі мовознавчо-філософської критики». У цій статті автор присвятив пильну увагу низці дискусійних питань, які ще досі турбують учених та які були викликані неясними з'ясуваннями літописних вісток та засвідчені історично-культурними й мовними фактами пізнішого часу. До цих дискусійних питань належать: 1) Коли, де і ким відбулося хрещення князя Володимира та його довкілля та як виглядала справа християнства в Києві й Київській державі (а саме на терені нинішньої України) перед 988 р.; 2) Хто були ті перші місіонарі та духовенство, звідки вони прибували, кому ієрархічно підлягали та кому ієрархічно підлягали перші владики Києва перед 1037 р.; 3) Чому Володимир та Ярослав не добилися незалежності від царгородського патріярха ієрархії, хоч існувала вже така в Болгарії-Македонії, а згодом у Сербії; 4) Яке було розграничне відношення над Сяном і Бугом поміж Київською архидієцезією (перемиською й холмсь-

кою та володимир-волинською дієцезіями) та католицькою чесько-празькою дієцезією; 5) Чи є будь-які сліди моравсько-методіївської місії на Україні, зокрема на її південному заході.

Тенденційна підтасованість, а то й фальсифікування джерельних вісток створили в історіографії, зокрема щодо вищезгаданих пунктів 1-3, кілька теорій, напр., офіційну православно-церковну (Київ до 1037 року підлягав Царгородові), охридсько-македонську (Київ підлягав македонсько-охридському патріярхові), методіївсько-моравську та інші.

Історія мови, літератури та культури, тобто філологічні студії, як стверджує О. Горбач, можуть багато допомогти при розгляді цих питань. І якраз цим студіям він присвячує багато уваги й приходить до заключення, що «філологічні факти говорять лише за моравською, охридсько-солунською й преславсько-болгарською теоріями».

Стаття в цілому (27 сторінок, в тому числі 6 сторінок прецінних приміток) є зразково опрацьована. Автор провів велику роботу, щоб зібрати джерельний матеріал і його відповідно систематизувати за строгим відбором. Він узяв усе найбільше потрібне з мовознавчо-філологічної критики. Аджеж в наш час допитливий читач часто-густо звертається до джерельного матеріалу, щоб краще зрозуміти твердження вченого, самому відшукати джерело. Тому статті типу нами рецензованої повинні бути бездоганно точними, а наявність навіть незначних помилок неприпустима. Такою саме і є праця О. Горбача.

Кожен нарід високо цінує апостольське походження своєї Церкви, бо це надає їй окремої авреолі через близькість до Христа та складає атмосферу безпосередності, слави та пошани. Те саме доведеться сказати і про український нарід. З таких правдоподібно міркувань і ввійшла у *Збірник* праця о. крилошанина Петра Б. Т. Біланюка п. з. «Апостольське походження Української Церкви». Автор, що має глибокі знання в цій галузі науки, спочатку розглянув історію Христової Церкви на українських землях, зокрема в писаннях Отців Церкви, які, до речі, згадують скитів як християн, а св. Апостола Андрія як місіонера Скитії. Далі він присвячує пильну увагу праці скитських монахів IV до VI ст., які встановили західнохристиянську культуру в цій частині Європи. На підставі згаданих матеріалів, автор приходить до заключення, що під впливом скитів-християн Христову віру прийняли на території України: сармати, аляни, роксолани, остроготи, візиготи та інші. Історія записала також кілька навернень русичів та слов'ян, а близько 800 року навіть слов'янського князя Бравлина та його війська. Останні прийняли Христову віру в Криму. На гробах мучеників Аскольда і Дира побудовано церкви; 945 року договір з греками підписали русичі-християни в церкві св. Іллі в Києві, а десять років пізніше княгиня Ольга стала християнкою.

Автор подає також інші цікаві відомості, а саме: на всіх Вселенських соборах були присутні єпископи з сучасних земель України. В III ст., до речі, митрополит з підлеглими йому єпископствами мав уже в Доросі в Криму свій постійний осідок. У 730 роках Таматарха (Тматорокань) стала єпископством, а в 880 роках єпископство встановлено також і в Перемишлі.

Для скріплення своєї тези автор використовує також знахідки з розкопок, проведених у Херсонесі в Криму та в Танаїсі (давнє греко-меотосарматське місто в дельті Дону, що входило до складу Боспорського царства). В останньому в 1965 році розкопано дві церкви з I і II ст. по Христі.

Підсумовуючи свою працю, о. П. Біланюк робить таке заключення: «Якщо ми візьмемо під увагу автентичне свідцтво Орігена та інших Отців Церкви про св. Андрія, як теж археологічні підтвердження християн-

ства... вже у першому столітті по Христі, тоді наші твердження стоять на дуже певному ґрунті. Теж присутність різних етнічних груп з християнською спадщиною на українських землях, таких як скитів, сарматів, вірмен, грузинів, греків та інших, як теж християн-слов'ян, все це спричинилось до процесу християнізації наших предків і до збереження апостольської традиції. Тому наша рідна Українська Церква — це свята Церква св. Андрія Первозванного і св. Климента Папи, учня і послідовника св. Первоверховного Апостола Петра».

Приємне враження справляє у статті її добра організація тексту та підбір джерельних матеріалів. Таким чином, праця заслуговує позитивної оцінки, бо є справді важливим вкладом у пізнання апостольського походження Української Церкви.

У «Збірнику» впадають в око також матеріали про Літургію і її значення, аджеж останню вона стала важливим «*locus theologicus*» у всіх богослов'ях. Цій темі присвячена стаття о. Івана Музички «Значення Літургії у благовістуванні в Київській Русі». Для автора найважливішим серед важливого є тут Літургія, яка, на його думку, на Сході «тісно та майже органічно пов'язана з цілістю церковного і навіть національного життя». Вона (Літургія-обряд) «визначає приналежність до Церкви, є свідцтвом і показником віри народу». Цього, до речі, не знає і не розуміє західний християнин, який, як пише о. І. Музичка, «свого віру виявляє тим, під якою церковною властю він знаходиться: католики папою і вчительською властю, протестанти — Біблією, в той час, як східний християнин має Літургію за джерело і вислів своєї віри, і богослов'я», бож вона причинялася до визначення його ідентичності. Цього питання ніяк не могли зрозуміти латиняни в XVI-XVII ст. (роки нашої церковної кризи). Вони не добачили, що православна віра у нас ідентифікувалася з обрядом та що наш обряд навіть прийняв цікаву і багатозначну назву — «руська віра», що в своїй суті має глибоке еkleзіяльне і богословське значення. І тому «порушення обряду було ересю, зрадою віри, відступництвом від віри, гріхом». Це легко можна відчутися уже в «Слові» митрополита Іларіона та в інших документах того часу. Вони вказують, як Літургія приходила на допомогу нашому народові переживати християнську віру та навчати його Христових правд. Літургія в Київській Русі як чинник благовістування уможливлювала нашому народові відображення віри, давала йому можливість її зрозуміння, стаючи, таким чином, уже на початках християнства його вчителем та провідником.

Автор обговорює також засоби благовістування, що їх вживає Літургія, як архітектура, символіка східного храму, ікони, іконостас, церковний спів, почитання Святих, літургійний рік тощо. Крім цього, вона плекала в народі також громадські й суспільні чесноти, як пошану до влади, патріотизм, справедливість, взаємну любов та ширення грамоти й культури. Сліди цих вартостей, що їх дала нам Літургія, легко можна відтворити в нашій літературі, й то почавши вже з самих древніх часів.

Ця стаття, як рідко яка інша в «Збірнику», крім своєї науковості, відзначається ще своєрідним внутрішнім теплом, що заховалося в слові «благовістити». Це наскрізь образно представив уже сам автор, добачаючи в тому своєрідний «рід драми, таїнственої символіки, що представляє історію спасення і таїнства відношення людини до Бога і Бога до людства... Людина в часі Літургії в східнім храмі, — продовжує о. І. Музичка, — почуватися немов в небі, в надприродньому світі Триєдиного Бога в присутності Спасителя і Святих». В цьому саме, на нашу думку, і лежить краса статті та усвідомлення і відображення ідеї благовістування. Стаття має прецінні примітки, які в багатьох випадках є ключем до її тексту.

У «Збірнику» є також кілька статей з літератури на релігійну тематику, в яких автори зручно «перекидають містки» від минулого до сучасного, даючи нам глибокі ідейно-естетичні літературознавчі аналізи.

Для прикладу розглянемо тут працю Леоніда Рудницького «Вияви релігійності в українській радянській літературі: 1953-1988». Цікаво, що під час Конгресу ця доповідь була останньою і, до речі, самотньою в програмі чотирнадцятої сесії та після неї не було дискусії. Словом, упривілейована доповідь під кожним оглядом.

На таке ставлення, на нашу думку, доповідач повністю заслужив, бо праця його була справді значним літературознавчим досягненням, в якому він зумів відтворити настрої, думки та почуття окремих авторів. Накресливши християнський етос від давніх часів до нашого сьогодення, Л. Рудницький дав досить стислу аналізу релігійних мотивів у підсоветській українській поезії, головню шестидесятників. Він торкнувся цілого ряду питань, як пробудження сильної індивідуальності (Ліна Костенко), патріотизм (Василь Симоненко), релігійність (Василь Стус) та навіть містицизм (Олесь Бердник).

У галузі прози автор дав коротку, але стислу аналізу «Зачарованої Десни» О. Довженка, обговорив ролі християнства в повістях С. Скляренка «Святослав» і «Володимир», як також у повістях «Собор» О. Гончара і «Диво» П. Загребельного. Присвятив увагу також питанням містицизму в творчості О. Бердника.

Підсумовуючи свою цінну працю, автор ствердив, що «наявність християнських тем, мотивів, як і християнського духу взагалі у літературі, яка згідно з сучасною радянською дійсністю, повинна бути атеїстичною, вказує на те, що українську християнську духовність не можна знищити, бо українська душа, — парадоксально тут відомий вислів Тертуліана, — є вже з природи християнська». Стаття має цінні примітки, а її ідейний світ багатий і своєрідний, пройнятий світлим оптимізмом і вірою в релігійні мотиви, що мають своє глибоке коріння в українському житті та в його письменстві.

Із 37 статей, що появилися в рецензованому «Збірнику», ми розглянули всього шість. Інші статті, що залишилися поза межами нашої уваги в цьому огляді, також добре опрацьовані й стоять на високому науковому рівні, відзначаючись об'єктивністю і толерантністю.

У «Збірнику» ми не знайшли статті Омеляна Пріцака, який, до речі, був учасником Конгресу, прочитавши доповідь «Подія 1988 та її міжнародне значення», але виходить, що він її ніколи не прислав до друку. Володимир Янів, редактор «Збірника», як довідемося з примітки до «Кінцевих зауваг редакції», у трьох обіжниках просив текст у доповідача, а згодом ще шістьма особистими листами, в тому числі двома порученнями, наполегливо звертався з проханням отримати текст доповіді. Але й це не принесло позитивного результату.

Ми з увагою прочитали у «Збірнику» про труднощі редакції, які виникли в процесі надсилання матеріалів до друку, але, не зважаючи на те, хочемо таки висловити наше невдоволення з приводу розміщення статей у виданні. Не можемо зрозуміти також, чому доповіді шостої сесії (проходила німецькою мовою) не ввійшли у першу частину «Збірника». Це були повнокровні доповіді й, на нашу думку, вони зовсім не належать до другої частини.

У «Збірнику» є 39 кольорових репродукцій ікон, що ілюструють статтю Святослава Гординського «Українська ікона на тлі універсальності візантійського стилю». Це не тільки велика прикраса видання, це доказ багатства нашої релігійної культури. Дуже цінними є також шість фотографій

з окремих стадій Конгресу. Це документи для історії цього великого наукового зусилля.

Треба справді радіти, що в одній книзі зібрано усі доповіді й документи з Конгресу, включно з відгуками преси. Вважаємо, що видання «Збірника» в одному томі зовсім себе виправдало. Його формат (18 × 25 см.) є відповідний для наукового видання. Папір добрий, друк чіткий, оформлення обкладинки й внутрішньої титульної сторінки скромні, але повністю витримують вимоги видання. Добре враження робить також емблема Конгресу, що її виконав Андрій Сологуб з Парижу. Вона цікава своїм задумом та своєрідна своїм характером.

Важко погодитися з думкою редакції, що при виданні збірної наукової праці треба обмежитися лише до орфографічних поправок, поминувши стиль праці. Мусимо ствердити, що в «Збірнику» є чимало значних стилістичних огріхів, які напевно можна було направити. У книзі немає також іменного покажчика, який є конче потрібний для наукового видання.

Підсумовуючи, хочемо сказати, що, не зважаючи на вищезгадані недоліки, «Збірник праць Ювілейного Конгресу» — це цінна книга, яка має наскрізь завершений вигляд та є важливим вкладом у пізнання українського християнства в різних галузях науки. Згадане видання — це ніщо інше, як багаті жнива плодотворних зерен, що їх розсипали щедрою рукою невтомні учасники Наукового Конгресу у 1000-ліття Хрищення Руси-України. Цю цінну книгу повинен придбати кожний українець, і вона повинна знайтись у міських та університетських бібліотеках світу.

Василь ЛЕВ

ДУЖЕ ВАЖЛИВА І КОРИСНА КНИЖКА

о. Юліян Я. Катрій, ЧСВВ, «НАША ХРИСТИЯНСЬКА ТРАДИЦІЯ». Нью-Йорк, Н.Й. — Рим 1988. Видавництво оо. Василіян. 313 стор. 206 × 137 мм. Українська Духовна Бібліотека, ч. 73 (Також англійський титул).

Дуже важлива й корисна книжка, написана відомим дослідником і вченим о. д-ром Юліаном Катрієм, ЧСВВ, є немов третьою частиною трилогії його праць: 1. «Пізнай свій обряд», 2. «Перлини східніх Отців», 3. рецензована публікація. Читаємо її з великою увагою і користю. Вона відслонює перед читачем тисячолітню священну традицію східньої, при тому й нашої української, Церкви. Присвятив автор цю працю Тисячоліттю Християнства Руси-України, Українській Церкві, нашим князям, королям, гетьманам, нашим лицарям і героям за віру і рідний край, нашому українському народові і його дорогому Василіянському Чинowi, що навчив його любити свою віру, свою Церкву, свій обряд і свій нарід.

Праця о. Катрія є немов тематичною енциклопедією, чи радше — циклопедією, в якій автор накреслив розвиток традиції християнства від її початків, т. зн. апостольських часів. Він описав дуже старовинні, глибокі змістом обряди східньої Церкви, її духовість, її психіку і ментальність, багату символіку. Це відрізняє її від західньої Церкви, базу якої творить староримський легалізм. Натомість, базою східньої Церкви є євангельсь-

кий аскетизм. Її метою є обоготворення, піднесення людини до Бога і з'єднання її в любові з Богом.

Читаємо в книжці о. Катрія, як розвивалася наша Церква. В *апостольських часах* називали себе визнавці Христової віри: учнями, вибраними, святими, братами, згодом християнами. Первісну Церкву влаштовували духовні особи — єпископи, наслідники апостолів, священники і диякони. В III столітті є також піддиякони, четці, співаки, дверники. Світських людей називали ляїками. Маючи до помочі священників, єпископ заряджував підлеглими йому священниками, рукополюгав священників, завідував своєю територією. В IV столітті вибрано митрополита, що завідував кількома єпархіями — провінцією. З провінцій утворювалися помісні (національні) Церкви. Патріярхати поставали вже в V столітті. По-стало 8 патріярхатів, згодом стало більше. В перших століттях священники при єпископі творили раду, звану синодом. Всі одружувалися перед висвяченням. Вселенський собор у Труллі 692 р. вирішив безженність єпископа. Головні чини в Церкві — це єпископ, священник і диякон, установлені за апостольських часів. Згодом постали нижчі чини: піддиякони, четці, дверники, аколіти, заклиначі (виганяли бісів), півці — співаки.

Чернецтво починається вже в I столітті. Це пустельники, анахорети. Перший пустельник — Антоній Великий (251–326). Пустельники-єрміти жили відокремлено від людей. Півпустельники жили в окремих домиках, сходилися тільки в неділі на Богослуження. З часом потворили анахорети малі з'єднання, з яких витворюються монастирі. Перші творці монастирів — це *св. Пахомій, св. Василій Великий, св. Теодор Студит*. Св. Пахомій склав монаший устав. Це значить: відбувши новіціят і склавши обіти, монаха обов'язують: убозтво, чистота, послух, молитва, праця, відповідна пожива. Правила св. Пахомія переробив св. Василій. Він поручав не приймати кожного, хто зголюсися, для нього важливі були молитви, праця фізична й розумова. Св. Василій опирав чернечі правила на Св. Письмі, твердячи: «Богонадхнене Письмо має безконечну глибину премудрости» (Про Віру, ст. 86). На правилах св. Василія побудував свої правила св. Теодор Студит, який поклав вагу на духовне життя, часту сповідь, переписування книг, строгу покуту. Сам був настоятелем основаного ним чину. В Галичині відновив цей чин Митрополит Андрей. Перед Другою світовою війною було в Галичині близько 200 студитів. Наш учений відмічує, що монаше життя — це повільне мучеництво, головню через відречення від світу; це служба Всевишньому.

В книжці читаємо про *забезпечення Церкви в давнину*. Були це жертви вірних: хліб, вино, навіть гроші і даровизни — записи на Церкву. Були це часто спадки по мучениках, згодом добра поганських святинь. Адміністрація ділила такі прибутки натрое: одна третя для єпископа, одна третя для духовників, одна третя для вбогих.

Вже в перших віках християнства встановлено церковну дисципліну, вимагано послуху від духовних і світських осіб. За провини проти законів встановлено кари, як: малу екскомунікацію (тимчасове виключення з церковної спільноти, відмовлення св. Причастя) і велику екскомунікацію — анатему. Ці постанови потверджують собори з IV і V століть. Церква карала багатих і бідних, високих урядовців і цісарів. Були й посмертні екскомунікації. Були суворі кари на духовні особи в давнину, коли хтось із них переступав приписи Церкви — святість життя, чистоту серця, не опікувався потребуючими, не набував знання, головню з творів Отців Церкви.

В наступному розділі читаємо про приготування до хрищення (в перших віках — дорослих). Відбували вони т. зв. катехуменат, себто пояснення основ християнської віри і приготування до хрищення. Між кате-

хуменами були початкуючі і досконаліші. Перед хрищенням іспитували зголошених катехуменів Господню молитву та «Вірую», далі відбувалася екзорцизма (вигнання злого духа). За кілька днів перед хрищенням відбувалися символічні обряди (заслона обличчя, отворення вух, помазання очей болотом). Цю святу Тайну називали відродженням, просвіченням, спасінням, таїнством. Христили дорослих і дітей, звичайно в церкві або христильниці. Дорослі самі відповідали на питання хрестителя, за дітей хрестні батьки. Традиційно це збереглося до сьогодні. Колись занурювали в воду цілу особу, сьогодні поливають водою голову. В початках миропомазували зразу після обряду хрищення. Охрищеного вдягали в білу одежу, давали запалену свічку, виконували поцілунок миру, давали мед і молоко. Не все це збереглося до сьогодні.

В перших віках Божий храм був у великій пошані, призначений тільки для релігійного культу. Входячи до храму, вірні цілували двері, цісар знімав з голови корону. Спеціально шановано престіл і церковний посуд. Невинні особи, переслідувані мали право азилю при престолі. Першим храмом була Сіонська горниця в Єрусалимі, де Ісус Христос спожив Тайну Вечерю з апостолами. Там зійшов Дух Святий на апостолів, відбувся перший Апостольський собор. Служби Божі відбувалися в приватних домах і в катакомбах. В II ст. були вже наземні церкви, хоч руйнували їх поганські володарі аж до часу повної свободи віри за Константина Великого в IV ст. Святиною називали: церква (еклезія — збір народу), дім молитви, дім Господній, дім Божий, храм (IV ст.), мартиріон (визнання віри). Катакомби були на цвинтарях, місцях, де хоронено покійників. Цвинтарі шанували також і римляни.

Старовинні церкви мали форми подовгасті, ротонди, октагона, хреста й чотирикутника. Храм поділявся на: сіни — притвір або сьогодні бабинець, головну наву — храм вірних, солею (підвищення між святилищем і амвоном, храмом вірних). Наші церкви в давніх часах були дерев'яні, кам'яні були Десятинна і Свята Софія в Києві, Пресв. Богородиці в Галичі. Були вони тринавні з апсидами. В Галичі храм був тринавний із трьома апсидами. В гетьмансько-козацькій добі було т. зв. козацьке барокко. За часів Мазепи це барокко мало доволі західноєвропейських впливів. Св. Юр у Львові збудований у стилі рококо. Наші дерев'яні церкви мають питомений український характер: вигляд шатра з пірамідальними надбудовами, немов з оборонними вежами.

В церкві найважливіше *святилище*. Це символ неба, тут знаходиться святий престіл. До престола належать обруси, антимінс, ілітон, св. кивот — дарохранильниця, напрестольний хрест і св. Євангелія. Збоку в святилищі стоїть стіл предложення — проскомидійник.

В перших віках не було *іконостасу*, притаманного східним церквам. Тому що не раз вірні підходили за близько до святилища і священник не міг вільно правити Службу, щойно в IV ст. цісар Константин наказав поставити колонки перед святилищем. Їх сполучено архитравом — горизонтальним брусом. В IX ст. ставлено ікону Спасителя на архитраві. Пізніше вставляно інші ікони між колонами. За кн. Володимира Великого іконостас був низький, мав один поверх. На Московщині почали додавати більше поверхів. Дійшло до шести. Зразок повного іконостасу є у церкві св. П'ятниць у Львові. На іконостасі представлені Старий і Новий Заповіти, історія відкуплення людського роду, подана наука Св. Євангелії. *Митрополит Андрей Шептицький* пояснив: «На іконостасі мов зібране все те, що в Св. Церкві Ісус Христос християнам дає, все, що для них Він зробив» (ст. 167).

З іконостасом в'яжеється історія *почитання св. ікон*. В перших віках були символічні зображення, як риба, голуб, явір, агнець, рисовані з

огляду на переслідування християн. Коли ж прийшла перемога християнства над поганством, в церквах почали малювати ікони (образи) святих і подій християнства, навіть деколи цісарів та єпископів. Проти почитання ікон виступали т. зв. *іконоборці*. Св. Отці Церкви вияснили, що в іконах почитуємо представлені на них св. особи чи події. Вселенський Собор у Нікеї (787 р.) осудив іконоборство і привернув почитання ікон. Символічною іконографією у перших християн були: Добрий Пастир — Христос, Ягня — баранець, риба, голуб, олень (при джерелі води), пелікан, павич (символ воскресення і вічного життя), півень, орел, корабель, пальма, оливна вітка, виноградина, ангел із сурмою, вага, жезл — палиця, ангел із мечем. Були й півсимволи в перших віках, як: Адам і Єва, Авель і Каїн, корабель Ноя, Авраам, праведний Йов, три янголи, пророк Мойсей, фараон, Давид і Соломон. Старозавітні пророки поміщені в повному іконостасі.

В наступному розділі читаємо про *історію розвитку хресного знамена*. Вже в апостольських часах був звичай робити на собі знак св. хреста. Спершу роблено знак хреста великим або вказівним пальцем на чолі. Це символ вірування тільки в одного Бога. Поступнево роблено знак св. хреста на цілому обличчі двома і трьома пальцями. В східній Церкві складають перші три пальці — символ Св. Трійці, а два символізують подвійну постать Ісуса Христа — Божу і людську. Форми самого хреста, предмету почитання, є 4-, 5-, 6-, 7- і 8-микінцеві. Хрест восьмикінцевий має три рамена; український з горизонтальним довшнім перехрестям, московський із тим самим скісним перехрестям. Проф. Вадим Щербаківський каже: «Хай ківські хрести пригадують нам, що Україна має свою вироблену віками форму хреста, якої ми ніколи не повинні забувати» (ст. 194). Знак св. хреста — це символ віри, надії і любови, перемоги, відкуплення, спасіння.

Виявом особистого культу ікони є *ношення хрестиків або медаліків* на грудях. В давнину погани мали амулети, що оберігали їх від несподіваних пригод, жида вживають філактерії (малі коробочки з десятьма Божими заповідями, причіплювані на чолі під час молитви). Християни носили енколпії (малі коробочки з іконами Ісуса Христа або Божої Матері). Носили їх на грудях під сорочкою або за пазухою. Більший енколпій — *панатія (всесвята)* має іконку Ісуса Христа або Божої Матері, також святих. В середині енколпії є мощі святих. В східній Церкві носять панатії єпископи поверх одержі, митрополити — дві. Ношення хрестиків чи медаліків — це давня християнська традиція. Хто носить такі іконки, над ним перебуває опіка Пречистої Діви Марії (ст. 198).

Дзвонів для релігійної потреби або домашньої вживали давні греки й римляни. В перших віках християни скликували на богослуження при допомозі посланців, або заповідали про місце й час наступного богослуження. В IV столітті скликували на богослуження голосом труби, ударом молотка по дверях, навіть у жіночому монастирі співом «Алилуя» під кожними дверми. В тому столітті стали вживати т. зв. *била*. Била були спершу дерев'яні, згодом металеві у формі частини обруча. Були різні роди била. Дзвони були на Заході вже в V ст., на Сході в IX.

Церковна мова у перших віках християнства була грецька й латинська. В IV і дальших століттях перекладали Св. Письмо на різні мови християнських народів. Це було навіть привілеєм. На літургії спершу читали різні частини Св. Письма відповідно до рокових свят. Спершу читали диакони, опісля четці або такі, що їм доручив єпископ.

Проповіді виголошували до IV ст. тільки єпископи. Були 4 роди проповідей: 1. пояснення Св. Письма; 2. в річницю смерті мучеників або святих; 3. моральні; 4. гомілії, спеціальне пояснення Св. Письма.

Найстаршою молитвою була «Господня молитва» — «Отче Наш», яку подав апостолам Ісус Христос. В цій молитві зібране коротко ціле Євангеліє, — твердив Тертуліан (к. 225). Інші молитви складено пізніше в початках християнства. Під час Господньої та інших молитов належить стояти, тому й не було на Сході лавок, хіба попід стінами для старших і немічних. Це є і в наших сільських церквах. Під час молитви належало звертатися обличчям до сходу, бо звідтам іде світло Христове, на сході було місце перебування Христа, на сході був рай. Маємо теж різні покутні символічні дії, як приклонення колін, молитва навколішках, поклони, лежання хрестом. Останнє є найвищим ступенем покути.

Похоронні звичаї були різні у різних народів. У загальному обмивали тіло покійника або намащували олійками, обмивали в полотно або одягали в одягу. У перших християн було майже все як у жидів, згодом обмивали тіло, вдягали в одягу, чували коло покійника. Звичайно читали псалми, що й досі є по наших селах. Перших християн і мучеників хоронили на кошт Церкви, в катакомбах, пізніше на цвинтарях. Ще старинні римляни шанували цвинтарі, шанували їх і християни. За збезчещення цвинтаря або грабіж могли бути великі кари. В давньому Римі хоронили покійників поза містом при дорогах.

На гробах мучеників перші християни ставляли церкви. Від II століття стали почитати мучеників, головню їх моці, з яких деякі були якийсь час *нетлінні* або *мироточиві* (св. Миколай і св. мученик Димитрій). В Україні почитали моці св. Климента Папи мученика, свв. Бориса і Гліба, пізніше св. Володимира і Ольги.

В давніх часах процедура визнання людини святою полягала на загальній opinii духовних і мирян. Щойно пізніше в західній Церкві установлено закони про спершу беатифікацію наміченої особи, опісля урочисту канонізацію. Тільки Папа має право проголосити святим, тобто канонізувати.

Після накреслення загальних періодів розвитку християнства на Заході і на Сході (Візантії) о. Катрій займається описом розвитку християнства в Русі-Україні по сьогодні. *Офіційне охрищення Руси* за Володимира Великого поставило нашу країну нарівні з Візантією та християнськими державами Заходу. Нелегкий був перехід від поганства до християнства. Деколи погани навіть бунтувалися проти християнства. Тому поставало *двоевір'я*, яке колись було і в Візантії. Київський митрополит Йоан II видав «Церковне правило» з приписами проти поганства. Митрополит Георгій видав «Устав», про найголовніші правди святої віри (ст. 256). Геларіон, перший митрополит-українець у Києві, теж у своєму «Слові» подав визнання віри. Митрополит Андрей Шептицький так з'ясував попередні твердження: «Хто не знає своєї віри, той є лише з імени християнином, а не перед Богом. Бо християнин — то людина, що своїм розумом виразно визнає за правду все те, що Христос об'явив, а свята Церква подає до вірування» (ст. 257).

Вже в I столітті християнства в Русі-Україні згадані митрополити Георгій і Йоан дбали про церковну дисципліну і видали приписи щодо Божого культу, базовані на Десятьох Божих Заповідях. Спеціально звернули увагу на св. *Тайни хрищення, Євхаристії і подружжя*. В домонгольських часах давали дитині християнське і поганське ім'я (Іван, Рогволод). Митропомазували при хрищенні. Святе Причастя приймали в перших віках близько 20 разів у році. Митрополит Петро Могила вимагав бодай 4 рази в році. За княжих часів весілля, відбуте після шлюбу, деякі вважали важливішим від шлюбу. За життя на віру карали. Згадані три святі *Тайни* мають великий вплив на практику віри в нашому щоденному житті.

Князі також дбали про розвиток християнської віри на Русі-Україні. Будували церкви князі і вірні миряни (Десятинна, Собор св. Софії, Благовіщення на Золотих Воротах, Пречистої Діви Марії в Крилосі біля Галича). Князі робили діла милосердя. Робили це й бояри. За прикладом Києво-Печерської Лаври розвивалося чернече життя. Засновувано монастирі для мужчин і жінок. В домонгольській добі було на Русі 70 монастирів, у тому 12 жіночих. Підупало чернече життя після монгольської руйни. Щойно після Берестейської Унії завдяки Веляминові Рутському та св. Йосафатові Кунцевичеві зреформовано і двигнено Василіянський Чин. XVIII ст. називають Золотою добою розвитку Василіянського Чину. Про це з признанням писали російські історики П. Жукович і Ю. Крачковський. Василіяни закріпили Унію на Правобережжі і в Галичині, влаштовували місії, заклали школи і видавництва. Під час польської «Едукаційної Комісії» (XVIII ст.) заклали школи в Умані, Барі, Шаргороді, Бучачі; друкарні в Почаєві («Богосланик»), Вильні, Супраслі, Уневі, Жовкві, Торонті (Канада), Римі.

Початок жіночим монастирям дав св. Пахомій. Мати св. Василія Великого Макрина заснувала монастир. В IV столітті були монастирі у Вифлеємі. При кінці цього ж століття засновано жіночі монастирі в Палестині, Єгипті, Малій Азії, Італії — Медіоляні, Монте Кассіно. На Русі-Україні постав перший монастир у 1037 році. Заснувала його Евфрозина Полоцька. До наших часів було в Галичині 36 жіночих монастирів, близько 1500 монахинь. Устрій жіночих монастирів був такий самий як чоловічих, спершу під контролею монахів, згодом під управою вибраної монахинями настоятельки — ігумені. Завданням були: праця фізична і апостольська — школи, шпиталі, сиротинці, дома для старців.

Свою документальну працю закінчує о. Катрій ствердженням, що на духовість Східної Церкви мали великий вплив Св. Євангелія, апостольська традиція перших віків, свята Літургія та любов до молитви й містики.

Всі описані факти нашої християнської традиції д-р Юліян Катрій, ЧСВВ, базує на письмах Отців Церкви, вчених богословів і світських учених. При всіх учених богословах перших століть подає їх життєві дати, цитує їх твори. При кінці праці на стор. 290-294 автор подає використану літературу католицьку і православну українською і російською мовами, чужими мовами: латинською, англійською, німецькою та іншими західноєвропейськими. На стор. 295-310 поданий показчик осіб і речей. Важливе й те, що в праці подано походження богословських термінів із грецької, латинської, рідше з інших мов. Праця о. д-ра Юліяна Катрія дуже повчальна, подана доступним стилем, доброю мовою, за винятком деяких недочотів. Книжку повинен прочитати й багато навчитися з неї кожен віруючий християнин, без огляду на віровизнання. Прочитавши її, буде вдячний авторові.

Ганна ЧЕРІНЬ

ТЯЖКЕ ЖИТТЯ ПАТРІОТА-ІДЕАЛІСТА

Р. Володимир «Манівцями», Буенос-Айрес, Вид-во Юліяна Се-редяка, 1989, 247 ст.

Р. Володимир відомий на еміграції, а тепер, сподіваємось, і в Україні, як талановитий, плідний і високоідейний автор, однаково вправний в пое-

зії й прозі. Тож буде цікаво розглянути його найновішу повість із сучасного побуту. Наші письменники пишуть радше про історичні, навіть передісторичні події, бо, може, бояться відповідальності за свої погляди на сучасне.

Р. Володимир не боїться і відважно викладає на папері зовсім нестандартні і дискусійні погляди на наше українське й американське суспільство та на співвідношення цих несумірних площин.

Герой твору, український професор-емерит, що за свою українськість досить настраждався, працюючи в університеті, носить дзвінке ім'я Радомира Прісного, що зручно відтворилося в англійській мові як «Прісні». Вийшовши на пенсію, Радомир мав би спокійно тішитися осінню свого життя в екологічно здоровому стейті. Але, але. . . З самого початку твору і до кінця на плечі Радомира падають нові й нові, мало що не щоденні напасті. Починається з невеличкого лиха, знаного багатьом із нас: причепився IRS з вимогою доплати податку. Доведеться позичити в банку. Дорогою Радомир проходить повз колишню оселю знайомої з університету, що невдало одружилась і загадково загинула під час подорожі кораблем. . . А тут сусідка сповіщає, що в її чоловіка виявлено пістряк (далі ми читаємо і про смерть цього сусіда). Дзвонить син із Атланти — не зможе приїхати на Великдень, бо не має за що. . . Дружина ще недужа після недавнього запалення легенів. . . Здавалось би, досить. Аж тут дзвінок із Топіки: дочка Катруся тяжко поранена в катастрофі. Радомир, знервований і втомлений, їде автом до шпиталю, мало не заснув за кермом і очунав, коли його спинив поліцей і покарав 50 долярами за швидкість.

Тим часом, дорога довга, і Радомир встигає подумати і розповісти нам про своїх других дітей — сина Дениса й дочку Орісю. Це чудові, здібні, добросердні молоді люди, але як важко їм знайти своє місце під сонцем! Іздили мало не по всій Америці. Син, з вищою освітою, не міг знайти роботи — перебивався нефаховою працею, поки якось знайшов неплатну й не цілком відповідну працю. Дочка Оріся покищо без посади.

Радомир вважає, що Америка — країна з надміром свободи, де владу перебрав матеріалізм. Гроші стали найвищою мірою вартості. За гроші продають честь, громадське становище, родинний стан, закони суспільного ладу й особистий мир душі. Автор сумно й гнівно змальовує всім нам знаму картину: лікар, заки перевірить здоров'я хворого, заздалегідь впевняється щодо його фінансової спроможності. . . І в інших справах так само: «Даси, чоловіче, де треба, грошей, то й політичний уряд можна здобути чи вийти першуним на якомусь конкурсі; за гроші можна й не бажаної кому людини позбутись. . .» З того, вважає автор, випливають і проблеми молоді, особливо нашої, української: абсолювентів вищих шкіл не приймають на працю, бо не мають досвіду! «Ім важче, ніж нам було колись», — робить висновок устами Радомира автор. З одчаю молодь збивається на манівці. Як берегти дітей від поганого впливу? «Між вовками треба і собі вити. . . Та що зробиш, коли вовком не вродився?»

Дочка Катруся якось вижила, але лишилася спаралізована. Проте силою волі вона навчилася давати собі раду в кріслі на колесах і навіть успішно влаштувалася на працю — психологічно виликовувати калік і ментально ушкоджених. Друга дочка, Оріся, також знайшла працю в уряді соціальної опіки. Тимчасово критичні труднощі вщухли. Аж раптом прибуло запрошення на конференцію спеціалістів східноєвропейських справ. Дружина відмовляла Радомира, бо дорога в Канаду дуже далека, а стан його здоров'я слабенький. . . Та й грошей брак. Але «неоправний ідеаліст» Радомир таки поїхав, щоб побути «між своїми», побачити світ та й із добрими людьми познайомитись — може, й подружжя

для своїх дітей наптити... Далека і небезпечна дорога, з ночівлею і перекусками в авті... Зустріч із земляками — і яке розчарування! Відразу випитують, яка в тебе хата, скільки грошей в банку... «Як же завести дружбу з тими примітивними духово півлюдьми?» Щождо оборони української справи, то Радомир ще більш розчарувався. Молоді й старші науковці дбали перш за все про свою кар'єру. Молодь не читає української преси і висміює еміграційних політиків. «Чого нам з мотикою на сонце вибиратись?» Принагідно, через те, що раніше призначена людина не приїхала, Радомирові доручили керувати панелем. Йому доводилось майже тільки своїми силами захищати українську справу і боротися проти тих «науковців», які ще й досі вважають Україну часткою Росії. Тут же прибули представники організації письменників (не сказано, якої) і стали провадити збірку. Яка ж користь від тих збірок? Р. Володимир критикує такі акції: «А чому ж ви, добрі люди, нічого без гроша не вдієте? І чому стільки фірмуєте себе, збираєте на свої пляни гроші, а призбиравши — часто й не здійснюєте своїх зобов'язань супроти громади? Та й нащо вам стільки розголошу про свої діла та передбачені в них успіхи? Робіть добре діло тихо, а корисний для громади вислід вашої роботи буде вам достатньою нагородою».

Авторів козир — він може вкладати свої погляди в уста то одному, то другому героєві, а коли потрібно, сказати — то ж не я, а він. Звичайно, автор розщеплює себе на багато граней, і в кожній є частина його. Тому-то кажуть, що він багатограний...

Цікаві релігійні погляди Радомира. Вони не завжди збігаються з беззастережною набожністю його дружини, многострадної порадиці свого чоловіка. «Чи маємо ми ж право сподіватися для себе чуда від Господа?.. Міняти самовільно хід подій, що вже природою визначені і наближаються до закінчення? А якщо того чуда не буде, хоч і ми так ревно його випрошуємо, то що ж тоді? Станемо сумніватися у співучасті Бога в нашому житті?» — говорить Радомир. Денис, син Радомира, також шукає нових напрямів у релігії: він проти екстремізму й лицемірства регіональних фанатиків: «Бог тут же, у нашому серці».

Кульмінацією твору, що постає недалеко кінця, є досить утопійний плян Радомира: закупити землю, залишені фарми та будівлі в їхньому містечку і околицях, і зацікавити людей, щоб вони згодилися покинути злочинне оточення великих американських міст і повернулися на лоно природи, до фермерської й ремісничої праці. Тоді б можна вибудувати українські осередки, школи, установи — словом, створити «малу Батьківщину». З цим Радомир звернувся до Джана Колодія, українського підприємця з Детройту. Колодій приїхав, обдивився, зацікавився і сказав, що якщо Радомир знайде достатню кількість бажаючих, Колодій візьме на себе організацію і фінансові справи. Радомир почав збирати кандидатів. Деякі друзі й добровольці відгукнулись, дехто й гроші надіслав — але мало... Джан Колодій зробив висновок, що з комфорту люди не захочуть іти туди, де буде — хай і тимчасова — скрута. Кінцева резолюція Джана Колодія — «Не буде прибутку».

Квітуха ідеал зав'яла. Треба кінчати твір. Як же це зробить автор? Р. Володимир повідомляє читачів, що «Прісні як під землю провалились. Слід по них пропав. Були відомості, що Радомир був тяжко поранений в катастрофі»... Раніше в автора вже бриніли нотки фаталізму: один із персонажів, Біл Кровел, професор, не хотів їздити автом. Доїхав аж до Патагонії на велосипеді — а загинув від авта...

Проте, в низці сумних історій був один сусід Радомира, якого я покищо не згадувала: Бад мріяв покинути тяжку працю на фабриці і жити на лоні природи, але скоро його спіткала смерть — не натішився. Тут автор

переходить на оптимізм: хоч Бад помер, його дружина й шість дорослих дітей таки довершили батькове бажання — щасливо живуть на фермі.

Отак і Р. Володимир, закінчивши розповідь про нещасливе життя родини Прісних, бере заключний мажорний акорд: «А коли б це шире бажання здійснилось (план поселення), то тоді можна б і думати над продовженням нашої недокінченої розповіді».

А що коли б нові, молоді поселенці з сучасної України захотіли, під керівництвом чудових дітей Радомира, поселитися в родючих степах Канзасу і заснувати там український осередок?!

Закінчити розгляд цієї цікавої і незвичайної книжки мушу деякими завагами про стиль. Знаю, що, як і його герої, Р. Володимир прожив більшу частину свого життя у мовній ізоляції. Це не могло не відбитися на мові його творів. Поезія рятує ритмом і римами, а в прозі мова така, як є... Повість повна незграбних, дивних виразів, що виглядають як переклади з чужої мови. Приклади: «Чи рік, чи два після переносин на ферму, за важкими трудами, довели й до скалічення в упадку з якраз покритої криши одного з господарських приміщень. Бад якимсь чином набрався фатальної хвороби. (Підкреслення скрізь мої — Г.Ч.) «Ждальна кімната» (почекальня), «мусимо вам довірити» (вас повідомити), «від деякого зудару потовчення на тілі», «досвідчить відповідних вправ», «відмірений віддих Софії» (рівномірний), «Ось тобі в нічому тепер не доставати-ме», «з наготованим для тебе цілі полотенцем біля висушення звогченого місця», «гамір прощань запрошених гостей зі своїми неспочувливими до сусідів господарями». Автор перекладає, де тільки можливо, американські назви українською мовою — «Чорні гори» (Black Hills), «Невжитки» (Badlands), — але «невмонія (запалення легенів). З другого боку, автор міцно тримається таких «старосвітських» форм, як «наколесник» і «колесо» (навіть «наколесниця»), «фатальна пора», «Попрощав доньку (попрощався з донькою), «віз» у значення «авто», «жій», «поступай», «ненадіжно минувся», «прятати» (прибирати), «попивши чаєм» (запивши) і т.д. Трапляються і русизми: «криша» (дах), «довги» (борги), «хромаєш» (кульгаєш), «проводи» (дроти), «осторожний» (обережний). Така форма, як «Я є медична сестра», має зайве «є». Краще було б: «Я медична сестра». На ст. 67 — доказ, яка шкоду може зробити пропущена кома (може, це помилка складача?) Хворій дочці каже батько: «Вже недовго й ти будеш на ногах». Без коми це означає мало що не загибель. З комою, а ще краще — з тире — «Вже недовго — й ти будеш на ногах» означає надію на швидке одужання.

Цікаву розповідь доповнюють гарні малюнки природи під час подорожей Радомира. Мирна картина ночі біля шпиля Рашиор раптово порушується навалом голодних койотів... Опис чудового ранку з'єднується з болючою згадкою Радомира про скалічену доньку, саме з якою він так любив далеко й ризиковані мандрівки.

Дякуємо, Р. Володимире, за цікаві думки, поділяємо Ваші болі й переживання і чекаємо нових творів, як би трудно не було їх збудувати й видати. Щастя Вам Боже!

У глибокому смутку повідомляємо професорів і студентів Українського Вільного Університету, весь науковий світ та українське громадянство, що 19 листопада 1991 р. відійшов у вічність у Мюнхені —

сл. пам. проф. д-р ВОЛОДИМИР ЯНІВ,

народжений 21 листопада 1908 р. у Львові, довголітній ректор (1968-1986) і перший почесний ректор Українського Вільного Університету, пластовий і студентський діяч, у минулому провідний член УВО й ОУН, багатократний в'язень польських та німецьких тюрем, редактор студентських і націоналістичних видань, вчений, психолог і соціолог, лицар Ордену Св. Григорія Великого, організатор українського наукового і церковно-релігійного життя, викладач психології в Українській Католицькій Духовній Семінарії в Гіршбергу (1947-48), доцент (1949) і професор УВУ в Мюнхені (від 1955), професор Українського Католицького Університету в Римі (від 1963), публіцист, есеїст, поет, активний представник українців у багатьох міжнародних католицьких організаціях, член низки наукових і громадських установ, автор і редактор багатьох наукових праць і публікацій.

Дружині Покійного, д-р г.к. Софії, висловлюємо щире співчуття.

Вічна і славна пам'ять Покійному!

Ректор і Сенат
Українського Вільного Університету

ВІЧНА І СЛАВНА ЙОМУ ПАМ'ЯТЬ!

Сл. пам. проф. д-р Володимир Янів, вельмизаслужений український науковець і громадсько-політичний діяч від студентських років, був рівночасно співробітником журналу «Визвольний Шлях», на сторінках якого появилось багато праць Покійного.

Приймаючи з глибоким смутком і бодем відомість про смерть сл. пам. проф. д-ра Володимира Янева в дні 19 листопада 1991 року, Редакція «Визвольного Шляху», Адміністрація нашого журналу і Дирекція УВС засилають Дружині Покійного п-ні д-р Софії, Ректоратові і Професурі УВУ вислови найглибшого співчуття.

Вічна і славна пам'ять Покійному!